

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Mehmet DURMAZ

**TÜRKİYE'DE ÇEVRE EĞİTİMİNİN SOSYOLOJİK
ÇÖZÜMLEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mümtaz Levent AKKOL

Yozgat- 2019

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Mehmet DURMAZ

**TÜRKİYE'DE ÇEVRE EĞİTİMİNİN SOSYOLOJİK
ÇÖZÜMLEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mümtaz Levent AKKOL

Yozgat- 2019

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ

TEZ ONAY FORMU

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Enstitümüzün Sosyoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans 80110916006 numaralı öğrencisi Mehmet DURMAZ'ın hazırladığı "Türkiye' de Çevre Eğitiminin Sosyolojik Çözümlemesi" başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri gereğince 05/12/2019 Perşembe günü saat 11:30'da yapılmış, tezin onayına oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Başkan : Dr.Öğr. Üyesi Çağatay SARP

Jüri Üyesi : Dr.Öğr.Üyesi Mümtaz Levent AKKOL

(Danışman)

Jüri Üyesi : Dr.Öğr.Üyesi Alper MUMYAKMAZ

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ... 24/...12.../2019 tarih ve 46n1 sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

. 24 / . 12 / 2019

Prof. Dr. Yunus ÖZGER
Müdür

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdiği yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mehmet DURMAZ

5 Aralık 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
SİMGELER VE KISALTMALAR	v
ÇİZELGE LİSTESİ.....	vi
ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE, ÇEVRE SORUNLARI ve ÇEVRE SOSYOLOJİSİ

1.1. Çevre ve Ekoloji	17
1.1.1. Çevre Kirliliği Çeşitleri ve Çevre Kirliliğinin Etkileri	20
1.2. Çevre Sosyolojisinin Gelişimi.....	24
1.2.1. Klasik Sosyologların Çevre Sosyolojisine Katkıları	25
1.2.2. Modern Sosyologların Çevre Sosyolojisine Katkıları	30
1.2.2.1. Derin Ekoloji Yaklaşımı	30
1.2.2.2. Toplumsal Ekoloji Yaklaşımı	33
1.2.2.3. Yeni Toplumsal Hareketler.....	42
1.3. Çevreci Hareket ve Örgütler	45
1.3.1. Uluslararası Çevre Örgütleri.....	46
1.3.2. Ulusal Çevre Örgütleri.....	48
1.4. Çevresel Adalet.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE EĞİTİMİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

2.1. Eğitim Sosyolojisi	54
2.2. Çevre Eğitiminin Gelişimi.....	56
2.2.1. Tiflis Bildirgesi	58
2.2.1.1. Çevre Eğitiminin Amaç ve Hedefleri	58
2.2.1.2. Tiflis Bildirgesi Çerçevesinde Çevre Eğitiminin Özel Hedefleri ..	61
2.2.1.3. Çevre Eğitiminde Benimsenecek İlkeler	63
2.3. Çevre Eğitimi İçin Çevre Bilinci.....	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇEVRE EĞİTİMİ VE TOPLUM

3.1. Türkiye’de Çevre Eğitimi.....	67
3.1.1. Örgün Eğitimde Çevre Eğitimi	67
3.1.1.1. Okul Öncesi Dönemde Çevre Eğitimi	67
3.1.1.2. İlköğretimde Çevre Eğitimi	69
3.1.1.3. Ortaöğretimde Çevre Eğitimi	71
3.1.1.4. Yükseköğretimde Çevre Eğitimi	73
3.1.2. Yaygın Eğitimde Çevre Eğitimi	75
3.1.3. Çevre Eğitimi İle İlgili Resmî Kurumlar	76
3.2. Türkiye’de Çevre Toplum İlişkisi	77
3.3. Türkiye’de Ekonomik Sektörün Çevre Algısı	78
3.4. Türkiye’de Toplumsal Çevre Eğitiminin Gerekliliği.....	79
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA	86
ÖZGEÇMİŞ.....	94

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE ÇEVRE EĞİTİMİNİN SOSYOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ

MEHMET DURMAZ

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ MÜMTAZ LEVENT AKKOL

Bu çalışmada çevre, çevre sorunları, çevre eğitimi, çevre sosyolojisi ve çevre eğitiminin sosyolojik bakış açısıyla değerlendirilmesi ele alınmıştır. Çevre eğitimi, çevre sorunlarının azaltılması ve ortadan kaldırılması amacıyla kullanılacak en önemli araçlar içerisinde yer almaktadır. Bu eğitim sayesinde çevre bilincine sahip bireyler yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Bu özellikleri bakımından çevre eğitimi, çevre bilimi veya diğer ekolojik içerikli eğitimlerden farklılık göstermektedir. Bu çalışmanın amacı ise, çevre eğitiminin öneminin vurgulanarak toplumsal karşılığının belirlenmesidir. Diğer taraftan çevresel sorunlar ve çevresel süreçlerin sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınması amaçlanmıştır.

2019, 104 SAYFA

ANAHTAR KELİMELELER: Çevre, Çevre Sosyolojisi, Çevre Eğitimi

ABSTRACT

MASTER THESIS

**SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN
TURKEY**

MEHMET DURMAZ

**YOZGAT BOZOK UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES**

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

SUPERVISOR: ASST. PROF. DR. MÜMTAZ LEVENT AKKOL

In this study, environmental, environmental problems, environmental education, environmental sociology and evaluation of environmental education from a sociological point of view are discussed. Environmental education is among the most important tools that can be used to reduce and eliminate environmental problems. Through this training, it is aimed to raise environmentally conscious individuals. In terms of these characteristics, environmental education differs from environmental science or other ecological education. The aim of this study is to determine the social equivalence by emphasizing the importance of environmental education. On the other hand, it is aimed to address environmental problems and environmental processes from a sociological perspective.

2019, 104 PAGE

KEYWORDS: Environment, Environmental Sociology, Environmental Education

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABGS	: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
ÇÖNT	: Çevre-Örgütlenme-Nüfus-Teknoloji Modeli
ÇEVKO	: Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
EEP	: Uluslararası Çevre Eğitim Programı
ETKB	: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
TEMA	: Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
TÇV	: Türkiye Çevre Vakfı

ÇİZELGE LİSTESİ

Cizelge

Sayfa

Tablo 1. İnsan Çevresinin Unsurları.....	14
Tablo 2. İlköğretim Müfredatında Çevre İle İlgili Konular	66

ÖNSÖZ

Çalışmamın gerçekleştirilmesinde, bilgilerini benimle paylaşan, danıştığım her aşamada değerli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir özenle çalışmamı inceleyip geri dönüş sağlayan, her zaman ne olursa olsun rahatlıkla arayabildiğim, gerek iş hayatımda gerek öğrencilik hayatımda her daim deneyimlerini ve tecrübelerini benimle paylaşan, araştırmamın tüm aşamalarında her zaman yanımda olan ve beni her adımda destekleyip yönlendiren tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mümtaz Levent AKKOL' a, eşim Zeynep DURMAZ ve aileme teşekkürlerimi bir borç biliyor, şükranlarımı sunuyorum.

Mehmet DURMAZ

5 Aralık 2019

GİRİŞ

İnsanlığın gün geçtikçe doğayı tüm yönleriyle keşfetmesi aktivistlerin ve medyanın öne çıkardığı en önemli temalardan birinin çevre sorunları olmasına sebebiyet vermiştir. Bu sebeple, çevre eğitimi ile ilgilenmek, çevre problemlerini çözme yollarını bulmak toplumların yaşam tarzı haline dönüşmüştür.

Yirmi birinci yüzyılda insanlığın en büyük endişelerinden biri hiç şüphesiz çevre sorunlarıdır. Son dönemde sosyologların bu sorunlarla başa çıkmak ve atılacak adımlara ışık tutmak amacıyla çalışmaları yoğunlaşmıştır. Çevre çalışmaları doğası gereği disiplinler arası bir olgudur. Çevre olgusu fen bilimleri, sosyal bilimler, doğa bilimleri ve beşerî bilimlerin çalışma alanına girmekle birlikte, çevrenin sosyal bilimler içerisinde yer alan sosyolojideki rolü de gün geçtikçe artmaktadır. Tabii olaylar dışında meydana gelen çevre sorunlarının temelinde insan faktörü yer almaktadır. Çevreye zarar veren sorunlu insan davranışlarının giderilmesi ve bu sorunlara çözümler üretilmesi sosyal çaba gerektirmektedir. Bu nedenle, sosyologların çevreye olan ilgilerinin artması şaşırtıcı değildir.

Günümüz dünyasında nüfusun hızla çoğalması, iklim değişikliği, teknolojiye bağlı gelişmeler ve zararlı atıkların tüketiminin artışına bağlı olarak çevresel anlamda ciddi bir kriz yaşanmaktadır. Çevre eğitiminin önemi de bu gelişmelere bağlı olarak gün geçtikçe artmaktadır. Çevre eğitiminin, insanlara çevreyi nasıl koruyacaklarını, çevresel kalitenin nasıl artırılacağını öğretmeyi amaçlayan bir müfredatı bulunmaktadır. Çevre eğitimi, insanlığı ortaya çıkabilecek problemlerden haberdar edebilmeli, ekonomik, sosyal ve politik süreçleri analiz ederek çevre sorunlarına kalıcı çözümler üretebilmelidir.

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için çevre bilincine sahip bireylerin yetiştirilmesi hayati bir öneme sahiptir. Denetimli bir şekilde insan-çevre ilişkilerini sürdürmek ve insan yaşamını geleceğe taşımak için tüm bireylerin gerekli çevresel anlayışa sahip olması gerekmektedir. Bu doğrultuda yerel ve küresel alanda birçok kamu kurumu ve sivil toplum örgütü kurulmuş ve bir takım çevre politikaları üretilmiştir. Çevre politikalarının uzun vadeli başarısı ise ancak eğitim ve öğretim müfredatlarına çevre sorunlarıyla ilgili teorik ve pratik bilgilerin entegre edilmesiyle mümkündür.

Çevre eğitiminin ana amacı, çevre ve bununla ilgili sorunların farkında olan ve bunlarla ilgilenen, çözümlere yönelik bireysel ve toplu olarak çalışmaya dair bilgi, beceri, tutum, motivasyon ve bağlılık sahibi bir dünya nüfusu geliştirmektir. Düzgün bir şekilde anlaşılan çevre eğitimi, hızla değişen dünyadaki değişimlere cevap veren kapsamlı bir yaşam boyu eğitim oluşturmalıdır. Çevre eğitimi, çağdaş dünyanın temel sorunlarının anlaşılması ve ahlaki değerleri dikkate alarak çevrenin korunmasında ve yaşamın geliştirilmesinde üretken bir rol oynamak için gerekli beceri ve niteliklerin sağlanması yoluyla bireyi yaşam için hazırlamalıdır.

Çevre sorunları özellikle son elli yılda artış göstermiş ve dünya üzerindeki bütün ülkelerin konu ile ilgilenmelerini gerekli kılmıştır. Bu durumun başlıca nedeni; çevresel sorunların tüm canlı hayatını, tehdit eder hale gelmesidir. 1970 ve 1980’li yıllardan sonra iyice artan küresel ısınma ve buna bağlı olarak gelişen iklim değişiklikleri, buzulların erimesi, aniden ortaya çıkan tropikal fırtınalar ve doğal bitki örtüsün değişmesi, birçok ülkenin beraber hareket etmesini gerektirmiş ve bu sorunlar küresel bir sorun olarak kabul edilmeye başlamıştır.

Toplumsal ve politik bir hale gelmiş olan çevre hareketleri, genel olarak insanı merkeze alan anlayıştan, doğayı merkeze alan bir anlayışa doğru evrilmiştir. İnsanı merkeze alan çevrecilik anlayışı, çevreciliğin insanların mutluluk ve refahını yükseltmeye yönelik yapılması gerektiğini ifade ederken doğayı merkeze alan çevrecilik akımı, bireyin mutluluğunun ötesinde doğanın tek başına varlık olarak yaşama hakkını ileri sürer. Temel çevreci akımları; “Doğal Kaynakların Korunması Hareketi”, “İnsan Refahının Ekolojisi Hareketi”, “Korumacılık Hareketi”, “Hayvan Özgürlüğü Hareketi” ve “Doğa Merkezli Çevre Hareketleri” olarak saymak mümkündür (Eckersley 1992, s. 128).

Çevre sorunlarının giderek daha fazla hissedilir hale gelmesi, bir takım çevresel hareket ve yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Buna göre;

İnsan Refahının Ekolojisi Hareketi”; bireyler açısından daha çok yaşanabilir bir ortamı ifade etmektedir. “Doğal Kaynakların Korunması Hareketi” daha temiz bir çevreyi hedefler. Bu iki harekette insan merkezli hareketlerdir. Bir diğer çevreci hareket olan “Korumacı Hareket” ise; insanlığın mutluluğu açısından çevremizin temiz tutulmasını ifade eder. Bu akımlarda; doğal çevrenin, insan mutluluğunda oldukça önemli olduğunu vurgular. Ancak gerçekte doğal çevre kendi varlığı için değerlidir. (Eckersley 1992, s. 42; Naess 1994, s. 76)

Diğer çevreci hareketler ile birlikte gelişen Hayvan Özgürlüğü ve Doğa Merkezli Çevre Hareketi, insanı merkeze alan çevreci hareketlerden değildir.

Bu hareket hayvanlarından insanlar gibi yaşama hakkını ve eşit davranılmasını ifade etmektedir. Aynı zamanda merkeze doğayı almakta ve doğanın kendi çevresel koşullarında korunmasını amaçlamaktadır. (Tuna 2015, s. 298)

Doğada her canlı varlığın kendine yeten bir kapasitesi vardır ve kendi kendine devinen bilince sahiptir. Bu kapasite ve bilincin yanı sıra, doğada her canlı ve varlığın kendine özgü bir görevi vardır. Her bir canlı ve uzuv bilinçli olma durumunu taşımaktadır. Doğada her değişim ve dönüşüm bir başka varlığın yaşamının başlangıcıdır. Doğanın bir uzantısı olan insan, doğanın içerisinde özümленir. İnsan, doğayla aynı öze sahip bir varlık olarak betimlenir. İnsan, doğası gereği doğadan ayrı düşünülemez. Bu nedenle doğa ile denge kurmak durumundadır (Akyüz 2015, s. 428).

İnsan toplumları üretim biçimleri bakımından binlerce yıl boyunca çok fazla değişmeyerek, 1700'li yılların sonuna kadar büyük oranda tarımsal üretime bağımlı kalmıştır. Bu durumun insanın toplumsal gelişmesini kötü yönde etkilediği düşünülse de çevre açısından bakıldığında tarımsal üretim biçiminin endüstriyel üretime göre çevresel zararlarının daha az olduğu açıktır (Ünal, Mançuhan ve Sayar, 1998, s. 10). Hatta insanın doğa ile bütünleşmesini güçlendirmektedir. O halde insanın çevreye verdiği zararları insanın doğadan/topraktan kopuşu ile başlatmak mümkündür.

İnsanın doğadaki ilk çabalarından biri, el becerisi ile şekillendirdiği ilkel kullanım araçları yapımı olmuştur. İnsan, doğal olanı değiştirmesiyle başka biçimlere dönüştürmüştür. Böylece doğada yeni ve etkin bir güç ortaya çıkarmıştır. İnsanlığın bugün sahip olduğu nesnelere birçoğu doğa gözlemine ve taklidine dayandırılarak elde edilmiştir. İnsanlık tarihiyle birlikte var olan sanatın başlangıcı, estetik kaygılarla ilişkisi olmadan, insanın doğal çevresiyle mücadele koşullarında ortaya çıkarmış olduğu yaşam gücü olmuştur. İnsan bu doğal gücünü topraktan uzaklaştıkça makineleşmeye taşımış, makineleşmenin sonucunda da doğaya yabancılaşmıştır. Bu yabancılaşma ise çevre yıkımını beraberinde getirmiştir.

İnsan eylemleri diğer canlıların aksine birçok farklılık göstermiştir. Günümüzde insan müdahalesine uğramamış ve insan eylemleri kapsamına girmemiş doğadan bahsetmek oldukça zordur. İnsan eylemlerinin tabiata verdiği tahribat, tabiatın kendisini yenileyebilme kapasitesinin çok üzerine çıkmış ve çevrenin bozulmasına sebebiyet vermiştir. Doğada her şey birbiriyle iletişim ve etkileşim halindedir. Bu nedenle doğanın dengesinin bozulması, çevre ilişkilerinin ve ekolojik döngülerin bozulması ile aynı anlama gelmektedir.

İnsanın değiştirme gücü ve yeteneği artıkça içinde yaşadığı doğa, artık çevre halini almıştır. Öncelikle yaşamını sürdürmek ve barınmak dışında doğanın işleyişine etki edemeyen insan, bilgi ve teknoloji olarak geliştikçe içinde bulunduğu kısıtlı doğanın çok daha dar bir kısmını günümüzde ise tamamını kontrol eder hale gelmiş bu andan sonra ise doğa artık dar bir anlam kazanarak çevre adını almıştır. Buradan yola çıkarak çevrenin insan eliyle oluşturulmuş yaşam alanını ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Birçok bilim insanının üzerinde anlaşıldığı teorilere göre insanın esas gelişmesi sanayi devrimi ile başlamıştır. Bu gelişim ardında yeni birtakım fenomenlerde getirmektedir. Bu fenomenler endüstri, kentleşme ve küreselleşme şeklinde kavramsallaştırılabilmektedir. Bu kavramların ifade ettiği değişimler ise en başta çevreyi etkilemektedir (Ünal ve Dımışkı 1999, s. 143).

İnsan başlangıçta doğa karşısında aciz ve doğaya bağlı bir yaşam sürerken, zamanla ürettiği kültür ve teknoloji ile doğaya egemen konuma gelmiştir. Ancak insan ve çevre arasındaki ilişki, insanı merkeze alan, çevreyi dışlayan ve ekolojik dengeyi telafisi mümkün olamayacak düzeyde tahrip eden bir ilişkidir. İnsanın doğa karşısındaki bu egemen konumu ve çevreyi tahrip etmesinin temelinde insanı her şeyin merkezine alan bazı din ve felsefe alanları kadar "Aydınlanma Çağı"ndan sonra Batı'da ortaya çıkan egemen batı dünya görüşüdür. Sanayi devriminin de temelinde yer alan egemen batı dünya görüşü ve Sosyolojinin kurucularını da etkileyen "Disipliner Gelenekler", insanın akla dayalı bilim ve teknoloji ile başaramayacağı hiçbir şeyin olamayacağı "iyimser bir gelişme" anlayışı batı dünyasına egemen olmuştur. Bu anlayışın temelinde de insanın biricikliğini vurgulayan "İnsan İstisnalığı Paradigması" yatmaktadır. Bu paradigmanın temel ilkelerine bakıldığında, egemen batı dünya görüşü paralelinde, tamamen insan merkezli, iyimser ve katı bir biçimde çevre karşıtı ya da çevreyi göz ardı eden varsayımlardan oluştuğu görülür. Bu paradigmanın

sosyologlardaki yansıması ise sanki insanlar ekolojik zorlamalardan muafmiş gibi fiziksel çevreye bağlı olmadan yaşayabilirler ve biyofizik çevrenin insan yaşamında hiçbir etkisi yoktur gibi bir yaklaşım içindedirler. Bu yaklaşım ve eğilimler, sosyologları sınırsız bir toplumsal ilerleme olanağını varsayar. Halbuki, büyüme sınırları aşıldıktan sonra, "ekolojik kıtlık" kavramı, küresel eko-sistemin sınırları olduğunu, her şeyin olduğu gibi büyümenin de bir sınır olduğunu insanlara hatırlatır. Zaten çok geçmeden 1970'lerde bu "Bolluk Çağı iyimserliği" bitmiş, büyümenin sınırlarına varılmış ve büyük ölçekli ekolojik krizler baş göstermiştir. İnsan toplumlarının eko-sistem üzerine ve özellikle ekosistem reaksiyonları karşısında insanların felaketler karşısında çaresizliği kesin delillerle kanıtlanınca, bazı "çevre sosyologları" "İnsanın İstisnalığı Paradigma"sını açıkça reddetme noktasına vardılar. Bütün gelişmeler, artık insanın çevreden bağımsız bir varlık olamayacağını, insan toplumlarının ekosisteme bağımlı olduğunu açıkça göstermiştir (Özerkmen 2002, s.167-168)

Tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş ve beraberinde kentleşmeyle beraber üretim sistemlerinin değişmesi ve doğal kaynakların kullanımının artması önemli çevre sorunlarının ortaya çıkmasına kapı aralamıştır. Seri üretimle beraber çevreye bırakılan atıkların artışı çevre sorunlarında da artış görülmesine sebebiyet vermiştir.

Sanayi devrimiyle birlikte asıl olarak çevre sorunlarının ortaya çıkışından bahsedilebilir. Sanayi devrimi, doğadan yararlanma olgusunun tamamen dışına çıkılıp doğayı sömürme hareketi olarak ifade edilebilir. Sanayileşme ile birlikte üretimde hızlı artışlar meydana gelmiştir. Bu hızlı artış hammadde ve enerji kullanımını da tetiklemiştir. Doğal kaynakların bilinçsiz bir şekilde hammadde olarak kullanılması ve durağan olmayan bir üretim şekli birtakım çevresel sorunlara yol açmıştır. Fabrikaların kent içerisindeki yerleşim alanlarında kurulması plansız kentleşmeye ve insan sağlığının tehdit edilmesine sebebiyet vermektedir. 21. yüzyılda sanayileşmiş ülkelerde hava, toprak ve su kirliliğinin daha yoğun ölçüde olduğu görülmektedir. Bu olguyla birlikte sanayileşmiş ülkeler çevreye onu korumaya yönelik perspektiften bakmaya başlamıştır (Ayyıldız 2014, s. 36).

Sanayi devrimi ve değişen kalıplar ile üretim ve tüketimin çevreye etkileri de değişmiştir. Kurulan fabrikalar büyük ölçekte üretim yapabilmelerine karşın aynı oranda da atık üreterek çevrenin kirletilmesinde sahip olduğu payı arttırmıştır. Örneğin, üretim süreçlerinde oluşan atık su, arılmadan alıcı ortamlara verilerek, göl ve nehirlerin kirletilmesinin yanı sıra bu ortamlardaki canlı yaşantısının da olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Aynı şekilde, fabrikalardan çıkan katı atıkların depolama alanlarında bekletilmesi sırasında oluşan sızıntı suyu, öncelikli olarak toprağı daha sonrasında da yeraltı sularını kirletmektedir. Buradaki en önemli etkenlerden bazıları, petrokimyadaki gelişmelerle sentetik hammadde ve ürünlerin hızla artmasıdır.

Sanayileşmenin henüz gelişmediği ülkelerde hizmet sektörünün daha fazla ön planda tutulduğu yadsınamaz. Ancak sanayileşmenin gelişmemiş olması çevre kirliliğinin bu ülkelerde bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Tüm bu etmenlerin yanında aşırı kaynak tüketimi denen bir gerçek vardır. Aşırı kaynak tüketimine sebep olan unsurlar arasında gelir artışı önemli bir yere sahiptir (Ünal 2010, s. 6)

Başlangıçta vurgulandığı üzere; 1970 ve 1980’li yıllarda uluslararası boyutta irdelenmeye başlanan çevre sorunları ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler Çevre ve İnsan Konferansı düzenlenmiş ve çevre sorunları küresel boyutta tartışılmıştır. Bu konferansta; Ozon tabakasının incelenmesi, mevsim değişiklikleri, buzulların erimesi, orman alanlarının azalması gibi konularda ülkeler bazı sorumluluklar yüklenmiş, küresel boyutta çeşitli önlemler alınmaya başlanmış ve yer küreyi tehdit eden bu sorunlarının çözülebilmesi için uluslararası alanda iş birliği yapılmaya başlanmıştır (Mutlu 2005, s. 24).

Çevre sorunlarının en belirgin niteliği etkilerinin yerel değil küresel olmasıdır. Çevre sorunları dil, din, ırk, menşei ve meşrep ayrımı gözetmeksizin tüm bireyleri etkilemektedir. Bu sebeple çevrenin korunması çevre eğitime sahip bireylerin yetiştirilmesi sadece çevreci örgütler ve çevre eğitimcilerinin görevi değildir. Bu görev yeryüzünde yaşayan tüm bireylerin görevidir. Okul müfredatlarında tüm derslerle çevre disiplini arasında bir bağ kurulmalıdır (Erten 2006, s.4). Çevrenin korunmasına yönelik bilinç kazandırılmasında disiplinler arası iş birliğinin eğitim kurumlarından başlayarak akademik çalışmalara da taşınması önemlidir. Bu tez çalışmasının da disiplinler arası çalışmalar için bir örnek olması hedeflenmiştir.

Dünyayı yaşanmaz hale getirecek düzeyde artan çevre sorunları teknoloji ve yasalarla çözülebilecek bir problem olmaktan çıkmıştır. Araştırmalar günümüz çevre kirliliğinin belirli bölgelerle sınırlı kalmayıp küresel boyutlara ulaştığını göstermektedir. Çevre sorunlarının her geçen gün artması, insan ve diğer canlıların yaşamını tehdit eder boyuta ulaşması bu sorunları günümüzde en çok tartışılan sorunlar haline getirmiştir.

Nüfusun plansız bir şekilde artışı sonucunda doğal kaynakların hiç tükenmeyecekmiş gibi kullanımı küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi, hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, ormanların tahrip edilmesi, gürültü gibi en belirgin çevre problemlerini ortaya çıkarmaktadır. İnsanoğlu doğayı kendisi gibi canlı olarak görmemekte ve doğa ile uyum içerisinde yaşayamamaktadır (Ertürk ve Sam 2016, s. 33).

Çevre sorunlarının temel kaynağı insanın doğa ile olan uyumunu kaybetmesidir. İnsanın doğa ile olan ilişkisi onun varlık koşulları arasındaki en öncelikli ilişkidir. İnsanın doğa ile olan ilişkisinin arka planında onun varlık düzleminde doğaya bağımlı bir varlık olması yatmaktadır. İnsan doğada yaşam bulan, yaşamını doğa içindeki koşulların etkisiyle şekillendiren ve zorunlu olarak da bir şekilde doğayla ilişki içinde var olabilen bir varlıktır. Canlı bir varlık olan doğa, yine kendisi gibi canlı bir varlık olan insanla yaşamı boyunca sürekli birlikte olmayı gerektirecek bir zorunluluğun parçası olarak karşımızda durmaktadır. Bu birliktelik, başka bir deyişle zorunlu ilişki hep insanın kendi ihtiyaçları ve öngörülerini etrafında şekillenmekte ve insan parçası olduğu doğanın etkisini tek taraflı bir tutumla görmezden gelerek kendi konumunu merkezileştirme yolunu seçmiştir. Durum böyle olunca ekosistemin bir parçası olan insan, aynı zamanda doğal evriminde bir parçası olarak doğal işleyişe doğrudan müdahil bir varlık alanı olarak öne çıkmıştır. Özellikle Endüstri Devrimiyle birlikte başlayan yoğun sanayileşme süreci ve bu sürecin tetiklediği kentleşme ve demografik sorunlar hızla doğanın tahrip edilmesi ve doğal yaşamın sekteye uğratılması sonucunu doğurmuş, doğadaki denge insan lehine bozulmuş ve onarılması neredeyse imkânsız çevre felaketleriyle karşı karşıya kalınmıştır. (Gül 2013, s. 18)

İnsanoğlunun yaptıkları kadar yapmadıkları da bugün yerkürenin bu duruma gelmesini sebebiyet vermiştir. Doğayı pervasızca sömüren, faaliyetleriyle çevreye zarar veren ve kirleten, tükenebilir kaynakları hiç tükenmeyecekcesine kullanan, bitki örtüsünü yok edip tahrip eden, geri dönüşümü kullanmayan ve gün geçtikçe tüketimi

artıran yine insanoğludur. Doğadan sürekli alan, doğayı hiç tükenmeyecek şekilde kullanan yine insandır. Bilinçsizce yapılan bu davranışların sonuçlarının çevre sorunları olarak herkesi etkilemesi ile insanoğlu tehlikenin farkına varabilmektedir. Bugün gelinen nokta tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Doğada kaynakların bitme noktasına gelmesi, büyükşehirlerde yaşanan su kesintileri, küresel hastalıklar ve seller insanoğlunun yol açtığı sorunlarla yüzleşmesine neden olmuştur (Keleş 2016, s. 48).

Doğanın bu kötü durumdan kurtulması insanoğlunun geçmişte yaptığı yanlışları gelecekte sürdürmemesine bağlıdır. İnsanın bencil yaklaşımdan kurtulup, doğaya saygı duyma bilincine ulaşması ancak yeni çevre yaklaşımları ile mümkündür. Çevreye karşı bilinçli bireylerin yetiştirilmesi, toplumlarda çevre duyarlılığının artırılması, yeni çevre yaklaşımlarının hedeflerini oluşturmaktadır.

Sosyoloji, toplumsal yaşamın öğeleri olan grupları, kurumları, kültürü, bireyi, davranışları, değişimi araştırır ve analiz eder. Sosyoloji araştırma konusu olarak insanlar, insanlar arası ilişki ve etkileşime odaklanmıştır. Bu süreçte bir ölçüde toplum-doğa etkileşiminin ihmal edildiğini, yeterince çalışılmadığını söylememiz mümkündür. Çevre sosyolojisi, sosyolojinin bir alt disiplini olarak oldukça yeni bir çalışma alanıdır. (Karaboğa 2016, s. 719).

Çevre sosyolojisi toplum ile çevrenin karşılıklı olarak aralarındaki bağı incelemektedir. Bu süreçte karşılıklı olarak çevrenin toplum üzerindeki etkisi ile toplumun çevre üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu iki kavram birbirini tamamlayan kavramlardır. Biri olmadan diğeri düşünülemez. Dolayısıyla her iki çevrede gelişen birbirlerini direk olarak etkilemektedir. (Tuna 2012, s.7)

Sosyoloji bilimi, toplumsal yaşamın öğeleri olan grupları, kurumları, kültürü, bireyi, davranışları, değişimi araştırır ve analiz eder. Uzun bir süreçten beridir sosyoloji bilimi araştırma konusu olarak insanlar, insanlar arası ilişki ve etkileşimlerine odaklanmıştır. Bu süreçte bir ölçüde toplum-doğa etkileşiminin ihmal edildiğini söylememiz mümkündür. Sosyolojinin ana konularından birisi, toplumsal yaşam ve toplumsal değişimdir. Sosyolojinin bir alt dalı olan çevre sosyolojisi ise, toplumlarda yaşayan insanların birbiriyle ve çevresiyle olan ilişkilerini inceleyen bir daldır. Toplumdaki bireylerin içinde buldukları çevreyi değiştirmeye çabalarken, çevrede meydana gelen değişmelerin de toplumu ve bireyleri etkilediği görülmüştür. “Çevre sosyolojisi çevre-toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceler. Bu inceleme sürecinde, bir yandan çevresel olayların toplumsal etkileri incelenirken, diğer yandan toplumsal eylemlerin çevresel boyutu ya da toplumsal eylemlerin doğal çevre üzerine

olan etkileri incelenir. Toplumsal çevre ile doğal çevreyi birbirinden ayırt etmek çok fazla mümkün değildir. Toplumsal çevre, doğal çevre içinde yapılanmıştır; doğal çevrenin olmadığı bir toplumsal çevre düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla, doğal çevrede olup biten her şey toplumsal çevreyi etkilediği ve belirlediği gibi, toplumsal çevrede olup biten toplumsal eylemler de doğal çevreyi etkiler” (Tuna 2012, s.7). Tuna, çevre sosyolojisini toplumsal davranışların çevresel boyutunun incelenmesi olarak tanımlamaktadır. Çevresel olayların, sadece ekonomik ve teknik boyutları ile incelenmesi, çevresel olayların anlaşılması açısından yeterli değildir. Dolayısıyla, çevresel olayların toplumsal boyutunun da incelenmesi gerekir ve bunu da yapacak olan çevre sosyolojidir. Sosyoloji, toplumu ve toplumsal davranışı incelerken; çevre sosyolojisi toplumsal davranışların çevresel boyutunu inceler (Tuna 2012, s8).

1970’lerden itibaren kalkınma ve doğal çevre arasında denge kurulması için “Sürdürülebilir Kalkınma” modeli gündeme getirilmiştir. Farklı tanımları da yapılmakla birlikte; 1987 yılında yayınlanan “Burtland Raporu”nda “Sürdürülebilir Kalkınma”; “bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamalarından ödün vermeden karşılama süreci”, olarak tanımlanmıştır. Tanım; “kalkınma ve doğal kaynak dengesini dikkate alan, kalkınmanın yararlarından bugünün olduğu kadar gelecek kuşaklarında faydalanmasını sağlayan, çevreyle kalkınmanın birbirini tamamladığı kalkınma anlayışını ifade etmektedir” (Kırışik 2013, s. 4).

Geleneksel yaklaşıma dayalı çözümler insanların bilgi edinmesine dayanmaktadır. Sadece bilgi öğrenmeye dayalı yaklaşımların çevre bilinci oluşturmada yeterli olmadığı bilinmektedir. Bilginin dışında tutum, değer, inanç gibi birçok etkenin bireylerin çevreyle ilgili karar aşamalarında önemli rolü olduğu; insanların çevreye karşı sahip olduğu tutum, değerler ya da çevreyle ilgili inançlarının çevreye yönelik davranışlarını etkilediği birçok çalışma tarafından vurgulanmaktadır.

Eğitim, günümüzde yalnızca bilişsel istendik davranışları kazandırma ve akademik öğrenmenin sağlanması olarak değil, duyuşsal, davranışsal ve sosyal açıdan bireye yön verme özelliğiyle de tanımlanmaktadır. Öğrenmenin başarı ölçütü, bireylerin öğrendiklerini sosyal hayatta, siyasi ve toplumsal yaşantıda kullanabilme oranıyla ölçülmektedir. Birey bilişsel ve duyuşsal öğrenmelerinin tümünü gündelik hayatta karşılaştığı problemlerin çözümünde kullanabilmelidir. (Doğan 2008, s.3).

Çevre eğitimi ile öğrencilere, çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözülmesinde ihtiyaç duydukları bilgiler ve çevre bilinci kazandırılacaktır.

Çevre eğitimi konusunda araştırma yapanlar, çevre sorunlarına ve onların çözümlerine gösterilen ilginin çevre eğitiminin özellikleri ve amaçları için birincil temel olduğunu ısrarla belirtmişlerdir. Sorun çözüme davranışına gösterilen bu ilgi 1977’de Tiflis’te yapılan birleşmiş milletler hükümetler arası çevre eğitimi konferansı boyunca üzerinde anlaşılan çevre eğitiminin hedefleri ve amaçlarında açıkça görülmektedir. Tiflis’te temsil edilen hükümetler çevreye yönelik sorumlu davranış geliştirilmesinin gerekli olduğunu bunun için de çevre eğitiminin özel bir önem taşıdığını onaylamışlardır (Taycı 2001, s.34).

Gündelik hayatta birçok sorun ile karşılaşmaktadır. Bu sorunların çözümü o problemi ortaya çıkaran sebebin tespit edilerek ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Aynı formül çevre sorunlarının ortadan kaldırılması için de geçerlidir. Çevre sorunlarını çevreci birkaç örgüt ve çevre bilinci oluşturmaya yönelik düzenlenen yüzeysel faaliyetlerle çözmek mümkün değildir. Günümüzde yaşanan çevre krizine çözüm; insan-tabiat ilişkisini yeniden gözden geçiren, yeniden anlamlandıran ve insanla tabiatı yeniden barıştıran, bilimsel ve teknolojik temellere dayanan, çözüm için herkesin katılımının sağlandığı kapsayıcı bir çevre eğitiminden geçmektedir (İleri 1998, s.3).

Çevre eğitiminin temeli; tabiatı ve tabiat varlıklarını koruma mantığına dayanmaktadır. Fakat çevre eğitimi tabiatı ve tabiat varlıklarını koruma faaliyetlerinden farklı olduğu gibi çevre eğitimi de tabiat ve tabiat varlıklarını koruma eğitiminden farklıdır. Çevre eğitimi, toprak, su, orman gibi doğal kaynakları geliştirme ve korumaya ilave olarak biyosfer, biyomlar ve ekosistemleri içine alacak şekilde tüm çevreyi korumak ve iyileştirmek üzerine odaklanmıştır. Ekosistemlerin nasıl işlediklerini açıklaması bakımından ekoloji, çevre eğitiminin önemli bir temel taşı oluşturmuştur. Zamanla çevre eğitimi, dünya vatandaşlarını çevre hakkında bilgilendirmekten öteye gidip onları çevre yönetiminde becerileri ve gönülleri olan katılımcılar haline getirmeyi hedefleri arasına almıştır (Ünal ve Dımışk 1999, s. 1-7).

Bireylerde çevreye karşı farkındalık yaratılmasının ötesinde çevre bilinci oluşturulması çevre eğitiminde önemli bir adımdır. Nitekim çevre konusunda bilgi sahibi olma çevreye karşı olumlu tutum ve davranışlar geliştirmede yetersiz

kalabilmektedir (Erten 2006, s.6). Bu doğrultuda çevre eğitimi öğrencilerin çevreye yönelik duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarırken, çevre problemlerini algılamalarına ve çözümler üretmelerine imkân tanımaktadır.

Erken çocuklukta kazandırılan çevre duyarlılığı bireylerin çevre dostu bir hayat sürmelerini sağlamanın yanında çevre sorunlarının ortaya çıkmasını önleyen ve çevre sorunlarının ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yürüten sorgulayan, eleştiren ve sorunları çözen bir yapıya kavuşmasına yardımcı olur. Bu sayede bireyler geleceğe yönelik sürdürülebilir adımlar atarken bireysel gelişimlerini de gerçekleştirebilirler.

Sonuç olarak, öğrencilerin aktif bir şekilde yer aldığı bir çevre eğitimi süreci çevreye karşı duyarlılığı artırmakta ve öğrencilerin çevreye dönük farkındalıklarının artmasına olanak tanımaktadır. Bu durum çevre sorunlarında günceli takip eden zengin çevre eğitimi ortamlarını gerekli kılmaktadır (Özdemir, 2007, s. 25). Bununla beraber çevre sorunlarının hayati önemi çevre eğitiminin de yaygınlaşarak etkinliğinin artırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışma çevre eğitimi, çevre sosyolojisi ve çevre eğitiminin sosyolojik bakış açısıyla değerlendirilmesini konu almaktadır. Ele aldığı konular üzerinden değerlendirildiğinde bu tez bir çevre sosyolojisi çalışmasıdır.

Çevresel olayların, sadece ekonomik ve teknik boyutları ile incelenmesi, çevresel olayların anlaşılması açısından yeterli değildir. Dolayısıyla, çevresel olayların toplumsal boyutunun da incelenmesi gerekir ve bunu da yapacak olan çevre sosyolojidir. Sosyoloji, toplumu ve toplumsal davranışı incelerken; çevre sosyolojisi toplumsal davranışların çevresel boyutunu inceler. ((Karaboğa 2016, s. 720)

Amaçlarımıza ulaşmak için gündelik hayatta karşılaşılan birçok sorunun üstesinden gelebilmek adına çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Çevre eğitimi de çevre sorunlarının ortadan kaldırılmasında kullanılacak önemli bir araçtır. Bu eğitimin amacı çevre bilincine sahip bireylerin yetiştirilmesidir. Bu yönüyle çevre eğitimi çevre bilimi ve diğer ekolojik eğitimlerden farklılık göstermektedir. Çevre eğitimi bireye bir yandan çevresel bilgileri aktarırken diğer yandan çevre bilincine sahip tutum ve davranışlar geliştiren bireyler yetiştirmeyi amaç edinmektedir. Çevre eğitimi bireylerin bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor öğrenme alanlarının tümüne hitap etmektedir (Erten 2006, s. 8).

Bu çalışmanın amacı, çevre eğitiminin öneminin vurgulanarak toplumsal karşılığının belirlenmesi ve bireylerde çevresel bilincin oluşmasına katkı sağlamaktır. Diğer taraftan çevresel sorunlar ve çevresel süreçlerin sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınması amaçlanmıştır.

Çalışma toplumsal açıdan çevre konusunda ki bilinç düzeyinin artırılması ve çevreye duyarlı bireyler yetiştirilmesi konusunda öneriler geliştirileceğinden önem arz etmektedir.

Bu çalışmada problem durumuna uygun şekilde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma konusu hakkında üretilmiş olan bilgi ve belgelerin incelenmesi olarak tanımlanan nitel araştırma yönteminde, derinlemesine veri elde etme imkânı vardır. Bu yöntemle elde edilen veriler, içerik analizi tekniği ile işlenmiştir. (Yıldırım ve Şimşek 2005, s. 43). Bu bağlamda araştırma kapsamında incelenen makale, kitap, yazılmış tezler ve bildiri çalışmalarının detaylı bir analizi yapılmıştır.

Nitel araştırmalarda determinist yaklaşım ön planda tutulmaz ve olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmaz. Sayısal verilere ve istatistiklere daha az yer verilirken sözlü ve nitel analizlere daha çok vurgu yapılır. Nitel araştırma yöntemi, araştırmanın tasarlanması ve gerçekleştirilmesinde araştırmacıya esneklik sağlamaktadır. Araştırmanın her aşamasında duruma göre yeni yöntem ve yaklaşımlar geliştirme, araştırmanın kurgusunda değişiklikler yapma nitel araştırmanın özünü oluşturmaktadır. Nitel araştırmaların bir özelliği de keşfedici olmalarıdır. Keşfedici özelliğe sahip araştırmalar, üzerinde az çalışılmış konuları aydınlatmada oldukça kullanışlı ve yararlıdır (Neuman, 2012: 228).

Nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarda araştırmacı veri toplamak amacıyla üç tür yöntem kullanır; görüşme, gözlem ve yazılı materyallerin incelenmesidir. Çalışma kapsamında ‘‘Türkiye’de Çevre Eğitiminin Sosyolojik Çözümlemesi’’ konusyla alakalı olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren makale, kitap, yazılmış tezler ve bildiri çalışmalarının analizi yapılmıştır.

Bu tezde kullanılacak olan kavramlar aşağıda yer almaktadır. Bu bölümde kavramlar hakkında kısa bilgilendirmeler yapılacak olup, ilerleyen bölümlerde bu kavramlar hakkında daha geniş bilgilere yer verilecektir.

Çevre: İnsan ve diğer canlıların hayatları boyunca fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşimde buldukları ortamın genel adıdır. (Ertekin 2011, s.11).

Çevre Sosyolojisi: İnsan ve doğal çevre arasındaki içsel ilişkiyi sosyolojik perspektiften derinlemesine inceleyen sosyolojinin alt disiplini. Çevresel olayların, sadece ekonomik ve teknik boyutları ile incelenmesi, çevresel olayların anlaşılması açısından yeterli değildir. Dolayısıyla, çevresel olayların toplumsal boyutunun da incelenmesi gerekir ve bunu da yapacak olan çevre sosyolojidir. Sosyoloji, toplumu ve toplumsal davranışı incelerken; çevre sosyolojisi toplumsal davranışların çevresel boyutunu inceler” (Tuna 2012, s. 14-15).

Çevre Eğitimi: Tüm bireylerde çevre bilincinin aşılması, çevre bilinciyle yetişen bireylerde çevreye duyarlı davranışların yerleşmesinin sağlanması, çevreyi korumaya yönelik faaliyetlere bireylerin aktif katılımının sağlanması ve çevre sorunlarının çözümünde fiili sorumluluk alma olarak tanımlanmaktadır. Çevre eğitiminin temeli doğayı ve doğal kaynakları korumaya yöneliktir. Çevre eğitimi bilgi vermenin yanında insan davranışını da etkilemelidir. Olumlu ve kalıcı davranış değişiklikleri kazandırmak ve sorunların çözümünde bireylerin aktif katılımını sağlamak çevre eğitiminin temel hedefidir (Aydın 2012, s.193).

Çevre Kirliliği: Canlı hayatını ve ekolojik dengeyi olumsuz yönde etkileyen, tabiat varlıkları üzerinde maddi zararlara yol açan ve tabiatın doğallığını bozan zararlı maddelerin hava, su ve toprağa karışması olayıdır. Çevre kirliliği; doğanın kendini temizleme gücünün üstünde olan yüklerin çevrede sebep olduğu birikimdir (Ertürk 2017, s.15).

Ekoloji: Tüm canlıların, çevreleriyle uyumlu bir şekilde yaşamlarını nasıl sürdürdüklerini ya da bu canlı varlıkların hangi şartlar altında besinlerini ve gereksinimlerini karşıladıklarını ve çeşitli işlevlerinin, ne tür canlı topluluğu içinde yürütüldüğünü inceleyen bilim dalıdır. Ekoloji terimini ilk kez kullanan Ernst Haeckel, onu Yunanca hane ev anlamına gelen oikos sözcüğü ile bilim, düzenli veya mantıklı söz anlamına gelen logos sözcüklerinden türetmiştir. Haeckel’in organizmaların çevre ile kurdukları ilişkileri açıklamak için kullandığı bir terim olan ekolojinin bir bilim olarak kabul edilmesi ise, 1940’lı yıllarda gerçekleşebilmiştir. Ekolojinin başlangıç

aşamasında, hayvan ve bitki türlerinin çevreleriyle olan ilişkileri inceleyen bir bilim dalı olduğunu belirtmek gereklidir (Kışlalıoğlu & Berkes 1995, s.36).

Derin Ekoloji: Doğanın ve toplumun bir bütün olarak düşünülmesini bu sayede tüm canlıların bir uyum içerisinde yaşayabileceğini savunan bir ekoloji kuramıdır. İnsan merkezlikten kaynaklanan ekolojik tahribatın önüne biyomerkezci bir paradigmayla yaklaşır.

Arne Naess tarafından ortaya atılan derin ekoloji kavramı, çevreci hareketin en köktenci savunucularının görüşlerini anlatmaktadır. Derin ekoloji insanı merkeze alan yüzeysel (reformcu) çevreciliğin karşısında olma durumunu ifade eder. Bu düşünceye göre doğa merkezdeki yerini almalıdır. İnsan yaşadığı yerde, yani doğada, kendisini diğer varlıklara göre üstün görmemeli, canlı ya da cansız tüm unsurlarla eşdeğer saymalıdır. Derin ekoloji merkeze doğayı, yüzeysel ekoloji ise insanı almaktadır. Başka bir deyişle derin ekoloji, insanın doğayı bir mülk gibi görmesinden vazgeçip onunla bütünleşmesini, onun bir parçası olmasını öneriyor (Laçiner 1994, s.13).

Sosyo-Ekonomik Metabolizma: Marx'ın metabolizma anlayışını kapitalizm eleştirisi olmaksızın ele alan Sosyo-Ekonomik Metabolizma kavramı “toplum ve doğa arasında madde ve enerji akışı” anlamına gelmektedir. Bu yaklaşımı geliştiren Doğal kaynakların sömürgeleştirilmesi kavramına göre doğaya yapılan müdahalelerle doğal süreçler toplumun yararına dönüştürülmektedir. Örneğin tarım etkinlikleri (ekim, pestisit kullanımı) sonucunda özgün bitki örtüsü yok edilir, sulama ve gübreleme ile toprağın yapısı değiştirilir. Tarım toplumundan endüstri toplumuna geçilmesiyle birlikte gelişen genetik mühendisliği ve diğer biyoteknoloji yöntemleriyle sömürgeleştirilen topraktaki dönüşüm geri dönülemez biçimdedir. İnsan müdahalesi sonucunda toprak erozyonuna maruz kalan Alpin çayırları buna örnektir (Eryılmaz 2017, s. 163).

Toplumsal Ekoloji: Toplumsal gelişme çabasının toplum ve doğa arasındaki ilişkiyi karşılıklı olarak bozduğunu savunan bir yaklaşımdır. Çevre sorunları dünyada yaşamın devamlılığını tehdit eden bir ekolojik kriz seviyesine ulaşmıştır. Ekolojik krizin nedeni endüstri, teknoloji ve nüfus artışının ötesinde insanın doğaya tahakküm etmesidir; doğanın öteki, kaynak ve hakim olunacak bir nesne olarak görülmesidir. İnsanın doğaya tahakkümünün arkasında insanın insana tahakkümü vardır, böylece ekolojik kriz bir toplumsal adalet sorununa dönüşmektedir. Toplumdaki kadın, yoksul,

yaşlı, genç, etnik ve dini azınlık ve diğer tüm ötekilere olan tahakkümler toplumun doğa ile olan ilişkisine de yansımaktadır. Dolayısıyla çevre sorunlarının çözümü ancak toplumdaki tahakküm sorunlarının çözümü ile mümkün olabilecektir. Toplumsal ekoloji çevre sorunlarını doğaya ve topluma tahakküm çerçevesinde değerlendirmesi nedeniyle eleştirel sosyal bilim paradigmasına girmektedir (Bookchin 1996, s. 78-79).

İnsan Ekolojisi: Nüfus-çevre etkileşimi çerçevesinde insan yaşamının örgütlenmesini incelemektedir. İnsan Ekolojisi çevrenin topluma etkisini ve ekolojik ilkeleri sosyolojik analize dahil etmesi açısından önemlidir. İnsan Ekolojisi yaklaşımı Malthus'un nüfus artışı ve Durkheim'in dinamik yoğunluk anlayışlarını kullanmaktadır. Malthus'a göre nüfus, gıda temininden hızlı artar. Malthus doğal kaynakların kısıtlı olması nedeniyle nüfusun nihai olarak azalacağını düşünse de Durkheim iyimserdir. Zira nüfusun ve toplumsal etkileşimin arttığı dinamik yoğunluk sürecinde mekanik toplumdan organik topluma geçilecek ve uzmanlaşma ile teknolojik gelişme nüfusun azalmasına engel olacaktır. İnsan Ekolojisi yaklaşımının ekolojiden aldığı diğer bir kavram ise dengedir. Göç, yeni kaynaklar bulunması, teknolojik ilerlemeler, rekabet, alternatif kaynakların araştırılması ve benzeri uyum mekanizmalarıyla nüfus artışının dengeye ulaşacağı öngörülmektedir. Ancak bu dengeye nasıl ulaşılacağı konusu belirsizdir. Zira nüfus değişimleri doğum ve ölüm gibi ekolojik ilkelerden çok toplumsal örgütlenmeye bağlı olarak değişmektedir (Buttel vd. 2002, s.42).

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE, ÇEVRE SORUNLARI VE ÇEVRE SOSYOLOJİSİ

Toplumunu ilgilendiren, toplumsal olan her konu sosyolojinin konusudur. Bu anlamda insanın doğal ortamı olan çevre de sosyolojinin konularından biridir. Çevre sosyolojisi 1960-70'li yıllara kadar ayrı bir disiplin olarak görülmesine de günümüzde çevre sosyolojisi disiplini birçok alanda kendisini göstermektedir. Çevre sosyolojisinin incelemesinden önce çevre ve ekoloji kavramlarının ele alınması yerinde olacaktır. Öncelikle bu kavramların incelenmesi çevre, çevre sorunları ve çevre sosyolojisi konularının daha kapsamlı ele alınarak daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır.

1.1. Çevre ve Ekoloji

Çevre ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Çevrenin bu tanımları arasında; “insanın içinde yaşadığı tüm alanlar ve insan yerleşmelerinin bütün sorunlarını kapsayan bir kavram” olduğuna ilişkin tanım öne çıkmaktadır. Başka tanımda ise çevre; “insanın sosyal, biyolojik ve kimyasal tüm faaliyetlerinin devam ettiği bir ortam” olarak tanımlanmıştır (Kama 2009, s. 14). Her iki çevre tanımı da kabul etmek mümkündür.

Çevrenin “bir nesnenin performansını etkileyen tüm dış şartlar” olarak tanımlandığı kaynaklar vardır. Ancak bu tanım günümüzdeki çevre sorunlarını kapsayan çevreyi izah etmede yetersiz kalmaktadır. Son zamanlarda ise çevre; fiziki ve kültürel özellikleri ile algılanmakta ve tanımlanmaktadır. İnsan merkezli çevrede insanın biyolojik ve kültürel ihtiyaçları karşılanmaktadır. Onun için çevre ile ilgili, “Canlıları, özellikle de insanı etkileyen ve ondan etkilenen dış şartların tamamı” şeklinde bir tanım yapmak daha anlamlı olabilir (Saatçi ve Dumrul 2011, s. 68).

Bu tanımlardan yola çıkarak çevre; en genel anlamıyla içinde yaşadığımız doğal ortamı ifade eder. İnsanı etkileyen ve insandan etkilenen sosyal, kültürel, fiziksel ve biyolojik ortama çevre denir.

Tablo 1. İnsan Çevresinin Unsurları (Tıraş, 2012, s. 63)

ÇEVRE		
FİZİKSEL ÇEVRE	BİYOLOJİK ÇEVRE	SOSYAL ÇEVRE
Jeoloji Coğrafya Topoğrafya Endüstri Artıklar İklim/Atmosfer Su Kaynakları Nakil Kirlilik	Mikroorganizmalar Diğer İnsanlar Bitkiler Hayvanlar	Tarih Folklor Gelenek Kültür Din Politika Ahlak Aile Yapısı Eğitim Gelir Beslenme Sağlık Refah

Çevre; doğal çevre ve yapay çevre olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan doğal çevre, insan müdahalesiyle değişikliğe uğramamış çevre olarak tanımlanırken, yapay çevre insan müdahalesiyle değişime uğramış çevre olarak tanımlanır. İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar insanlar, yaşamlarını sürdürebilmek için doğadan yararlanmışlar ve daha fazla yararlanmak için yeni teknolojiler geliştirmişlerdir. Böylece insanlar doğal çevreyi değiştirmeye ve yapay çevreyi oluşturmaya başlamışlardır (Yıldırım 2017, s. 299)

Toplumların kendi dönemleri içinde oluşturdukları her şey kendi sosyo-ekonomik yapılarını, siyasal sistemlerini, inanış biçimlerini yansıtır. İnsan eliyle oluşturulan bu öğelerin tahribatı da yine insanlar tarafından olmaktadır. Kimi zaman ekonomik çıkarlarla, kimi zaman bilinçsizce yapılan davranışların tetikleyici olduğu bu tahribatların da geri dönüşü olmamaktadır. Bir fiziksel çevre içinde bulunan insanların ekonomik, toplumsal ve siyasal sistemleri gereği yarattıkları ilişkilerin tümü ise toplumsal çevreyi oluşturur. İnsan ve diğer canlıların çevreleriyle ve birbirleriyle olan ilişkileri inceleyen ekoloji, insanın çevre ile olan ilişkisini düzenlemeye çalışmaktadır (Eryılmaz 2017, s. 161).

Sosyolojik olarak çevre, sosyal ve fiziki çevre olarak iki şekilde incelenmektedir. Bireylerin sosyal hayatta diğer bireylerle ve toplumsal kitlelerle olan ilişkilerinden doğan çevre, sosyal çevre olarak tanımlanmaktadır. Fiziki çevre ise; yeryüzünde hayat süren canlılar ile bu canlıların ilişkili olduğu hava, su, toprak vb. fiziki şartların oluşturduğu sistem olarak tanımlanabilir. Çevre Bilimi ise çevre ve insan yaşamının nasıl değiştiğinin ve etkilendiğinin koşullarını ve durumlarını

inceleyen disiplinler arası bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlar dikkate alındığında ekoloji ve çevre kavramlarının birbirlerinden farklı anlamlara geldiği gerçeğine ulaşılabilir (Karaboğa 2016, s. 720).

Ekoloji: tüm canlıların çevreyle uyumlu bir şekilde nasıl yaşadıklarını, canlıların fiziki çevre şartlarında besinlerini ve ihtiyaçlarını nasıl temin ettikleri ve canlı hayatlarını hangi tür canlı topluluğu içerisinde sürdürdüklerini inceleyen bir bilim dalıdır (Önder 2003, s. 110).

Diğer bilimler gibi ekolojinin kökeni binlerce yıldan beri değişik insan toplumlarının gözlem ve uygulamalarına dayanır. Anadolu ve Ortadoğu'daki ilk tarım uygulamalarında buğdayın uygun toprak ve iklim koşullarına göre yetiştirilmesi; sığırların doğal göç yollarına uygun olarak yazın Doğu Anadolu'da kışın Güney ve Orta Anadolu'da güdülmeleri; zararlı böcek yiyen hanım böceklerinin uğurlu sayılması geleneksel ekoloji bilgilerine birer örnektir. Bu bilgilerin yazıya geçip bilimsel ekolojinin başlangıcını oluşturması ise eski Yunana kadar gitmektedir. 1970'li yıllara kadar ekoloji; biyolojinin bir alt dalı olarak bitki ve hayvanların çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı olarak kabul edilmiştir. 1970'li yıllardan sonra ise ekolojinin kapsamı giderek genişlemiş, insanın doğa ile ilişkilerini de içermiştir (Şimşekli 2008, s. 36).

Günümüzdeki anlamı ile ekoloji kavramını ilk kez Ernst Haeckel 1866'da yayımlanan *Generelle Morphologie* adlı eserinde kullanmıştır. Haeckel ekolojiyi, "organizmalar ile onların çevresi arasındaki ilişkilerin bilimi" olarak tanımlamıştır. Ekolojinin çok daha eski bir bilim dalı olduğu bilinse de ekolojinin günümüzdeki anlamı ile kullanılmaya başlanması ancak yüz yıl öncesine uzanmaktadır. Sağlıklı bir çevre yönetiminin ana hatları yeterli bir düzeyde benimsenmişse de yönetim organlarının ve bireylerin ekolojiyi algılamaları ve bunun bilincine varmaları çok geç olmuştur (Konak 2010, s. 280)

Çağdaş ekoloji ise: Çevre ile canlıların aynı zamanda canlıların birbiriyle olan ilişkisini inceleyen bilim dalıdır. Genel anlamda ekoloji, biyoloji biliminin bir alt dalı olarak görünse de ekoloji geniş bir anlam ifade etmesi sebebiyle başlı başına bir disiplin haline gelmiştir. Bu geniş anlamıyla ekoloji; insan ekolojisi ya da çevre bilimleri olarak yeni bir bilim dalının temelini oluşturmuştur. Çevre bilimleri insan-doğa ilişkilerini inceleyen uygulamalı ve disiplinler arası bilim dalı olarak

tanımlanmaktadır. Çevre bilimleri çağdaş dünyada düşüncelere ve ülke ekonomilerine yön veren bir güç konumuna gelmiştir. Aynı zamanda insan- doğa ilişkilerinde mantık dışı görünen bazı sonuçları anlamlı kılmaya çalışmaktadır (Kocataş 2012, s. 158).

1.1.1. Çevre Kirliliği Çeşitleri ve Çevre Kirliliğinin Etkileri

Çevre kirliliği, canlı hayatını olumsuz yönde etkileyen, cansız varlıkların doğal yapısını bozan zararlı unsurların toprak, hava ve suya aşırı şekilde karışması olayıdır. Doğa kendi kendini temizleme ve meydana gelen tahribatı düzeltme gücüne sahiptir. Fakat bu gücün üzerinde zuhur eden bir etki çevre kirliliğine sebebiyet vermektedir. (Akın, 2014 s. 110).

Hava, su ve toprakta meydana gelen kirlilik gün geçtikçe artmakta ve canlı hayatı tehdit altına girmektedir. Bu kirliliğe sebebiyet veren faktörler; nüfusun ve tüketimin kontrolsüz bir şekilde artması, yerleşme bölgelerinde oluşturulan sanayi tesisleri, plansız ve çarpık kentleşme, nükleer denemeler, kimyasal ilaçlar ve gübreleme faaliyetleridir. Söz konusu faaliyetler neticesinde çevre sorunları ortaya çıkmakta, bazı canlı türlerinin doğal yaşam ortamları daralmakta ve ekolojik denge bozulmaktadır (Çepel, 2008, s. 81). Çevre sorunlarını genel olarak hava kirliliği, toprak kirliliği, su ve gürültü kirliliği şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Gürültü Kirliliği

Gürültü kirliliği; nüfusun ve tüketimin hızla artışı, sanayileşme ve üretim sistemlerinin değişimi gürültü kirliliğinin önemli çevre sorunları arasında sayılmasına sebebiyet vermiştir. (Çepel 2008, s. 89).

Gürültü kirliliği canlı yaşamını ve insan faaliyetlerini sosyal hayatta ve iş hayatında olumsuz yönde etkilemekte ve insan sağlığına ciddi zararlar vermektedir. Gürültü, insanların işitme duyusuna zarar vermekle beraber insanın psikolojik dengesini bozmakta ve algı düzeyini düşürmektedir. Bu durum iş veriminin düşmesine ve bireylerin sıhhaten ciddi sorunlar yaşamasına sebebiyet vermektedir. (Öztürk 2017, s. 33).

Gürültü insanlarda strese sebep olan önemli etkenlerin başında gelmektedir. Gürültüye maruz kalan insanlarda bu gürültünün süre ve şiddetine bağlı olarak, göz bebeklerinde büyüme, kasların kasılmalarındaki artış, kan damarlarının büzülmesi, mide ve karında kasılma ve kramplar oluşabilmektedir. Gürültü ayrıca, yüksek

tansiyona da neden olabilmektedir. Gürültünün bir diğerkötü etkisi de tiroid bezi hormonlarından olan tiroksin hormonunun salgılanmasını artırmasıdır. Bu durum böbreküstü bezi salgılarından olan adrenalin ve kortizon hormonlarının salgılanmasının artarak, heyecan ve kalp atış hızının yükselmesine sebebiyet vermektedir (Hayta, 2006, s. 363).

İnsan kulağı 85 desibel ve üzerindeki gürültüden olumsuz etkilenmektedir. Gürültüye maruz kalan bireyler ruhsal olarak rahatsız ve sinirli olabilmektedir. Bazı durumlarda gürültü kaynağı ortadan kaldırıldıktan sonra bile tedirginlik ve sinirlilik hali bir süre daha devam edebilmektedir. Belirlenen gürültü düzeyinin üzerine çıkıldığı zaman kişilerde yorgunluk ve beyin aktivitelerde yavaşlama hissedilmektedir. Özellikle çocuklarda ani ve devamlı ses yükselmeleri korku yaratabilmektedir. Özetlenecek olursa; süreklilik arz eden yüksek sesler, zihinsel fonksiyonların çeşitli oranlarda bozulmasına yol açabilmektedir. Bu bozukluklar arasında, kaygı bozukluğu, tedirginlik, korku, baş dönmesi, depresyon, sinirlilik, yorgunluk, ve saldırganlık sayılabilir (Öztürk 2017, s. 34).

Hava Kirliliği

Hava, içerisinde çeşitli gazlar bulunduran insanlık ve diğercanlı yaşamının vazgeçilmez unsurlarından biri olan atmosferi çepeçevre saran gaz kütesidir. Bir insanın ihtiyaç duyduğu günlük hava miktarı 14 kg.dır. İnsan faaliyetleri neticesinde havaya salınan kirleticilerin oranı gün geçtikçe artmakta ve canlı yaşamı tehlikeye girmektedir. Hava kirliliği; havada katı, sıvı ve gaz şeklindeki yabancı maddelerin insan sağlığına, canlı hayatına ve ekolojik dengeye zarar verecek ya da yaşamdan maddi nesnelere zararlanılmasını engelleyecek miktar, yoğunluk ve sürede atmosferde bulunmasıdır (Çepel 2008, s. 90).

Hava kirliliği kavramı, sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Hava kirliliği; insan kaynaklı olarak atmosfere yapılan salınımlar sonucu meydana gelmektedir. Atmosferde bulunan kirleticilerin belirli seviyeleri aşması ve meteorolojik koşulların uygunluğunda canlı, cansız varlıklar üzerinde havanın olumsuz etkileri hava kirliliği olarak tanımlanmaktadır (Hayta 2006, s. 367).

1950'lerden beri hava kirliliğinin insan sağlığına zararlarını gösteren çalışmalar bulunmakla beraber epidemiyolojik olarak bu çalışmalarda hastaneye başvuran kişi sayısı ve ölümler ile hava kirliliği yoğunluğu arasında ilişki araştırılmış,

hava kirliliğinin artış veya azalma durumuna göre bu hastalık ve ölümlerinde birlikte artış veya azalış gösterdiği belirlenmiştir (Öztürk, 2017, s. 40).

Hava kirliliği, hem dış hem de iç mekânda zararlı konsantrasyonlara ulaşabilen parçacık ve gazların karışımıdır. Etkileri yüksek hastalık risklerinden, artan sıcaklıklara kadar değişebilir. Kurum, duman, küf, polen, metan ve karbondioksit yaygın kirletici maddelerden sadece birkaçıdır. Hava kirliliği, soluduğumuz havadaki istenmeyen doğal ve insan yapımı maddelerin karışımıdır. Hava kirliliği genellikle iki kategoriye ayrılır: dış hava kirliliği ve iç hava kirliliği.

Dış hava kirliliği: Yapılı çevrenin dışında meydana gelen maruz kalmaları içerir. Örneğin, fosil yakıtların yanması sonucu ortaya çıkan ince parçacıklar.

İç mekân hava kirliliği: Partiküllere, karbon oksitlere ve iç mekân havası veya toz tarafından taşınan diğer kirleticilere maruz kalmayı içerir. Örneğin; ev ürünleri ve kimyasalları, yapı malzemeleri, tütün dumanı.

Hava kirliliğinin canlı ve cansız varlıklar üzerindeki olumsuz etkileri bilinmektedir. Temiz hava dediğimiz içindeki gazların insan sağlığına zarar vermeyecek nitelikte, ölçüde ve oranda bulunan hava yaşamsal ihtiyacımızdır. Hava kirliliğine neden olan doğal olaylar (volkanik patlamalar, orman yangınları, bataklıklarda oluşan metan gazları vb.) ve insan etkinlikleri (endüstriyel havayı kirleticiler, taşımacılıkta oluşan zararlı gazlar, ısınma için ve diğer amaçlar için fosil yakıt kullanımı vb.) sonucu oluşan zararlı gaz ve partiküller havamızı kirletmekte insan ve çevre sağlığını tehdit etmektedir (Görmez 1997, s. 89).

Su Kirliliği

Yeryüzünün yaklaşık %71 sularla çevrili olmakla beraber bu suların %97,5'ini tuzlu sular yani deniz ve okyanus suları oluşturmaktadır. Oysa insanlar olarak fazlaca ihtiyaç duyduğumuz sular yeryüzünde çok daha az bulunan tatlı sulardır. Tatlı suların dünyadaki suyun tamamına oranı %2,5'dir. Tatlı suyun büyük bir çoğunluğunu da buzullar ve geniş buz tabakaları oluşturmaktadır. Kalan kısmı ise yeryüzünde su buharı, toprak nemi, nehirler ve göllerde bulunmaktadır (Yılmaz 2016, s. 24).

Su tüm canlılar ve insan yaşamı için vazgeçilmezdir. İnsan yaşamının ve birçok canlıların yaşamının sürmesinde hayati öneme sahip olan suyun temizliği ve kullanılabilir olması özen gösterilmesi gereken bir durumdur. Su kirliliği kavramı; su

kaynaklarının kullanılmasını bozacak ölçüde, organik, inorganik, biyolojik ve radyoaktif maddelerin suya karışması şeklinde tarif edilmektedir. Dışarıdan destek olmaksızın suyun kirliliğini doğa belirli bir ölçüye kadar kendisi çözümlayebilmektedir. Kirleticilerin türü ve miktarı arttığında ise doğa bu durumda etkisiz kalmakta ve su kirliliği oluşmaktadır (Ayyıldız 2014, s. 44).

Su kirliliğine sebebiyet veren en önemli faktör patojen biyolojik unsurlardır. Tarımsal faaliyetlerde kullanılan kimyasalların tüketiminin artması, endüstriye bağlı olarak 60.000 üzerindeki kirleticinin sulara karışması gün geçtikçe kimyasal kirliliği artırmıştır (Çepel, 2008, s. 94).

Su kirliliğine sanayi atıklarının yanı sıra evlerde kullanılan deterjanlar ve kimyasal temizleyiciler de etki etmektedir. Doğada kimyasal etkilerle kirlenen suyun geri dönüşümü ve temizlenmesi uzun bir süreç gerektirmektedir. Su kirliliği sadece tatlı su kaynaklarının kirletilmesi ile sınırlı değildir. Tuzlu su kaynakları olan deniz ve okyanus suları da insan faktörlü sebepler başta olmak üzere farklı sebeplerle kirlenmekte/kirletilmektedir. Okyanus ve denizler oluşan kirliliği doğal döngü içerisinde temizlese de fazla kirlilik yüklenmesiyle beraber okyanus ve denizlerin kendilerini temizlemesi giderek zorlaşmaktadır. Bu nedenle bu sularda yaşayan canlıların yaşamı da tehdit altındadır. Bu sularda yaşayan canlıların yanı sıra oksijen üretiminin büyük bir bölümünü sağlayan denizlerdeki kirlilik hava kirliliğini de arttırmaktadır. Böylece tüm canlı yaşamını etkilemektedir.

Denizlerde kirliliği fiziksel, kimyasal, biyolojik, radyoaktif, termal kirlenme olarak ayırmak mümkündür. Bu kirlilik etmenlerinin büyük çoğunluğu insan faktörlü; evsel, endüstriyel, ulaşım araçları, deniz kazaları, katı atıklar vb. etmenler oluşturmaktadır (Ayyıldız 2014, s. 45).

Toprak Kirliliği

Toprağa yönelik tehlikeler kirlilik, erozyonla taşınım, çölleşme türleri altında incelemek mümkündür. Yanlış tarım ve toprak kullanımı bitki örtüsünün aşırı tahribatı, zehirli kimyasal maddelerin kullanımı, aşırı azotlu gübre kullanımı, toprağın kıraç ve kurak hale gelmesinde etkili olan faktörlerden birkaçıdır. Toprak kirlenmesini, havadaki ve sulardaki kirleticilere bağlı olarak düşünmek mümkündür. Ayrıca tarımsal faaliyetler, petrol atıkları, radyoaktif sebepler, katı atıklara bağlı olarak

da toprak kirlenmektedir. Doğanın işleyiş döngüsü içinde toprak kirliliği de diğer çevre sorunlarından hem etkilenmekte hem de diğerlerini etkilemektedir (Çepel 2008, s. 99).

Toprak kirliliğinin oluşmasına sebebiyet veren en önemli etkenler; tüketim dengesizliği ve hızlı nüfus artışıdır. Bu etkenler, Dünyada insan sayısının, artışı ve bu insanları doyurma gerekliliği, daha fazla oranda üretimi zorunlu kılmaktadır. Bu durumda da tarımsal üretimin toprakların ve hayvanların potansiyellerinin üzerinde gerçekleşmesi talebi doğmaktadır. Toprakların ve hayvanların potansiyelleri üzerinde verim vermeye zorlanması da ayrı bir problemdir. Tarımsal üretimde, yüksek verimliliği devam ettirebilmek için gübreleme ve dengesiz beslenme gibi çevreyi kirlüten tarımsal üretim yöntemlerini uygulamak bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, başka kaynaklar nedeni ile oluşan çevre sorunları da tarımsal üretimi kötü yönde etkileyebilmektedir. Günümüzde bu çevre problemleri, bütün tarım işletmelerinde çevresel kirlilik yaratmakta, yetiştirilen ürünlerin verim ve kalitelerini düşürürken yetiştirilebilecek olan ürün çeşit ve sayısını olumsuz yönde etkilemekte, tarım arazi ve ürünlerinin de değerlerini düşürmektedir (Ayyıldız 2014, s. 46-47).

Özetle; herhangi bir insan aktivitesi, birtakım yan etkileri de beraberinde getirir. Bunun bir yönü gelişmeye yol açarken madalyonun diğer tarafı zararlı bir etki oluşturabilir. Bu olumsuz değişiklikler genellikle çevrenin doğal dengesini etkileyen çevresel sorunlara yol açar. Çevresel sorunları, herhangi bir insan faaliyetinin çevre üzerindeki zararlı etkileri olarak tanımlayabiliriz. Hava kirliliği, su kirliliği, doğal toprak kirliliği, gürültü kirliliği vb. büyük endişe yaratan başlıca çevre sorunlarından bazılarıdır. Bu çevresel sorunların üstesinden gelmek için çevreyi korumak çok önemlidir. Bu sadece zararlı etkilerin önlenmesine yardımcı olmakla kalmaz, gelecek nesiller için doğal kaynakları ve doğal ortamı korumamıza da yardımcı olur.

1.2. Çevre Sosyolojisinin Gelişimi

Çevre sosyolojisi 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde halkın çevre ile ilgili kaygılarının patlak vermesine bir tepki olarak başlamıştır (Buttel 1987, s.306). Amerika Birleşik Devletleri çevre sosyolojisi, içinde farklılıklar barındırmasına rağmen, genel anlamda iki amaç etrafında birleşmiştir (Buttel 2003, s.307). Bunlar:

1) Sosyoloji tarafından biyofiziksel dünyanın, toplumsal değişime katkıda bulunan hem nedensel bir faktör hem de sosyal yapılardan veya sosyal oluşumlardan etkilenen sonuçsal bir faktör olarak kabul edilmesini teşvik etmek.

2) Çevre yıkımının veya çevre problemlerinin nedenlerini açıklamaktır.

İnsan ırkının doğa ile olan ilişkisi, onun dünya üzerinde yaşayan bir tür olması ve varlık koşulları noktasında temel ve öncelikli bir ilişkidir. İnsan doğaya bağımlı bir varlıktır. İnsan; yaşamını doğada idame ettiren, doğa koşullarının izin verdiği ölçüde aktivitelerini şekillendiren ve bu zorunlu döngüyü koruduğu sürece doğada var olabilen bir türdür. (Gül 2013, s. 18).

Tümü ile canlı bir varlık olan ve tüm çevreyi kapsayan doğa, insan ile yaşamı boyunca zorunlu olarak birliktedir. Bu zorunlu birliktelik ya da zorunlu ilişki, her zaman insanların (insana göre) ihtiyaçları ve öngörülerine göre insanın etrafında şekillenmekte ve insan; sadece bir parçası olduğu doğanın etkilerini, tek taraflı bir duruşla görmezden gelerek, kendi konumunu doğaya göre merkezileştirmeye çalışmaktadır. (Gökberk 2014, s. 239).

İnsanın doğa ile olan bu karşılıklı ve zorunlu ilişkisi bir disiplin olarak Çevre Sosyolojisinin ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Halihazırda yeni bir disiplin olmakla birlikte Çevre Sosyolojisi, klasik dönem sosyologları tarafından sınırlı şekilde de olsa bahsedilen bir alandır. Aşağıda çevre sosyolojisi ile ilgili olarak klasik ve modern sosyologların görüşleri ele alınmıştır.

1.2.1. Klasik Sosyologların Çevre Sosyolojisine Katkıları

Klasik Sosyolojinin kurucuları Emile Durkheim, Max Weber ve Karl Marx sosyal bilim paradigmalarına temel oluşturmaktadır. Hiçbiri doğrudan çevre üzerine çalışmasa da çevre sosyolojisine etkileri olmuştur. Örneğin, Marx ve Durkheim'in çalışmalarında Darwin'in evrim anlayışı etkisini göstermektedir. Benzer biçimde Marx'ın tarihsel maddecilik şeması ve Durkheim'in mekanik toplumdaki organik topluma geçiş açıklaması (kıt kaynaklar, nüfus ve uzmanlaşma) bu duruma örnektir. Weber ise Darwin'in evrimci bakışını reddetmektedir, toplumsal değişimin çok yönlü ve toplumsal olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, biyoloji ile toplumsal bilimlerin metodolojisi farklı olmalıdır. Diğer yandan Weber Durkheim'in aksine, çevresel

etkenlerin sınıf, statü ve din gibi toplumsal değişkenlerle ilişkisini kabul etmektedir (Buttel vd. 2002, s.36).

Çevreyi üretim güçlerinden biri olarak gören Marx'ın eleştirel sosyal bilim çerçevesindeki "Metabolik Yarıma" kavramına göre ekonomik büyümeyi gerektiren kapitalizm içinde doğa ve emek sermaye birikime dönüştürülür. Bu süreçte emeğin yabancılaşmasının yanı sıra sınırsız olmayan doğa da sömürülmektedir. "Yarıma" topraktaki besleyici maddelerin kaybı anlamına gelmektedir. Kapitalist tarımın gerektirdiği yoğun üretim yöntemleri sonucunda toprağın besleyici maddeleri, yiyecek halinde şehirlere taşınarak atığa dönüştürülmektedir (Richter 2013, s.70).

Metabolizma ise çevre ve vücut arasındaki madde alış-verişi anlamına gelmektedir. Marx, derslerini takip ettiği Alman bilimci Justus Von Liebig'in "Metabolik Yarıma" kavramını alıp kapitalist tarım analizine uygulamıştır. Buna göre insan ve doğa arasında etkileşim ve maddi değişim vardır. Ancak sermaye birikimini hedefleyen kapitalizm döneminde üretim ilişkileri metabolik ilişkiyi değiştirmiştir. Zira yoğun tarım uygulamaları işçileri ve üretim sürecini doğadan uzaklaştırmaktadır, doğadaki azot döngüsünü olumsuz etkilemektedir. Sonuçta, "kapitalizm geniş ölçekli tarım, uzak mesafeli ticaret ve kitlesel kentsel büyüme insan ve doğa arasındaki metabolik ilişkide bir kırılma oluşturmaktadır." Metabolik yarıma kavramını günümüzde küresel iklim değişikliği ve deniz ekosistemlerindeki çevre sorunlarına uygulanmıştır (Clark 2006, s.57).

Çevre Sosyolojisi kuramları ve kavramlarının gelişimi Durkheim'ın toplumsal olgular ve işlevselcilik, Weber'in toplumsal eylem, bürokrasi ve rasyonalite ile Marx'ın emek-sermaye çelişkisi ve metabolik yarıma kavramları temelinde ve ideal tip biçimindeki pozitif sosyal bilim, yorumlayıcı sosyal bilim ve eleştirel sosyal bilim paradigmaları çerçevesinde incelenmektedir.

Sosyo-Ekonomik Metabolizma

Marx'ın metabolizma anlayışını kapitalizm eleştirisi olmaksızın alan Sosyo-Ekonomik Metabolizma kavramı "toplum ve doğa arasında madde ve enerji akışı" anlamına gelmektedir. Bu yaklaşımı geliştiren doğal kaynakların sömürgeleştirilmesi kavramına göre doğaya yapılan müdahalelerle; toplumun yararına olan doğal süreçler toplumun ihtiyaçlarını karşılayamayacak hatta zararlı olacak duruma dönüştürülmektedir. Örneğin tarım etkinlikleri (ekim, pestisit kullanımı) sonucunda

özgün bitki örtüsü yok edilerek sulama ve gübreleme aracılığı ile toprağın yapısı değiştirilmektedir. Tarım toplumundan endüstri toplumuna geçilmesiyle birlikte gelişen genetik mühendisliği ve diğer biyoteknoloji yöntemleriyle sömürgeleştirilen topraktaki dönüşüm geri dönülemez biçimdedir. (Eryılmaz 2017, s.165).

Teknolojide yaşanan gelişmeler, tarımsal faaliyetlerde kullanılan yöntem ve tekniklerin de değişmesine sebebiyet vermiştir. Sulama, gübreleme, tohum ıslahı, zirai ilaçlama vb. müdahaleler neticesinde toprağın yapısı değişmektedir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle başlayan toprak deformasyonu telafisi güç zararları beraberinde getirmekte ve büyük bir risk oluşturmaktadır.

İnsan Ekolojisi

İnsan Ekolojisi yaklaşımı nüfus-çevre etkileşimi çerçevesinde insan yaşamının örgütlenmesini incelemektedir. Kuramı takip eden Chicago Okulu, nüfus artışını ve toplumsal değişimi Chicago şehri örneği üzerinden araştırmıştır. Göç alan ve endüstriyel gelişim sürecindeki kentteki nüfus hareketliliği sınıfsal farklılık ve Darwin'in toprak için mücadele anlayışına göre incelenmiştir. Ancak bu evrimci rekabet sürecinde çevrenin bozulması dikkate alınmamaktadır. Yine de insan ekolojisi, çevrenin topluma etkisini ve ekolojik ilkeleri sosyolojik analize dahil etmesi açısından önemlidir (Buttel vd. 2002, s.38-39). İnsan dışı doğadaki düzenin ve ilkelerin topluma uygulanması ve bireyin anlam dünyası ile iradesinin yadsınması pozitif sosyal bilim paradigması kapsamına girmektedir. Pozitif bilimler; deney sonuçlarına dayanan bilim veya bilimler, müspet ilim veya ilimlere verilen isimdir. Örneğin Matematik, Fizik, Biyoloji pozitif bilimler arasına girerken Psikoloji, Sosyoloji bu grubun dışında kalır. Soyut kavramlar üzerinde araştırma yapmayan, sınırları önceden belirlenmiş somut unsurları konu edinen, deneysel yöntemle teyit edilebilir ve kanıtlanabilir bir stratejiyle tekil doğulardan yola çıkarak tümevarım yöntemini kullanıp genel doğrulara ulaşırlar.

İnsan ekolojisi yaklaşımı Malthus'un nüfus artışı ve Durkheim'in dinamik yoğunluk anlayışlarını kullanmaktadır. Malthus'a göre nüfus, gıda temininden hızlı artar. Toplum sınırlı doğal kaynaklar çerçevesinde teknolojiyi geliştirir ve toplumsal iş bölümü ile uzmanlaşmayı artırır. Malthus doğal kaynakların kısıtlı olması nedeniyle nüfusun nihai olarak azalacağını düşünse de Durkheim iyimserdir. Zira nüfusun ve toplumsal etkileşimin arttığı dinamik yoğunluk sürecinde mekanik toplumdan organik

topluma geçilecek ve uzmanlaşma ile teknolojik gelişme nüfusun azalmasına engel olacaktır. İnsan ekolojisi yaklaşımının ekolojiden aldığı diğer bir kavram ise dengedir. Göç, yeni kaynaklar bulunması, teknolojik ilerlemeler, rekabet, alternatif kaynakların araştırılması ve benzeri uyum mekanizmalarıyla nüfus artışının dengeye ulaşacağını öngörmektedir. Ancak bu dengeye nasıl ulaşılacağı konusu belirsizdir. Zira nüfus değişimleri doğum ve ölüm gibi ekolojik ilkelerden çok toplumsal örgütlenmeye bağlı olarak değişmektedir (Buttel vd. 2002, s.40).

İnsan ekolojisi biyofiziksel ve fiziksel etkenleri toplumsal analize katmasına karşın insanların diğer türlerle ortak özelliklerinden çok istisnai özelliklerini vurgulamaktadır. Dahası doğanın kısıtlamalarını yadsıyarak “toplumsal ve kültürel etmenleri” öne çıkarmaktadır. Bu nedenle çevre sosyolojisi yaklaşımları içinde yer almasına rağmen İnsan istisnalığı paradigmasına yakındır (Hannigan 2006, s.17). İnsan istisnalığı paradigması; çevreyi toplumdan dışlayan bir bakış açısıyla, toplumda ve sosyal bilimlerde insan-çevre ilişkisinin olmadığını savunan bir paradigmadır.

Çevre-Örgütlenme-Nüfus-Teknoloji Modeli

İnsan ekolojisi yaklaşımını Duncan; “Nüfus, Örgütlenme, Çevre ve Teknoloji (ÇÖNT)” değişkenleri arasındaki “karmaşık ve karşılıklı ilişkileri” açıklamak üzere geliştirip Los Angeles şehrine uygulamıştır. Buna göre İkinci Dünya Savaşı sonrasında limanları ve coğrafi konumu nedeniyle şehir büyümüştür. Şehir nüfusu artıp merkezden banliyölere akmıştır. Banliyölerden şehre özel arabalara dayalı ulaşım gelişince kirlilik artmıştır. Artan kirlilik nüfusun yayılmasına neden olmuştur. (Buttel vd. 2002, s. 43). Çok değişkenli bir analiz olmasına rağmen ÇÖNT çevre kirliliği, doğal kaynaklar ve nüfus etkileşiminde toplumsal sorunları yadsımaktadır (Buttel vd. 2002, s.44). Bireylerin rolünün ve toplumsal eşitsizliklerin yadsınması ile açıklamaların nedensel niteliği ve formülasyon biçimi ÇÖNT modelini pozitif sosyal bilim paradigmasına dahil etmektedir.

Ekonomik ve teknolojik ilerlemeler başlı başına birer amaç olmayıp insanların kendilerini gerçekleştirmelerine yardım edecek ve refah düzeylerini yükseltecek birer araçtır. Fakat bu iki aracın birer amaca dönüşmesi amaçlara ulaşırken önceden hesaplanmasız olanaksız bazı etkiler doğurmaktadır. Bugün gerek teknolojik gerekse ekonomik gelişme sürecinin insan ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri yeryüzündeki yaşamın sürüp sürmeyeceği boyutunda ciddiye kazanmıştır. Zararlı maddeler

yüzünden havanın, suyun ve toprağın kalitesinin düşmesi hammadde kaynaklarının aşırı kullanılması bitki ve hayvan türlerinin yok olması, bu araçlara kuşkuyla bakılmasına neden olmaktadır. Yaşamsal tehlikenin farkına varan insanlar artık daha çok maddi değer artışından vazgeçmeye razı olmuşlardır. Modern teknolojiden daha az yararlanarak daha az konforlu ama daha temiz ve sağlıklı bir çevrede kimyasal ve nükleer tehditlerden uzak olarak daha uzun süre ve sağlıklı yaşamayı yeğlemektedirler (Kaplan 2015, s. 46).

1970'lerden itibaren gündemi işgal etmeye başlayan ileri sanayi toplumları ve çevre ilişkisi, Batılı toplumlarda toplumsal yapının geçirdiği değişimler sonucunda tartışılmaya başlanmıştır. Günümüzde bu tartışmalar farklı bir boyut ve ciddiyet kazanmıştır. Bu doğrultuda başta Batı ülkeleri olmak üzere pek çok ülkede, çevre sorunlarına yönelik sosyolojik yaklaşımlar geliştirilmekte ve çözüm yolları bulunmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşımlardan en çok ön plana çıkanlar U. Beck ve A. Giddens'in temsil ettiği "Dönüştürücü Modernleşme" kavramı çerçevesinde oluşturulan "Risk Toplumu" kuramı; bir diğeri ise Muray Bookchin'in temsil ettiği "Toplumsal Ekoloji" kuramıdır (Karaboğa 2016, s. 717).

Nükleer santrallerle ilgili korkular, çevre sorunları, küresel ısınma, GDO'lu ürünler, deprem, sel, sosyal sorunlar vb. alanlarda yaşadığımız dönemi bazı sosyal kuramcılar risk toplumu olarak isimlendirmektedir. Risk toplumu kuramı Ulrich Beck'in temellerini attığı, Anthony Giddens ve Niklas Luhman'ın geliştirdiği ve giderek pek çok sosyal bilimcine katkıda bulunduğu bir kuramdır. Bookchin toplumsal ekoloji anlayışı ise; özetle "önce insanın insana sonra insanın doğaya kurduğu tahakküm" ilişkisini ifade etmektedir (Tuna 2015, s. 290).

Çevre Sosyolojisi; 1970'li yılların başında ABD'de kamuoyunun çevre ile ilgili kaygılarının artmasına paralel olarak ortaya çıkmıştır. Çevre sosyolojisi; genel olarak iki ana amaç taşımaktadır. Bu amaçlardan ilki biyofiziksel dünyanın; insanlığın toplumsal değişimine katkıda bulunan, nedensel faktörlerden biri olduğu ve bu nedenle de sosyal yapı ve oluşumlardan etkilenen sonuçsal bir faktör olarak kabul edilmesinin teşvik edilmesidir. Çevre sosyolojinin diğer amacı ise çevre yıkımının nedenlerini açıklayabilmektir (Buttel 2003, s.307).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) çevre sosyolojisinin genel çerçevesi; klasik sosyoloji teorilerine dayanmaktadır. Avrupa çevre sosyolojisi ise, post-modernizm,

risk toplumu literatürü ve ekolojik modernleşme gibi görece yeni sosyal teorileri baz almaktadır. risk toplumu teorisi ve ekolojik modernleşme teorisini geliştiren Ulrich Beck ve Arthur P.J. Mol gibi çevre sosyologları, modernleşme teorisinden oldukça fazla etkilenmişlerdir (Kama 2009, s. 20).

Amerikan menşeli çevre sosyolojisi; “çevresel bozulma ve yıkımın nedenlerini açıklamaya yönelik faktörler” üzerine yoğunlaştığından, sürdürülebilir toplum veya çevresel iyileştirmeler konuları üzerinde çok az durmuştur. Bu durumun tersi olarak Avrupa’da gelişen ekolojik modernleşme teorisi; endüstrileşmiş kapitalist toplumların, çevre krizini aşmak için geliştirdiği reformlar ve çözüm önerileri üzerinde durmaktadır (Eryılmaz 2017, s. 161).

1.2.2. Modern Sosyologların Çevre Sosyolojisine Katkıları

Modern sosyolojiyi temellendiren teorilerle çevre sosyolojisini birlikte değerlendirmek eğitim uygulamalarını ve yaklaşımlarını sosyolojik olarak inceleme ve anlamada yardımcı olacaktır (Akkol 2014, s.53). Modern sosyologların çevre sosyolojisine katkılarını derin ekoloji yaklaşımı ve toplumsal ekoloji yaklaşımı kapsamında incelemek mümkündür.

1.2.2.1. Derin Ekoloji Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre modern toplumlar; “doğayı kontrol ederek insanoğlunu maddi yoksunluktan kurtarmayı umarak, insanların da doğanın bir parçası olduğu gerçeğini göz ardı ederler”. Bu sebeple, “doğayı kontrol etme girişimleri, aynı zamanda özgürlüğünü kısıtlayacak ve “kendini-gerçekleştirmesini” engelleyecek şekilde, insan davranışlarının da kontrol altına alınması girişimlerine yol açar”. Genel olarak, derin ekolojistler; tüm canlılar için kendini-gerçekleştirme kuralı ile yönlendirilen, insan-merkezli, insanlıktan eko-merkezliğe doğru gitmeyi talep etmektedirler (Karaboğa 2016, s. 718).

Derin ekoloji yaklaşımı, eko-merkezci (biyo-merkezci) bir yaklaşıma sahiptir. Bu ise, doğanın ve doğadaki çeşitliliğin, korunmasını insana getireceği yararlar değil, doğanın kendinden değerli olduğu temeline dayanmaktadır. İnsanın iyiliğinin yanında, insan olmayan dünyanın iyiliğinin gözetilmesi de zorunlu olmaktadır. İnsan-doğa ilişkisi, ekonomik olmaktan çok, etik ve estetik olmaya yönelmelidir (Önder 2003, s.146)

Derin ekoloji yaklaşımının takipçileri kendilerini, insan merkezli çevreci yaklaşımın zıttı olarak tanımlamaktadır. Bu anlayış, vahşi doğayı merkeze almaktadır. Bu yaklaşım, temelde idealisttir ve doğa ile birleşmeyi doğu dini düşünce ve felsefesinde arar. Mistik bir anlayış ile insanın doğadan ayrılarak onu ötekileştirmesini semai dinlerdeki gibi “ilk günah” olarak görmekte ve buna lanet ederken, evrim sürecini görmezden gelerek, canlı-cansız dünyada bulunan her şeyin “eş değer” sayılması ile doğa-insan yabancılaşmasının yok edilebileceğini savunmaktadır. Bir anlamda mistik ekoloji olarak adlandırılabilir olan derin ekolojik hareketler; küçük büyük tüm yaşam biçimlerinin bakteri ve virüslerin bile dahil oldukları bir içsel değerler perspektifinden bakıldığında birbirleriyle eşit olduklarını savunan ve “bio merkezlik” adı verilen ortak görüşü paylaşmaktadırlar (Ünal, 2010, s. 2). Bio merkezlik: nesne, olay, olgu ve tüm yaşantının sıra ve düzenini kendisini merkeze alarak ve kendi bakış açısına göre açıklama çabası olarak tanımlayabiliriz.

Arne Naess, 1973 yılında yayınladığı makalede savunduğu çevre hareketini derin ekoloji olarak tanımlamış ve reformist çevreci hareketlerden farklı şekilde; “insani değerlerde, dünya görüşlerinde, amaçlarda, politikalarda, yaşam tarzlarında büyük ve köklü değişimler yapılması gerekliliğini savunan bir hareket” olarak izah etmiştir. Bunun ardından Naess ile birlikte diğer bir sosyolog olan G. Session’ın 1984 senesinde saptadığı “derin ekolojinin ilkeleri”, bu hareketin takipçileri tarafından kabul edilen ilkeler olmuştur. Derin ekoloji kuramı altı ana ilkeden oluşmaktadır. Bunlar;

- Yeryüzündeki her şeyin ve her canlının en az insan kadar değerli olduğuna inanmak ve insan merkezli düşünceden uzaklaşmak.
- Ekosistemin bir bütün olarak değerli olduğunun kabul edilip, türlerin devamlılığının sürdürülmesine katkıda bulunmak.
- İnsanların yaşamak için doğal çevreden talep ettiği maddeleri, çevreyi tahrip etmeden, doğadan alması gerektiğini anlatmak ve insanlara tebliğ etmek.
- Ekosistemi oluşturan tüm hayatın dengeli olması.
- İnsanların çevrelerine aşırı şekilde etkilerinin olduğu.
- Çevrede yapılacak değişimlerin, insanların yarattığı ideolojik ve ekonomik kurumları etkileyeceği (Kocalar, 2012, s. 33).

Derin ekoloji anlayışı; kapitalizmin öngördüğü sürdürülebilir kalkınma anlayışına göre, olaylara daha gerçekçi ve doğal olarak yaklaşmaktadır. Derin ekolojistler doğanın kendisi için ve kendinde bir değer taşıdığını ileri sürerler, kalkınmayı ve ilerlemeyi ikinci plana atarlar ve insan merkeziliğe tamamıyla karşı çıkarlar. Derin ekoloji çevreci reformculuğun tam tersidir. Yani insanı odak alan bir düşünüş değil, doğayı odak alan (biyosantrik) bir görüştür. Çevreci hareket 19. yüzyılda gelişmeye başladığı dönemden itibaren pragmatik amaçlı ve endüstrileşme ve kentleşmenin temelindeki sosyal ve felsefi varsayımları dile getirmemektedir. Çevreciliğin gelişimindeki kaynak korumacı yaklaşımı ve ekonomik değerlere verilen önemi eleştirir (Tamkoç 1994, s.96).

Derin ekoloji hareketi çağdaş bir harekettir. Fakat bu hareketin kökenlerini 18. ve 19. yüzyıl Avrupa romantizmine ve Amerikan aşkıncılığına dayandırmak mümkündür. Romantizm akımı; müzik, edebiyat ve resim sanatları ile kendini gösteren, entelektüel bir hareket şeklinde tanımlanabilir. Hareket yukarıda sayılan dönemlerde Avrupa’da ortaya çıkan toplumsal dönüşümlere bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Kırışik 2013, s. 281). Amerikan aşkıncılığı akımı, 18. yüzyılın Rasyonalizm akımına tepki olarak doğmuştur ve Romantik akımla benzer yönleri vardır. genel olarak resmi dini yapıya karşı doğayı, dogmaya karşı bireyin iç dünyasını ve toplumsal sözleşmeye karşı insani içgüdüleri savunan bir özgür felsefe olarak doğmuştur.

Maddi dönüşüm esnasında, kentlerde nüfusun yoğunlaşması, romantik sanatçı ve entellektüeller tarafından, kırsal kesimin tüketilmesi olarak görülmüştür. Bu aydınlar tarafından kentler; yoksulluk, sefalet ve yıkım bölgeleri şeklinde betimlenmiştir. Bu dönemde romantizm; “materyalizmin, akılcılığın, aydınlanmanın, bilimsel mantığa dayalı davranış, düzen ve otoritenin antitezi” olarak sunulmuştur (Önder 2003, s. 168).

Ekosofi Kavramı

Ekosofi kavramı, derin ekoloji yaklaşımın kavramlarından biridir ve sistem teorisi, mistisizm, ve Malthus’un teorilerinin harmanlanmış halidir. Bahsedilen kaynaklara dayanarak, teknik bilginin, hümanist ahlakın, insanların gerçeği görmesinde faydalı olduğu görüşünü savunan A. Naess; Derin Ekoloji felsefesini yüzeysel ekolojik felsefeden ayırmanın, derin konulara derin sorular sorarak yaklaşması olduğunu ifade etmiştir (Karaboğa 2016, s. 723). Ona göre ekoloji bilimi; özel bir

ekosistemin nasıl bir toplumda sürdürülebileceği problemi ile ilgilenmemektedir. Bu durumun temel sebebini Baykal ve Baykal şöyle açıklamaktadır;

Naess'e göre ekoloji bilimi tek başına yeterli olamamaktadır. Etik norm ve onları uygulanmasını içeren bilgelik kavramının Yunancadaki karşılığı ve ekoloji biliminin ekosunu birleştirerek türettiği Ekosofi kavramını ortaya atar. Ekosofi, bilimden bilgeliğe geçişin gerekliliğine işaret eden bir kavramdır. Ne var ki, Ekosofi tek başına felsefi, ya da etik bir alana dayanan bir kavram olarak değil, aynı zamanda ekoloji biliminin çıkardığı sonuçlara da dayanan bir kavramdır ve amaçladığı bu hatları birleştirmektir. (Baykal ve Baykal 2008, s. 4)

1.2.2.2. Toplumsal Ekoloji Yaklaşımı

Toplumsal Ekoloji yaklaşımı Amerikalı özgürlükçü sosyalist Bookchin tarafından geliştirilen çevreci düşünce akımlarından birisidir. Bookchin, 1960'lı yıllardan başlayarak, toplumsal yapı ve sistemleri, ekolojik bir bakış açısı ile eleştirmekte, dünyada yaşanan ekolojik sorunların, toplumsal ve siyasal kökleri üstüne araştırmalar yapmaktadır. Bookchin'in siyasi görüş olarak, anarşist gelenek içinde olan "sol-liberalist" bir görüşten gelmesi, toplumsal ekoloji yaklaşımının anarşist unsurlar barındırmasına sebep olmuştur. Bu anlamda Kropotkin'in anarko-komünizm yaklaşımının toplumsal ekoloji yaklaşımı üzerindeki etkinliği açıktır (Palabıyık 2017, s. 565). Anarko-komünizm; Sınıf eksenli bir mücadeleyle kapitalizmin ortadan kaldırılacağını ve bunun toplumsal bir değişimle gerçekleşebileceğini savunur.

Eko-Anarşizm

Anarşizm, genel olarak bireyin özgün meziyetlerine karşı olan bütün güçleri mahvetmek ve bireyin üzerinde doğa yasalarından başka bir yasa bırakmamak şeklinde tanımlanmaktadır. Eko-anarşizm ise; bir toplumsal hareket ve ideoloji olarak ekolojinin bir dalıdır. Eko-anarşizmin temel kabulleri en iyi biçimde anarşizmin özgürlük ve eşitlik anlayışı, otorite kavramının anarşist eleştirisi ve doğa ile insan arasındaki ilişki üzerinde düşünmenin önceliğine vurgu yapan ekolojik perspektifin bir bileşimi olarak özetlenebilir. Ekolojik perspektif hem toplumsal hem de siyasal teorinin gelişiminde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bunu yaparken, ekoloji pek çok sosyo-politik konuyla ve sorunla ilgilenmiş ve eş zamanlı olarak diğer siyasal hareketler ve ideolojilerle karşılaşmıştır. Bu noktada özü itibarıyla bir on dokuzuncu yüzyıl ideolojisi olan anarşizm, kendisini siyasal ekoloji için önemli bir müttefike dönüştürmüş ve bu iki ideolojinin birlikteliği hem anarşizm hem de ekoloji için son derece öğretici olmuştur. Anarşist teori içindeki postyapısalcı anarşizm gibi yeni

perspektifler de bu sürecin gelişmesine anlamlı ve önemli katkılarda bulunmuştur. Ekoloji düşüncesi içinde kendisine sıklıkla atıf yapılan düşünsel mecralardan biri de eko-anarşizm olmuştur. Ekolojik düşüncenin farklı tarihsel ideolojilerle girdiği etkileşimin bir uzantısı olarak eko-anarşizm en genel haliyle ekolojik perspektifin anarşizmin temel kabulleri ile örtüştüğü varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Anarşist fikirler, 1960'ların sonu ve 1970'lerde modern çevre hareketinin ortaya çıkışından bu yana yeşil siyasal düşünceyi güçlü bir biçimde etkilemiştir (Türk 2018, s. 657).

Toplumsal ekoloji üzerine 1960'lardan beri Bookchin'in yaptığı çalışmaların asıl amacı; ekolojik krizin toplumsal boyutuna dair çelişkisiz bir önerme oluşturmak ve toplumu akılcı bir çizgide yeniden yapılandıracak "eko-anarşist bir proje" sunmak biçiminde özetlenebilir.

Toplumsal ekoloji yaklaşımında Bookchin, toplum-doğa ikiliğini reddederek mevcut çevre sorunlarının temelinde, kapitalist sistemin üretim ve tüketim anlayışının bulunduğunu ifade etmiştir. Bookchin'e göre, insanlık tarihi sistematik olarak ilerleyen eşi görülmemiş tehlikelerle karşı karşıyadır. Dünyanın birçok bölgesinde hava ve akarsular kirlenmekte, toprak aşınmakta ve çoraklaşmakta, yabancı yaşam tahrip edilmektedir. Nükleer reaktörler, radyo aktif atıklar, böcek ilaçları, kurşun atıklar, yiyeceklerde, suda ve havadaki zehirli maddeler, kentlerdeki aşırı nüfus ve gürültü kirliliği, kent sokaklarının ve ana yolların tıkanması, hammadde kaynaklarının savurganca tahrip edilmesi, ormanların ve madenlerin yok edilmesi dehşet verici boyutlardadır. Bu tahribatın temposu düşünüldüğünde gelecek kuşakları neler beklediği son derece ürkütücüdür (Bookchin, 1996: 40).

İnsanın doğa üzerindeki tahakkümünün kaynağı, insanın insan üzerindeki tahakkümüdür. İnsanın insan üzerindeki tahakkümünün yok edilmesi, doğa üzerindeki tahakkümü de yok edecektir. Dolayısıyla, doğa ile toplum iki farklı kategori olarak görülmeyip, tersine, bir bütün olarak algılanmalıdır (Bookchin, 1996: 45).

Toplumsal Ekoloji'nin temel hareket noktası, toplumla doğayı karşı karşıya getiren sorunların toplum ile doğa arasında ortaya çıkmadığı, toplumsal gelişmenin içinden çıktığı düşüncesidir. Başka bir ifadeyle, toplumla doğa arasındaki karşıtlık ve bölünme, toplumsal alandaki bölünmelerden, insanların kendi aralarındaki çatışmalardan ve tahakküm ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal Ekoloji'nin çözüm önerisi, toplumu yeniden kurmaya dayanır. Ekolojik toplum, bütüncü bir nitelik

taşır. Çünkü, insanın insan üzerindeki tahakkümü, ekolojik, politik, ekonomik, bürokratik, sosyal adaletsizlik ve diğer toplumsal problemlerin kaynağı olduğundan, bu sorunların birbirinden bağımsız, kısmi çözümleri olamaz (Mutlu, 2005: 86).

Toplumsal Ekoloji 'de Doğa Yaklaşımı

Toplumsal ekolojinin temel yaklaşımına göre ekolojik olan aynı zamanda toplumsaldır. Buradan hareketle, ekoloji ve toplum çözümlenmeleri iç içe geçmiş durumdadır. Toplumsalın çözümlenmesi, zorunlu olarak toplumun en ilkel biçiminin önemli ölçüde doğadan türediği yorumuna başvurmayı gerekli kılar. Çünkü doğa, sürekli farklılaşan, değişen, canlı, etkileşimsel bir yapısı olan ve giderek karmaşıklaşan yaşam biçimlerinin bütünüdür.

Doğanın, insani gelişmenin ve tahakkümcü ilişkilerin anlaşılması konusunda toplumsal ekolojide başvurulan temel kavramlardan biri olduğu söylenebilir. Bookchin, ekolojik sorunlarla ilgili yaygın söylemlerden biri olan “doğadan kopmak/koparılmak” konusunda, insanoğlunun hiçbir zaman doğadan koparılmadığını ileri sürerek, onun bir zamanlar doğada “gömülü olup-olmama” konusunun temel sorun olmadığını söyler (Bookchin, 2014a, s. 51). Temel sorun insanın doğa ile bütünleşmesi değildir. Sorunlar doğa ile bütünleşmiş insana rağmen devam edebileceği gibi doğadan ayrı kalan insan tarafından da geriletebilir. Burada asıl önemli olan insani gelişimin beraberinde tahakkümcü ve sömürücü ilişkileri getirmesidir. Çevre sorunlarının başlıca kaynağı insani gelişme değil tahakkümcü ilişkilerdir.

Doğa ve Toplum

Toplumsal Ekoloji'de “birinci doğa” ve “ikinci doğa” kavramları, büyük önem taşımaktadır. Bookchin, bilinçsiz doğal gelişime “birinci doğa” adını vermektedir. Bilinçsiz doğal gelişim, insanın ussal olmadığı bir dönemi ifade etmez. Tersine birinci doğa, insan açısından, insanlaşma sürecinde daha kompleks ve daha “kendinin farkında olan” veya öznel yaşam biçimlerine doğru gelişen gizilgüçlerin edimselleşmesindeki düzenliliğin yüksek bir aşamasıdır. “İkinci doğa” insanın, diğer yaşam biçimlerinden farklı olarak, kendisinin farkında olması, çevresini felsefe, bilim, etik ve estetik açılardan oldukça sistematik biçimde kavrama düzeyine göre genelleştirmesi ve sonuçta, bilgi ve teknoloji yardımıyla kendisini ve çevresini değiştirme yeteneği, birinci doğanın ötesinde başka bir kavramla ifade edilmek

durumundadır ki, bu da “ikinci doğadır”. Dolayısıyla, birinci doğa insani olmayan bir doğa iken, ikinci doğa insanlar tarafından yaratılan (toplumsal) bir doğadır (Bookchin 2013a, s. 41).

Birinci doğa konusunda toplumsal ekolojinin genel eğilimlerden farklı olarak vurguladığı bir diğer husus da hayvanların hayatta kalma çabalarının değerlendirilmesiyle ilgilidir. Bugüne kadar özellikle Darwinist öğretisi, canlıların yendikleri ya da yenildiklerini, av ya da avcı olduklarını vurgulamış, hayatta kalışlarının bu süreçteki yetenekleri ile doğru orantılı olduğunu söylemiştir (Önder, 2001, s. 141). Bu görüşler, toplumsal ekolojide tartışma götürmez bir gerçek olarak kabul edilmekle birlikte, yaşamın sadece karşılıklı mücadeleyle açıklanması eleştirilir ve canlıların hayatta kalışlarının büyük ölçüde birbirlerinin destekleme yetenekleri sayesinde olduğu ileri sürülür (Palabıyık 2017, s. 570).

Toplumsal ekolojiye göre; ikinci doğa, evrimsel gelişmeyle birinci doğanın içinden çıkmıştır. Yani, evrimsel bir aşama olan ikinci doğa, insan kültürünü, büyük çeşitlilikle kurumlaşmış insan topluluklarını, etkili insan tekniklerini, zengin simgesel dilleri ve özenle işletilen beslenme kaynaklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla, ikinci doğa, insan tarafından yaratılan tüm değerleri içerir ve kapsamı oldukça geniştir. İkinci doğa, ilk insanların yarım milyon yıl ya da daha fazla bir süre boyunca geliştirdikleri aletlerden, güvenlikleri ve rahatlıkları için iradi olarak yarattıkları yurtlardan, önce aileler, sonra boylar, kabileler, hiyerarşiler, sınıflar ve devlet olarak kurumlaştırdıkları örgütlü toplumsal yaşamdan ve son olarak felsefe, bilim, teknik ve sanat gibi güçlü kültürel kazanımlardan oluşan bir içeriğe sahiptir (Karaboğa 2016, s. 719).

Ekolojik sorunların çözümlenmesinde birinci doğadan ikinci doğaya geçiş süreci önemli bir yer tutar. Bu süreçte insan, kendisini var eden evrim süreçlerinin yönünü belirleyebilme kabiliyetine sahip olmuştur. Bu anlamda toplumsal evrim, organik evrim içerisinde yer almasına rağmen, toplumsal evrim organik evrimden farklıdır. Bilinçlilik, istek, değişebilir kurumlar ve ekonomik güçlerin ve teknolojinin işleyişi, organik dünyayı zenginleştirmek, veya yıkmak için kullanılabilir (Önder 2003, s. 73). Diğer bir ifade ile ekolojik sorunları oluşturan süreçler özellikle de hiyerarşi, sınıflar, devlet, özel mülkiyet ve ekonomik rakiplerin birbirlerini engelleme ya da yok etme girişimlerinin, ikinci doğaya damgasını vurmuş durumda bulunmasıdır. Yoksa, egemen anlayışta olduğu üzere akıl, bilim ve teknoloji vs. gibi

ikinci doğanın kazanımları, ekolojik sorunların sebepleri olarak gösterilemez. Dolayısıyla, ekolojik krizin bugün ki gerçeklerini tespit etmek amacıyla, egemen yaklaşımlarda olduğu gibi sadece tekniğe, demografiye, büyümeye ve refaha bakmak yeterli değildir.

Hiyerarşi ve Tahakküm

Bookchin'in toplumsal ekolojisi, insanın insana tahakkümünün doğanın tahakküm altına alınmasını öncelendiği fikrinden yola çıkılmaktadır. Buna göre, doğaya tahakküm düşüncesi, insanın insana tahakkümünden türemiştir. Geniş bir çerçevede toplumsal baskıyı toplumsal ekoloji ele almaktadır. Ekonomik anlamda sınıfların ortaya çıkışını önceleyen ve zorunlu olarak ekonomik bir temele dayanmayan kurumsallaşmış zor kullanımına, emir verme ve itaat etme biçimleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Toplumsal ekoloji toplumsal sorunu, ekonomik sömürünün ötesinde, ailede, kuşaklar ve cinsler arasında, etnik gruplarda, siyasal, ekonomik ve toplumsal kurumlarda varlık kazanan ve doğayı da içine alacak şekilde genişleyen tahakküm biçimleri olarak formüle etmektedir. Açık olan husus, toplumun hiyerarşik analizinin, sınıfsal analizin reddedilmesini gerektirmediğidir. Hiyerarşik analiz, sınıfsal analizi de içermektedir. Bookchin'e göre, geleneksel ideolojiler, doğa yasası yakıştırmalarıyla tahakkümü meşrulaştırmaktadırlar. Ancak, toplumsal ekoloji, hiyerarşi ve tahakkümü derinlemesine inceleyerek göstermektedir ki, hiyerarşi tamamıyla toplumsal bir kavramdır ve "ikinci doğaya" aittir (Bookchin 2013a, s. 110).

Mevcut toplumun ulaştığı tahrip gücünün kökenlerini anlamak için tek başına nüfus ve teknoloji üzerine yoğunlaşmak yerine, uygarlığın başından itibaren hiyerarşi ve tahakkümü doğuran kurumsal ve ahlaki değişimleri kavramaya yönelmemiz gereği üzerinde durmaktadır. Bu yönelim de antik dönemlerde başlayan erkek egemen toplumda erkeklerin kadınları sömürmeye başlamasına dek uzanmaktadır. Toplumsal tahakküm ile birlikte meydana gelen hiyerarşik ilişkiler, toplumsal sınıf, kazanım edinme şekilleri ve devleti temsil eden kurumlar, insanlığın doğa ile ilişkisini kontrol eder hale gelmiştir. Doğa da tüm diğer araçlar gibi sömürülecek bir kaynak olarak görüşmüştür (Önder 2001, s. 145).

Ekolojik sorunu, toplumsal sorunla (hiyerarşi ve tahakküm) ilişkilendiren Bookchin, bu aşamadan sonra antropolojik ve tarihsel bir analize başvurmuştur. Hiyerarşinin ve buna dayalı tahakküm biçimlerinin toplumsal evrim içinde nasıl ortaya

çıkıldığını araştırmış ve bu süreçteki tarihsel kırılma noktaları üzerinde durmuştur. (Yıldırım 2017, s. 301)

Sadece doğal kaynakları ön plana çıkararak onları korumaya çalışan ve diğer ekolojik unsurları göz ardı eden ekolojik akımlar hümanist değil ve ekolojik dengeyi bozmaktadır. Bu tür akımların toplumsal değişimi sağlayacağı ve çevresel krize çözüm olacağını düşünmek ulaşılmaz bir beklentidir. (Baykal ve Baykal 2008, S.14)

Toplumsal ekolojik bakış açılarına göre insan toplumu ile doğanın çatışmasına sebep olan problemler, toplum ile doğa arasındaki normal bir çatışmadan değil, kapitalist üretim tarzlarından kaynaklanan, toplumsal kalkınma isteklerine bağlı olarak doğmaktadır. Toplum ve doğa arasında oluşan bu çekişme aynı zamanda bir bölünme yaratmaktadır. Bu bölünme ise, insanların kendi ve toplumları arasındaki problemler sebebi ile ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, Bookchin'e göre tartışılması gereken argüman; ekolojik problemlerle birlikte içinde yaşanan "akıl dışı" ve "anti-ekolojik" toplum yapısının doğrudan bir ilişki içerisinde bulunduğu (Eryılmaz 2017, s. 162).

Bu sorular tarafından yönlendirilen toplumsal ekoloji, birbiriyle ilişkili iç analiz düzeyi içermektedir. Birinci düzeyde, "biyolojik" evrim ile "toplumsal evrim" arasındaki "doğal" süreklilik ortaya konulmaktadır. Toplumsal ekoloji, statik doğa algısını reddetmektedir. Doğa, pencereden baktığımızda gördüğümüz manzara değildir. Doğa; gün geçtikçe farklılaşıp karmaşıklaşan hayat tarzlarının evrimidir. Bu anlamda toplumsal ekoloji yaklaşımı toplum ve doğa dilemmasını aşarak, insan toplumu ve biyolojik doğa arasındaki sürekliliği ve iç içe oluşu araştırmaktadır. İkinci analiz düzeyi, toplumsal evrime odaklanmaktadır. Bu düzeyde toplumsal ekoloji, toplumun evrimi içerisinde oluşan ve insan topluluklarıyla doğal çevresel hayatı çatıştıran bazı kırılma noktaları üzerinde yoğunlaşmaktadır. İnsanın yalnızca doğaya zarar veren değil, aynı zamanda bilinçli çabalar yoluyla doğayı zengin bir biçimde güçlendirebilecek bir canlı olduğu düşünülürse, insanlığın geniş bir kesimini organik evrime etkin olarak katılmaktan alıkoyan ve yaşam dünyasını sömüren asalaklara dönüştüren etmenleri ortaya çıkarmak toplumsal ekoloji için son derece önemlidir. Analizin bu düzeyinde Bookchin, tarihin ve antropolojinin yardımına başvurarak "hiyerarşi ve tahakkümün antropolojisine" yönelmektedir. Toplumsal ekolojinin üçüncü analiz düzeyi, özgür ekolojik toplum tasavvurunu ya da deyim yerindeyse ütopyasını ihtiva etmektedir. Ekolojik bunalımın kökleri toplumun yapısında ise toplum ve doğa arasında bir denge kurmak için toplumun ekolojik ilkelere göre

devrimci bir biçimde yeniden kurulması gerekmektedir. Akılcı, özgürlükçü ve ekolojik toplum, uygarlığın getirdiği tahakküme dayalı zorunluluk alanı”(doğa) ve özgürlük alanı (toplum) karşıtlığını aşan; doğal özgürlük ile toplumsal özgürlüğün etkileşiminden ortaya çıkan “gerçek özgürlüğü” hedefleyen bir toplumdur. (Bookchin 2014a, s. 73).

Sosyal ekoloji yaklaşımına göre, güncel sosyal yapı ve sosyal ilişkiler kapitalist sistemin bir doğurgusu ve birçok problemi bünyesinde barındıran bir yapıya sahiptir. Sosyal ekoloji yaklaşımı çevre sorunlarının toplumun ekolojik bir yapıya kavuşması ve bireysel değişimin beraberinde çevreci bir topluma geçişi sağlamasıyla birlikte çözüleceğini savunmaktadır. (Tıraş 2012, s. 61).

Toplumsal ekolojinin amacı, radikal bir toplumsal eleştiriyi yeniden canlandırmaktır. Günümüzde devrimci bir muhalefetten söz edilemeyeceği gibi, devrimci muhalefetin anlamı da belirsizleşmiştir. Modern toplumun tarihinde radikal düşünce, toplumsal düzenin tutarlı bir eleştirisini yapma ve toplumsal yeniden yapılanma için proje geliştirme konusunda bugünkü kadar aciz kalmamıştır. Bugünün radikal muhalefeti “doğrudan eylemin ve devrimci projenin yalnızca bir gölgesidir”. Bookchin, bugünün radikal muhalefetini idareci radikalizm olarak adlandırmaktadır. İdareci radikalizm, radikalizmin evrensel bürokratikleştirilmesi ve teknokratikleştirilmesidir. İdareci radikal, örgütsel teknikleri, kitlesel seferberliği ve etkili yönlendirmeleri kendi içinde bir hedef haline getirmiştir. Toplumsal idealizm yerini örgütsel tekniklere bırakmıştır. İdareci radikalizm, “kronik bir Amerikan sendromu” olarak, eyleme, hızlı sonuç almaya ve hemen başarı kazanmaya bir gerçeklik atfetmektedir. Asıl olarak, stratejilerle ve taktiklerle ilgilenmektedir (Bookchin 2013b, s. 68).

Toplumsal Ekoloji'nin Hedefleri ve Toplum Kurgusu

Toplumsal ekolojide, yazının bulunmasından önceki organik toplumun, günümüzde radikal bir ekolojik politikanın gelişimiyle ilgili olan toplumsal özelliklerine ilgi gösterilir. Genel olarak;

Hiyerarşik olmayan eşitlikçi kültürlerin duyarlılıkları, uygulamaları, değerleri ve bu bağlamda toplumun maddi yaşam araçlarını herkes için garanti etmesini sağlayan “asgarilik ilkesi”, mülk sahipliğinden çok kullanım hakkına bağlılık, komuta ve itaat ahlakından farklı olan tamamlayıcılık etiği gibi ilkeler ve değerler, geleceğin ekolojik toplumunu oluşturmak bakımından önemli görülür. (Tıraş 2012, s. 70)

Doğal olarak, toplumsal ekolojinin tutarlılığa ve akılcılığa dayalı öngörülleri, ekolojik bir toplum kurgusunun da temellerini oluşturur. Toplumsal ekolojideki toplum tasarımı, geçmişte yaşananlar, günümüzdeki mevcut durum ve gelecekteki olası gelişmeler ışığında belirlenmiştir. Toplumsal Ekoloji, insan ile doğanın kategorikleştirilmesini ve bu bağlamda günümüz toplumsal düzenini eleştirir. Ancak, eleştiri konuları bu kadarla sınırlı olmayıp; insanlık ile doğayı iyileştirme gereksinimini de ortaya koyar (Bookchin, 2013a, s. 76). Toplumsal ekolojinin amacı, rasgele toplanmış, öznel ve yetersiz bir şekilde yorumlanmış çok sayıda ayrıntıyı bir araya toplamak değil, bütünlüğü sağlamaktır. Bilim, topluluklardaki ya da ekosistemlerdeki toplumsal ve doğal ilişkilerle ilgilenmektedir. Toplumsal ekoloji, bunları bütüncül bir gözle, yani karşılıklı bağımlılıkları içinde ele alarak, doğal ya da toplumsal topluluğa anlaşılabilirlik sağlayan karşılıklı ilişkilerin biçimlerini ve modellerini açığa çıkarmaya çalışmaktadır (İdem 2002, s.7)

Ekolojik düşüncenin ilgilendiği temel konu, insanların birbirleriyle ve doğayla olan toplumsal ilişkilerinin tümüyle devrim yaratıcı birer hareket olduğudur. Toplumsal ekolojiye göre günümüzdeki ekolojik hareketler, ekolojik sorunlar karşısında ikili ve çelişkili bir yaklaşım ortaya koymaktadırlar. Bu düşünce ve eylemler, bir taraftan “geciktirme eyleminden” öteye geçemezken, diğer taraftan da insanların birbiriyle ve insanların doğayla toplumsal ilişkilerine yönelik devrimci öngörülleri sunmaktadırlar (Önder 2003, s. 149).

Ekolojik toplum, en ince detayına kadar ortaya konulmuş bir kurgu değildir. Böyle bir belirleyicilik, daha baştan ekolojik toplumun özgürlükçü içeriğiyle çelişkili olacaktır. Nitekim, Bookchin’in yaklaşımı da bu öngörüü desteklemektedir:

Komünlerin kendilerini nasıl konfedere edeceklerini ve ortak etkinliklerini nasıl koordine edeceklerini ayrıntıları ile betimlemek bize düşmez. Özgürlükçü bir kurum, insanlarla doldurulmuş bir kurumdur; dolayısıyla onun tamamen biçimsel yapısı ona gerçeklik veren insanların etik değerlerinden ne daha iyi ne daha kötü olacaktır. (Bookchin 2014a, s. 117)

Toplumsal ekolojinin temel hedefi, bugün yüz yüze olduğumuz ekolojik sorunların özünü yakalamaktır. Günümüzde ekolojik hareketler içinde gerçek anlamda radikal niteliği hak edenlerin çok az olduğu vurgulanmaktadır. Şimdi radikal dediğimiz şey, üç asırlık devrimci muhalefet, toplumsal ajitasyon, entelektüel aydınlanma ve popüler başkaldırının tiksindirici bir taklididir. Bu tür hareketleri tek

konulu ve ömürleri karşı çıktıkları sorunla sınırlıdır. Bu tür hareketler militan eylemlerinin, bilinçli ve sonuçta toplumun kendisini değiştirme ihtiyacı taşıyan uzun erimli radikalizm ile karıştırılmaması gerekir (Adak 2010, s. 379).

Ekolojik Toplumun Yapısı

Toplumsal ekolojide, ekolojik bir toplum yaratma hedefi bir tercih değil, bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu toplum kurgusunda, otoriter toplumsal ve kurumsal yapılanmadan, özgürlükçü yapılanmaya geçiş öngörülmüştür. Ekolojik toplumun özgürlükçü esası, genellikle oldukça büyük ve ortak bir ata kavramına dayalı olan klan ve kabile biçiminden çok, özgür olarak yaratılmış, insani boyutlarda, bilinçli bir şekilde geliştirilen ilişkilerin uygulandığı komün şeklinde yapılanmıştır. Toplumsal Ekoloji'nin toplum kurgusu, diğer ekolojik akımlarda da olduğu gibi “karşılıklı bağımlılık ve bütünlük” düşüncesini temel almıştır. Genel olarak ekolojik düşüncede, bugünün ekonomik ve politik etkinliklerinin, yerel ölçülere indirilerek, daha küçük ve bağımsız topluluklarda yaşamaya önem verilmektedir. Nitekim, eko-cemaat yapısına dayalı toplum yerleşmeleri de kendilerini dışarıdan yalıtıp, otarşik bir niteliğe dayalı olmaktan uzaktırlar. Söz konusu toplumda, bulunduğu bölgedeki diğer kentler ve kasabalarla karşılıklı bir yükümlülük (konfederal) ağı içine girmeyen yerel yönetimler, gerçek bir politik varlık olarak görülmemektedirler. Bu bakımdan, yerleşimler arasında karşılıklı bir bağımlılık vardır ve bu, en az bireylerin birbirine karşılıklı bağımlılık kadar önem taşımaktadır. Ekonomik ilişkilerin bir sonucu olarak kültürlerin karşılıklı etkileşimi ortaya çıkacaktır. Ortak gereksinim ve kaynaklar, paylaşımı doğuracak; paylaşım ise iletişimi beraberinde getirerek yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır (Bookchin 2013b, s. 61)

Ekolojik toplumda “kendi kendine yeterlilik/öz yeterlilik” talebi merkezi bir önem taşımaktadır. Bunun anlamı, bir yerleşimin büyüklüğünden bağımsız olarak, diğer yerleşimlere bağlı olduğu bir ağ çerçevesinde, kendi ekonomik kaynaklarını idare etmesidir. Ekolojik toplum, toplumsal ilişki ağını geliştirecek bütüncül bir özellik göstermektedir. Örneğin; topluluk üyeleri, birbirleriyle elektronik araçlardan çok yüz yüze ilişkiler kurmakta ya da her yerleşim birimi, kendisine komşu olan yerleşimlerden yürüyerek ulaşılabilir bir uzaklıkta bulunmaktadır (Erdönmez 2014, s. 9).

Toplumsal Ekoloji'nin insanlık düşüncesi de organik toplum anlayışından izler taşımaktadır. Çünkü;

Eski dünyada bugün bir Alman ya da Fransız, hiç olmazsa kendi gözünde, yabancı bir ülkede yaşadığı zaman bile bambaşka bir türlü insan yapan ulus bilinci yoktu. İnsanları bir topluluk içinde birbirlerinden ayıracak, kesin bir tür bilinci yaratacak bir şey yoktu ortada. İnsan birey olarak kendi olmadığı oranda başkaları gibi biri, türün bir ögesi idi. Dünya çapında herkesin ortak bir tabiata sahip olduğu bir insanlık fikri idi. (Bookchin 2015, s. 16–17)

Kent tasarımı da ağ ilişkileriyle tutarlı bir bütünlük göstermektedir. Ekolojik bir toplumda kent tasarımı, kent ve kentleşmenin yarattığı fiziki sorunların ötesinde boyutlar taşımaktadır. Bu bağlamda, kentin öncelikle toplumsal boyutta ele alınmasıyla, diğer fiziksel sorunların dolaylı olarak ortadan kalkacağı öngörülmektedir. Egemen kent sistemine yöneltilen temel eleştirilerden birisini, yurttaşlık erdemi, demokratik idealler ve toplumsal sorumluluk aşıl原因 bir yer olarak kentin “etik” içeriğinin ortadan kaldırılması ve yerine, gelire, harcamalara, büyümeye ve işe önem veren girişimci bir kafa yapısının yerleştirilmesi oluşturmaktadır (Şakacı 2013, s. 24)

Ekolojik sorunların çözümüne ilişkin yerel odaklı, kent esaslı, konfederalist örgütlenmeler kurulmalıdır. Erkek egemen bir toplum yapısına ve kamusal unsurların toplum üzerinde kurduğu baskıya son verilmelidir. Hiyerarşik yapıdan uzak, sınıfsal ayrılıklara son veren hümanist bir toplum inşa edilmesi gerekmektedir. Sosyal ekolojinin yönetim projesi olarak ademi-merkeziyetçilik, doğrudan eylem, doğrudan demokrasi, halkın görüşlerinin alındığı ve önemsendiği bir yapı ile vatandaşların yönetime aktif katılımının sağlandığı bir toplumsal düzenin oluşturulması planlanmaktadır. (Önder 2001, s. 146-147).

1.2.2.3. Yeni Toplumsal Hareketler

Alain Touraine'in önderliğinde yeni toplumsal hareketler teorisi 1960'lı yılların başında Fransa'da ortaya çıkmıştır. Teori özünde şunu savunmaktadır: Avrupa toplumları endüstriyel toplumla endüstrileşme sonrası toplum arasında bir geçiş aşamasıdır ve bu aşama içerisinde işçi hareketleri 20. yüzyıl başında sahip olduğu merkezi rolünü toplum içinde yavaş yavaş kaybetmekte, yerini sınıfsal ideolojiler etrafında şekillenmeyen, daha kültürel içerikli toplumsal hareketlere bırakmaktadır (Uncu, 2012, 175). Yeni toplumsal hareketler, işçi hareketlerinin sahip olduğu kitleye ve harekete geçici mitlere sahip değildir. Katılımcıların dağınık ve heterojen yapısı ile

merkezi yapısı da yoktur. Toplumsal hareketler ile egemen olan toplumun dönüştürüldüğü fikrine sahip Touraine ve takipçileri, her toplum tipi için tek bir merkezi toplumsal hareket öngörmüş, kolektif bir eylemin toplumsal hareket olarak tanımlanabilmesi için ortaya çıktığı toplumu dönüştürme projesine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Geniş kitlelerce desteklenmesinin, geniş çaplı eylem gerçekleştirmesinin ya da somut bir amacı olsa bile amaç elde edildikten sonra sona eren kısa süreli hareketlerin, toplumsal hareket olarak kabul edilmeyeceği gerçeğine varılmıştır. İşte tam bu nedenle, yeni toplumsal hareketler teorisini oluşturmuş ve nükleer karşıtı gibi ekolojik hareketlerin, gelecekte işçi hareketlerinin yerini alacağını iddia etmiştir (Uncu, 2012: 175).

1970'li yıllarda dünyanın her yerinde yeni tür sistem karşıtı hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır. 1968 öğrenci hareketi ile birlikte insan hakları savunucuları, ırkçılık karşıtları, kadın ve çevre hareketleri, savaş ve nükleer enerji karşıtları, alt kültür ve etnik grup hareketleri gibi alternatif grupların hareketleri, farklı toplumsal taleplerin çeşitli şekillerde gündeme gelmesini sağlamıştır. Mevcut siyasal ve sendikal örgütlenmelerin düzene uyum sağladıklarını bu nedenle aralarında hiyerarşik örgütsel yapılar oluşturup bürokratikleştiklerini ileri süren bu hareketlerin her biri, farklı bölgelerde farklı ekonomik, politik ve toplumsal süreçlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin en büyük ortak özelliği iktidarın fethine yönelik stratejinin reddi olmuştur (Kalfa ve Atalay 2008, s.130).

Yeni toplumsal hareketler, toplumsal, yönetsel, yerel ya da ulusal alanda çeşitli değişikliklere karşı bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu hareketler, sorun olarak gördükleri toplumsal olayları, dramatize edilmiş eylemlerle bezeyerek medya ile daha geniş kitlelerin dikkatine sunmaktadırlar. Dolayısıyla kendi sorunlarını kamuoyuna sunarak onlardan destek talep ederler. Bu şekilde kamuoyu sorunların tanımlanması ve ortak bir düşünce oluşturulması sürecinde, toplumsal gruplar için önemli bir mücadele alanıdır (Işık 2013, s. 20).

Toplumsal hareketler politik iktidar ve ekonomik yapılarla ya da gelir dağılımı ile ilgiliyken; yeni toplumsal hareketler ise sınıf kavramı etrafında değil başka tür kimlikler etrafında örgütlenmektedir. Başka bir ifade ile yeni toplumsal hareketler, politik iktidarla ya da ekonomik yapılanmayla değil kültürel değişimle ve gündelik hayatın değerlerinin dönüştürülmesiyle ilgilidir. Yeni toplumsal hareketlerin genel

olarak tepki gösterdikleri konu, belirli bir sosyal grubun çıkarının ötesinde, ahlakiyat ilkesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Bozkurt ve Bayansar 2016, s.284)

Yeni toplumsal hareketlerin aktörleri kendilerini sağ-sol, liberal-muhafazakâr gibi belirli siyasal ya da işçi sınıfı, orta sınıf, yoksul-varlıklı, kırsal-kentsel nüfus gibi sosyo-ekonomik ifadelerle dayandırarak tanımlamazlar. Aktörler kendilerini genelde içinde yer aldıkları hareketin konusu doğrultusunda, toplumsal cinsiyet, yaş mekân vb. değişkenlerle ifade ederler. Bu hareketin aktörleri herhangi bir kesime ait değildir. Eğitim düzeyi yüksek, maddi olarak bağımsız, güçlü bir hizmet sektöründe çalışanlar baskın aktörler olarak görünse de kenarda kalmış veya yoksul gruplar, orta sınıf, ev kadınları, lise ve üniversite öğrencileri, emekliler ve işsiz yada marjinal işlerde çalışan gençler de bu hareketin içinde yer alabilmektedir (Yaylacı 2012, s.36)

Kent, kültürel yaşam, cinsel kimlik, etnik, ulusal ve tarihi miras, komşuluk, toprak, beden ve sağlık gibi konular yeni toplumsal hareketler için önemli temalar arasındadır. Yeni toplumsal hareketlerin hareket biçimi, kadro liderliğinde katı bürokratik bir yapıda geleneksel örgütlenmiş kitle oluşumlarının aksine bölünmüş, bir arada ve toplu olmayan ayrıca âdem-i merkezîyetçi olma eğilimi göstermektedir. Hareket biçimine göre genel eğilim, yerel birimlerin önemli bir özerkliği olması yönündedir. Geleneksel siyasi partilere karşıdır. Bunun nedeni ise bu partilerin çıkar temelli, dar yönelimli, bürokratik, merkezîyetçi, yozlaşmış ve anti demokratik olmalarıdır (Çorakçı 2008, s.69).

Yeni toplumsal hareketler çevre sorunlarıyla ilgili, örgütlü ve hükümet dışı olmaya özen göstermektedirler. Bu durum yeni toplumsal hareketlerin siyasal bir oluşumla birlikte hareket etmediğini de göstermektedir. Hükümetten bağımsız bir yapıda olmakla birlikte faaliyet ve söylemleri ile hükümete belli mesajları ulaştırmak isterler. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketler, politik kurumlardan bağımsız, herhangi bir yönetim merkezi olmayan ve gerçekleştireceği faaliyetleri kendi kontrol eden bir yapıdadır (Yıldırım 2012, s.43)

Aşağıda toplumsal yapılar tarafından oluşturulan çevreci hareket ve örgütlere ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

1.3. Çevreci Hareket ve Örgütler

Endüstrileşme ile çevresel sorunların ortaya çıkışında olduğu gibi ve çevreci hareketin ortaya çıkışında da endüstrileşme ile yakın bir ilişki vardır. Bu bağlamda, endüstriyel toplumda çevreci hareketin ortaya çıkışını sağlayan koşulların tarihsel arka planına bakmak gereklidir. Çevre-toplum ilişkilerinin tarihsel arka planına bakıldığında, öncelikle doğal çevrenin insanlar tarafından ekonomik çıkarlar için sömürülmesinin endüstriyel ilişkileri yoğun olan toplumda en üst limitlere çıktığı görülmektedir.

Çevrecilik; çevreci eylemleri, hareketleri, politikaları ve tüm çevreci tutumları içine almaktadır. Böyle geniş bir anlamı olan çevrecilik hem bir ideoloji hem de eylem biçimidir. “Bir ideolojik yaklaşım olan çevreciliğin insanın doğa ile geliştirdiği ilişkileri değiştirebilme olasılıklarını kapsayan bir inanç sistemi” olduğunu söylemek mümkündür (Kırışık 2013, s. 281).

Çevrecilik; ABD’de çevreciliğin insan merkezli yaklaşımı olan doğal kaynakların korunması hareketi olarak ortaya çıkmış ve daha sonraları doğa merkeziliğe doğru bir evrim göstermiştir. Batı toplumlarında modern çevrecilik, toplumun bir çevresel kriz içinde olduğunu ve çevreciliğin bu krizden çıkış yolu olabileceği argümanına odaklanmıştır. Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler ise çevresel olgular karşısında bir ikilem ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu toplumlar bir yanda çevresel duyarlılık ve çevresel faktörler, diğer yanda ekonomik kalkınma, büyüme ve toplumsal refah talebi ile karşı karşıyadırlar. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde çevresel faktörleri, birinci dereceden önemli faktörler olarak değerlendirilmek gerçekçi olmayacaktır (Yıldırım 2017, s. 305).

Genel olarak küresel çevre hareketlerinin karakteri incelendiğinde, öncelikle çevreci örgütlenmenin, çok sıkı bir bürokratik, merkezi ve hiyerarşik bir örgütlenme yapısında olmayıp, daha çok “gevşek” denilebilecek bir örgütlenme yapısında olduğu görülmektedir. Buna göre;

Gönüllü olarak çevre hareketi içerisinde yer alan bireyler herhangi bir çevre sorunu ortaya çıktığında bir araya gelir ve bu sorunun çözüme kavuşturulması ve farkındalık oluşturulması amacıyla faaliyetlerini gerçekleştirerek tepkilerini gösterir, sorun ortadan kalktığında ise dağılırlar. (Karaboğa 2016, s. 718)

Gelişmekte olan ülkelerde yayılmaya çalışan çevreci hareketler incelendiğinde ise, bu ülkelerdeki ekonomik düzen nedeni ile çevresel faktörlerin ikinci planda kalması nedeniyle, çevreci hareketlerin bu ülkelerde zayıf ve etkisiz bir konumda olduğu izlenmektedir. Bu anlamda gelişmekte olan ülkeler, çevresel sorunlar ile gelişme ve kalkınma ikilemi arasında gidip gelmektedirler. Ancak nihai bir karar almak gerektiğinde çoğunlukla, ekonomik kalkınmaya ilişkin faktörlere, çevresel faktörleri feda edebilmektedirler. Dolayısıyla bu ülkelerde çevresel hareket kitlesel desteğe sahip olamamış ve etkili bir harekete dönüşmemiştir. Bununla birlikte özellikle vahşi yaşam içinde, doğa ile iç içe yaşayanlar, yaşadıkları bölgelere yönelik herhangi bir kirletici eylem gerçekleştirileceğinde, bu duruma karşı çok sert bir tepki göstermektedirler. Fakat bu tepkiler çoğu zaman kamuoyu desteği bulamamakta ve siyasi yönetim nazarında dikkate alınmamaktadır (Ertürk 2009, s. 44).

1.3.1. Uluslararası Çevre Örgütleri

Greenpeace

Greenpeace hareketinin 1970'li yıllarda Kanada'da ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Hareket 15 Eylül 1971 tarihinde, ABD'nin, Kanada-ABD sınırında bulunan Aleutians'daki Amchitka Adası'nda gerçekleştirilmeyi düşündüğü nükleer denemeye karşı bir protesto olarak gelişmiştir. Yani bu hareket ilk olarak anti-nükleer bir hareket olarak ortaya çıkmıştır(Tuna 2012, s. 115).

Greenpeace hareketinin temel ilkelerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

- Çevresel bozulmanın aktif fakat barışçıl ve şiddet içermeyen tanığı olmak.
- Kamuoyu oluşturmak için şiddet içermeyen bir tartışma ortamı yaratmak.
- Çevreye karşı tehditleri ortaya çıkarmak ve bunları karşı çözüm yolları bulmak için sürekli işbirlikçilere ve taraflara sahip olmak.
- Siyasi ve ekonomik kaynaklardan mali açıdan bağımsız olmak.
- Oluşturulacak olan çözüm önerilerinin; toplumda, açık katılımlı tartışmalarda üretilmesidir. (Tuna 2012, s. 115)

Uluslararası Greenpeace hareketi; iklim değişikliği, ormanlık alanlar, okyanuslar, tarım, zehirli atıkların yol açtığı kirlenme, nükleer ve barış ve silahsızlanma ana başlıkları alanlarında uluslararası kampanyalar yürütmektedir. Bu kampanyalar uluslararası bir koordinasyon sistemi ile ulusal ve yerel düzeydeki örgütlerin destekleri ile sürdürülmektedir. İklim değişikliği ana başlığı altında; enerji devrimi, petrol kullanımının azaltılması, çevreye zarar vermeyen enformasyon

teknolojileri, fosil enerji kaynaklarının kullanımından vaz geçilmesi, iklimsel etkiler ve buzul alanları konularında çalışmalar yürütülmekte ve bu çalışmalara ilişkin çözüm önerileri ortaya konulmaktadır (Çimen 2013, s. 16).

Greenpeace'in diğer bir ana çalışma konusu olan ormanlık alanlar başlığı altında, ormanlık alanların azalmasının ya da yok olmasının yol açacağı tehditler ve bunlara karşı oluşturulacak çözümler tartışılmakta bu yönde eylemler ve çalışmalar yapılmaktadır. Greenpeace'in ormanlık alanlar konusundaki çalışmaları dünyada somut olarak, varlıkları ciddi tehdit altında olan Endonezya, Amazon ve Kongo yağmur ormanları üzerinde yoğunlaşmıştır (Tuna 2006, s. 51).

Greenpeace'in diğer temel çalışma alanı okyanuslardır. Bu alanda yürütülen çalışmalar; denizlerin korunması, kutup bölgelerindeki okyanus alanları, endüstriyel kaynaklı kirliliğin son derece etkili olduğu ve dünyadaki birçok insanın temel besin kaynağı olan ton balığının aşırı avlanması, aşırı ve yanlış balık avlanması, balinaların korunması ve deniz ürünleri avcılığı, bu ürünlerin tüketilmesi ve denizleri kirlletici her türlü etki üzerine yapılan çalışmalardır. Greenpeace örgütünün denizler ile ilgili çalışmalarının ana aracı uluslararası bir popüleritesi de olan, Rainbow Warriors (Gökkuşluğu Savaşçıları) adlı teknedir. Greenpeace gönüllüleri de kendilerini birer gökkuşluğu savaşçısı olarak adlandırmaktadır. Greenpeace'in diğer bir ana çalışma alanı tarımdır. Tarım ve tarımsal üretim doğrudan açlık ve yoksulluk ile ilgili olduğundan Greenpeace'in ana çalışma alanlarından birisini oluşturmaktadır. Bu alanda dünyada tarımın sorunları ve bu sorunların çözüm yollarına ilişkin çalışmalar yürütülmektedir (Tuna 2012, s. 116).

Yeşiller Partisi ve Yeşiller Hareketi

Siyasal bir partiden çok çevreci bir hareket olan Yeşiller Partisi, küresel düzeydeki çevreci hareketleri politik bir örgütlenmeye dönüştüren, çevreci hareketin oluşturduğu politikaları parlamentolara taşımayı amaçlayan bir yapılanma olarak özellikle Avrupa ülkelerinde örgütlenmiştir (Tuna 2012, s. 118).

Avrupa ülkelerinde örgütlenmiş olan Yeşiller Partisi ya da hareketinin genel politikaları; çevre sorumluluğu bilinci oluşturmak, tüm farklılıklara saygı, özgürlük, adalet ve şiddet karşıtlığı üzerine yoğunlaşmıştır. Bu hareket aynı zamanda; insan haklarına saygılı bir sürdürülebilir kalkınma için mücadele etmektedir (Çimen 2013, s. 81).

Yeşil hareketler, soğuk savaş zamanında Avrupa'nın iki kutba bölünmesi ile ortaya çıkmış ve 1973 yılındaki petrol krizi döneminde büyük ivme kazanmıştır. Bilindiği gibi bu dönemde, ekonomik büyüme ve kalkınma artık sürdürülemez hale gelmiş ve endüstrinin işleyiş yapısı, dünyayı ve insanları birçok çevresel, toplumsal ve ekonomik tehlikelerin içine sokmuştur. Yeşiller hareketi ve yeşiller partisi, mevcut siyasal partilerin bu durumla başa çıkabilecek kabiliyette olmaması noktasından hareketle ortaya çıkmıştır. Yeşiller hareketine birçok sosyal hareket kaynaklık etmiştir. Çevreciler, nükleer karşıtları, feministler, şiddet karşıtı barışseverler, özgürlük ve insan hakları savunucuları ve üçüncü dünyada görülen açlık ve yoksulluk ile sömürgecilğe karşı mücadele verenler yeşiller hareketinin kurucularını oluşturmuşlardır (Ünal 2010, s. 5).

Avrupa “yeşillerinin” temel hedefi; barışçıl, eşitlikçi ve çevresel açıdan sürdürülebilir bir dünyada, özgür, demokratik ve sosyal bir Avrupa yaratmaktır. Yeşiller, adalet, kişi ve vatandaş hakları, dayanışma, sürdürülebilirlik, her bireyin nasıl yaşamak istediğine ilişkin olarak kendi kararını özgürce verebileceği değerleri savunur. Yeşiller en baştan beri “küresel düşün, yerel hareket et” ilkesini benimsemiştir. Avrupa Yeşilleri, iş birliği çalışmalarına 1980'lerin başlarında başlamışlar ve ilk iş birliği organını 1984 yılında kurmuşlardır. Bu iş birliği organı 1993 yılında “Avrupa Yeşil Partiler Federasyonuna” dönüşmüş ve 2004 yılında da daha derin ve geniş bir iş birliğini gerçekleştirmek için Avrupa Yeşiller Partisi kurulmuştur. Avrupa Yeşiller Partisi kendisini, küresel yeşiller hareketinin bir parçası ve bileşeni olarak tanımlamaktadır (Tuna 2012, s. 119).

1.3.2. Ulusal Çevre Örgütleri

Yeşiller Partisi

Ülkemizde Yeşiller Partisi, 6 Haziran 1988 tarihinde Avrupa ülkelerindeki Yeşiller Hareketinden feyz alınarak kurulmuştur. Fakat Yeşiller Partisi kamuoyunun çok fazla ilgisini çekmemiş ve dağılmıştır. Yeşiller Partisi'nin tekrar kurulması için 2002 yılında girişimler başlamıştır. Yeni Yeşiller Partisinin kuruluş çalışmalarında yüzden fazla yazar, akademisyen, gazeteci ve sanatçı yer almıştır (Keleş, Hamamcı ve Çoban 2012, s. 70).

Türkiye Çevre Vakfı (TCV)

Türkiye Çevre Vakfı, araştırmalar ve yayınlar yolu ile kamuoyunun çevre konusunda aydınlatılmasını amaçlayan bir kuruluştur. Vakıf son dönemde çevre konularında teknik konulara daha çok yoğunlaşmıştır. Bu teknik konulardan bazıları;

- Çevre ile ilgili politikalar
- Gümrük birliğinin yarar ve faydaları
- Uluslararası anlaşmaların çevre ile ilgili alanları,
- Diğer gönüllü çevre kuruluşlarının işlevleri (Öztürk 2017, s. 66).

Çevre Vakfı; ormancılık ve çevre alanlarında kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum ve basın kuruluşlarının etkin bir şekilde görev yapması gerektiğini belirterek, STK'ların bu konu ile ilgili olarak bilgilendirme ve politika yapma aşamalarında verimli şekilde rol almasını desteklemektedir. Vakıf; BM, AB, AGİT ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarla iş birliği içerisinde (Tuna 2012, s. 88).

Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı (ÇEVKO)

ÇEVKO; ambalaj atıklarının, düzenli ve ekonomik olarak geri kazanılabilmesi için yerel yönetimler, sanayii kuruluşları ve tüketicilerin katkıları ile sürdürülebilir geri dönüşüm sistemlerinin kurulmasına katkı vermek için 1 Kasım 1991 tarihinde Türkiye'nin önde gelen on dört sanayi kuruluşunun girişim ve desteği ile kurulmuştur. ÇEVKO Vakfı, metal, cam, plastik, kâğıt/karton ve kompozit türündeki ambalaj atıklarının temiz ve sağlıklı, bir biçimde geri kazanımının sağlanması için, gereken sistemlerin kurulması için çalışmalar yürütmektedir. Vakıf 2002 senesinde uluslararası "Yeşil Nokta" markasının ülkemizdeki kullanım haklarını almıştır. Vakıf, günümüzde işlemlerini 2007 Haziranında yürürlüğe girmiş olan "Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği"nde belirlenen hükümler çerçevesinde sürdürmektedir (Kısa 2008, s. 68).

Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA)

Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA) Hayrettin Karaca ve Nihat Gökyiğit tarafından 1992 yılında kurulmuştur. TEMA Vakfı'nın düzenli olarak yaptığı çalışmalar şunlardır;

- Bilimsel araştırma ve yayınlar hazırlamak,
- Kampanyalar oluşturup yürütmek,

- Çevre sorunlarına doğrudan müdahale etmek,
- Kırsal kalkınma projeleri yapıp yürütmek,
- Eğitim çalışmaları yapmak,
- Hukuk mücadeleleri vermektir.

Vakfın yayınları ise;

- TEMA kendi yayınları
- TEMA çocuk yayınları
- TEMA Vakfı ve TÜBİTAK ortak yayınları
- TEMA Vakfı ve İş Bankası Kültür Yayınları
- TEMA Vakfı Çalıştay Belgeleri'dir (Kısa 2008, s. 69).

TURMEPA

TURMEPA, ülkemizin kıyılarının ve denizlerinin korunmasını ulusal ve öncelikli görev haline getirmek amacıyla 1994 senesinde, Rahmi Koç'un girişimleri ve kurucu başkanlığı ve Deniz Ticaret Odası'nın katılımı ile kurulmuş olan çevreci harekettir. Derneğin amacı, Türkiye'nin tüm kıyı şeridinde, bölge koordinatörleri ile birlikte denizleri korumak ve yaşatmak olarak tanımlanmıştır (Kısa 2008, s. 68).

1.4. Çevresel Adalet

II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan devlet destekli hızlı sanayileşmenin dünya çapında meydana getirdiği çevre sorunları 70'li yıllarda tamamen görünür hale gelmeye başlamıştır. Bu durum çevre için adalet konusunun da bu yıllarda tartışılmaya başlanmasına yol açmıştır. Bunun nedeni hızla sanayileşen batılı toplumların kendi ülkelerinin çıkarları için aslında bütün dünya vatandaşlarına ait olan çevreyi umarsızca sömürmesi, başka ülkelere de ait olan kaynakları yok etmesidir.

Hızlı sanayileşme hamleleri yüzünden ilk olarak, çevre kirliliğinden en fazla zararı gören, fakat çevre konusundaki hak ve çıkarlarını savunamayan (bunun farkında da olmayan), çevrenin sömürülmesi sonucu kazanılan ranttan da pay alamayan büyük yoksul kitleler ortaya çıkmıştır. Bu yoksul kitlelerin büyük bölümü yoksul ülkelerde bulunmaktadır. Yoksul ülkeler sanayileşmemiş olduklarından çevreye en az zararı veren ülkelerdir. Ancak çevre sorunlarından en fazla zararı bu ülkeler görmektedir. Bu durum en çok küresel ısınma için geçerlidir. Bu yoksul ülkeler çevre sorunlarının ağır yükünü üstlenirken sanayileşmiş ülkelere göre doğal kaynaklardan daha az seviyede

yararlanmaktadır. Ayrıca, çevre sorunlarının kaynağının, toplumlardaki mevcut uygulamalar olduğu inancı yaygınlaşmaktadır. Böylece, son yıllarda çevresel adalet konusunda dile getirilen görüşler ve tartışmaların, çevresel problemlerin artması ile paralel şekilde geliştiği ileri sürülebilir (Des Jardins 2006, s. 95). Ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyi ve gelir dağılımındaki adaletsizlik her geçen yıl daha da artmakta, bu durum çevresel adaleti de olumsuz yönde etkilemektedir.

Çevresel adalet köhneleşmiş adalet sistemine karşı yeni ve adil bir adalet sistemi arayışlarının bir sonucu olarak 70'li yıllarda, Amerika Birleşik Devletleri ve Batı devletlerinde bulunan yoksulların sağlıksız beslenme şartlarına dikkat çekmek için kullanılmaya başlamıştır. Çevresel adalet kavramının bu şekilde kullanılmaya başlaması, çevresel adaletin sosyal adaletin bir parçası ve uzantısı olarak gündeme getirilmesi gerektiği algılarına neden olmuştur. Çevresel adalet kavramı her ne kadar liberal sistem içinde üretilmiş ve kullanılmışsa da liberal sistemle ne dereceye kadar uzlaştığı noktasında bazı tereddütler bulunmaktadır ve sonuç olarak uzlaşılan konuların uzlaşılamayan konulardan çok daha az olduğu kabul edilmektedir (Leist 2007, s. 3).

Yukarıda belirtildiği gibi, çevresel adalet genel olarak; kalkınmayı amaçlayan sanayileşme sürecinde meydana gelen çevre sorunlarının neden olduğu küresel çaptaki eşitsizliklerin kaynakları ile bunların çözümü konuları ile ilgilenmektedir. Tüm Dünya genelinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin arasında ortaya çıkan asimetrik ekonomik ilişkiler hem ekolojik hem de ekonomik dengesizlikler yaratmaktadır. Sanayileşmiş ülkeleri takip etmeye çalışan, fakat daha düşük teknoloji ile sanayi üretimi yapmaya çalışan az gelişmiş ülkelerin atmosfere bıraktığı sera gazı emisyonları sebebi ile daha da artan küresel ısınma, sanayi üretimi minimum seviyede olan, bunun karşılığında da ekonomik getiri bakımından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre çevre kirliliği konularında neredeyse hiç sorumluluğu bulunmayan Afrika ve bazı Asya ülkeleri özellikle son yirmi otuz yıldır sürekli kuraklık bazen de aşırı yağışlar, erozyon, tsunami gibi çevresel afetlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu gibi sebeplere bağlı çevre yıkımında yaşanan adaletsizlikler çevresel adalet kavramı içerisinde gündeme getirilmektedir (Şahin 2012, s. 51)

Çevresel adalet kavramsal olarak; çevresel varlıklardan faydalanma, çevrenin kaynaklarının ekonomik getirilerinin eşit şekilde paylaşılması noktasında olduğu gibi, çevrenin kullanımı sırasında ortaya çıkan atıkların temizlenmesi, saklanması gibi ekonomik ve lojistik konuları da kapsadığından hem bireysel hem kurumsal hem de uluslararası alanları da içine almaktadır. Bu bakımdan çevresel adalet kavramı sadece çevre kirliliği konusuna sıkışıp kalmayan sosyal ve ekonomik arka planları da olan geniş bir alanı kapsamaktadır. Çevresel adalet kavramının diğer sosyo-ekonomik konular ile olan bu karmaşık ilişkisi kavramın alt bölümlere ayrılmasını da zorlaştırmaktadır. Bu anlamda, ekoloji birey hakları, gibi konular aynı zamanda sosyal fırsat eşitliği ve sosyal hakların bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Leist (2007)'e göre günümüzde çevresel adalet denildiği zaman akla şu kavramlar gelmektedir.

- Ekolojik fırsat eşitliği: Doğada yaşayan her bir kişinin toprak ve mal edinmede eşit olduğu ve bu kaynaklardan eşit bir şekilde yararlanabileceğini ifade eden bir kavramdır.
- Ekolojik insan hakları: Bireylerin sağlıklı yaşaması için gerekli olan temiz su, hava gibi yaşam standartlarına sahip olmasını ifade etmektedir.
- Ekolojik düzenleme (tasarlama) hakları: Çevrenin korunması konusunda alınacak olan tüm önlemlere ve çalışmalara katılım hakkını ifade etmektedir. (Leist 2007, s. 3)

Belirtilen bu haklar arasında sürekli olarak bir çatışma yaşandığı öne sürülmektedir. insan hakları, ekolojik fırsat eşitliği, ve de düzenleme haklarının aynı yoğunlukta olduğu öne sürülse de bazı durumlarda bu hakların bazılarının diğerlerine göre öncelikli hale gelebildiği gözlenmektedir. Bu durum ise kaçınılmaz olarak sayılan bu hakların arasında bir takım çatışmaların yaşanabilmesine yol açmaktadır. Diğer taraftan, hukuksal olarak korunan “ekolojik insan haklarının” sayılan diğer haklara nazaran öncelikleri bulunmaktadır. Bu hakların doğru anlaşılması sayesinde toplum sağlığı ve dolayısıyla da insanların hayatı doğrudan korunabilmektedir. Ekolojik fırsat eşitliği konusu aslında direkt olarak ekolojik insan hakları kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Bu haklar uzun süreçlidir ve kişilerin kendi sorumluluklarını kapsamaktadır. Bu nedenle ekolojik düzenleme haklarının, ekolojik insan hakları ve ekolojik fırsat eşitliği gözetilerek belirli oranlarda sınırlandırılabilir (Leist 2007, s. 3).

Bu kavramın doğa ile olan ilişkisine dikkat çeken en önemli rapor 1987 tarihli Ortak Geleceğimiz Raporudur. Bu raporun yazıldığı tarihlerde, yoksul ülkelerde yaşayan insanların, buldukları bölgeleri çevre sorunları nedeni ile terk etmek zorunda kalmaları ve özellikle Afrika kıtasındaki bazı ülkelerin kuraklığa bağlı kitlesel açlık sorunları yaşaması ile ilgili raporda; yoksulluğun ve adaletsizliğin çevre sorunu ve toplumsal çatışmalarla yakından alakalı olduğu ifade edilmiştir. Raporda mültecilerin çevre üzerindeki etkilerine, Etiyopya’da ki açlığın erozyon kaynaklı olmasına da değinilmiştir (OGR 1987, s. 352-353).

Son olarak çevresel adalet kavramının uluslararası alanda etki yaptığı bir diğer konu ise ulusal güvenlik kavramıdır. Çünkü insanlar artık yalnızca düşmanın askeri saldırıları sebebi ile değil komşu bir ülkede patlayan bir nükleer reaktörün yaydığı radyasyondan ya da yine komşu ülkelerde kimyasallar üreten işletmelerin sulara ve toprağa karıştırdığı kimyasallardan etkilenecek hayatlarını kaybedebilmektedir. Hatta bu ölümler kitleler halinde ve uzun süreli olduklarından savaşlarda yaşanan ölümlerden çok daha ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Günümüzde birçok ulusal ve uluslararası belgede çevresel güvenlik üç ana ilke üzerine oturmaktadır. Bunlardan birincisi dünya üzerinde yaşayan tüm varlıkların yaşamını tehlikeye düşürecek çevresel bir bunalımdır. İkincisi; çevre sorunlarının tüm dünya genelinde ekonomik krizleri ortaya çıkaracak noktaya gelebilmesi, üçüncüsü de, hem komşu ülkeler hem de ülke içinde yaşayan gruplar arasında, doğal kaynakların bölüşülmesi ve çevresel sorunlar sebebiyle çatışma çıkması risklerinin yaşanmasıdır (Keleş 2012, s. 62). Ülkelerin çevresel değerlerinin zarar görmesi veya başka ülkeler tarafından ele geçirilmesi halinde de çatışma ve savaşların ortaya çıkabileceği belirtilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE EĞİTİMİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

Çevre sosyolojisi kapsamında ele alınabilecek konulardan bir tanesi de çevre eğitimi kavramıdır. Bu bölümde çevre eğitimi detaylandırılarak incelenecektir. Ancak daha önce eğitim konusuna sosyoloji biliminin yaklaşımını incelemek yerinde olacaktır. Bunun için öncelikle “eğitim sosyolojisi” hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

2.1. Eğitim Sosyolojisi

Eğitim Sosyolojisi, eğitim ve toplum arasındaki ilişkileri konu alır (Bozkurt, 2012, s.278). Eğitim sosyolojisi genel olarak; toplumsal yapıyı bir bütün olarak kabul eder ve toplumsal yapıyı oluşturan kurumlardan biri olan eğitimi inceler. Eğitim sosyolojisinin kurucusu aynı zamanda sosyoloji biliminin de kurucularından olan Emile Durkheim'dır. Durkheim'a göre; sosyal yapı, içerisindeki bireylerden etkilenmeden devam etmektedir ve bu yapı kalıcıdır. Bireyler bu düzen içerisinde hayatlarını devam ettirmekte ve yerlerini arkalarından gelen yeni neslin bireyelerine bırakmaktadırlar. Bireyler bu düzen içerisinde şekillenmekte ve toplumsal bir varlık olarak hayatlarını devam ettirmektedirler. Modern sosyal hayatta da bireyler problemleri ile tek başına mücadele etmekte ve eskiye oranla daha bireysel yaşamaktadırlar (Doğan 2008, s.7).

Eğitim sosyolojisine birçok yeni kavramın kazandırılmasını ve bu kavramların geliştirilmesini sağlayan en önemli sosyologlardan biri Max Weber'dir. Weber, eğitimi sanayileşmiş ve teknolojik bir toplum içinde ele almış, eğitimi bireyleri yaşama adapte eden bir “farklılaşma” aracı olarak nitelendirmiştir (Doğan 2008, s.8). Weber, eğitim kurumlarının gelecek zaman diliminde toplumu ilerletebilecek yüksek eğitimli uzmanların yetiştirebilmesi için gerekli olduğunu öne sürmüştür. Weber; bireylerin toplumsal yapı içindeki statüsünün belirlenmesinde eğitimin en önemli argüman olacağını ve erken başlayan eğitimin bireyleri buna hazırlamak için gerekli olduğunu belirtmiştir. Weber, toplumsal ve bireysel alandaki eğitimi, bireyleri ve grupları daha üst bir yaşam biçimine hazırlayan en önemli etken olarak görmüştür. Diğer taraftan, Weber'in toplumsal tabakalaşma ve bürokrasi konusundaki kavramsallaştırmaları da

eğitim sosyolojisi alanındaki araştırmaların temelini oluşturmaktadır (Aydın 2014, s.89).

1930 yıllarda eğitim sosyolojisinin gelişimi ABD'ye doğru kaymıştır. Eğitim sosyolojisi disiplini, gelişim döneminde, ABD'nin akademik çevrelerinin tekelinde olmuştur. Bu durum eğitim sosyolojisi alanında pek çok akademisyenin yetişmesini sağlamıştır. Bu akademisyenlerden biri olan Willard Waller, Öğretim Sosyolojisi adlı eseri ile ilk kez eğitimde "öğretmenin rolü" konusunu ele alarak öğretmenin rolünün öğrenciler ve toplum açısından etkilerini incelemiştir (Özdemir 2014, s.3).

1940'lı yılların sonlarına gelindiğinde ABD'de eğitim sosyolojisine olan ilgi giderek azalmıştır. Bunun en büyük sebeplerinden biri, "eğitim psikolojisi" disiplininin ortaya çıkmasıdır. Özellikle okul idarecileri bu yeni disipline eğitim sosyolojisinden daha çok ilgi duymuş ve gelişimini teşvik etmiştir. Bu yönelimi uygulayan yöneticiler; öğrenciler ile çeşitli testler ve bunların ölçümü noktasında bireysel olarak ilgilenmeyi tercih etmişlerdir (Boyacı 2011, s. 8).

Eğitim Sosyolojisi Görüşü

Eğitim sosyolojisi görüşü açısından eğitim sosyolojisi; sosyoloji biliminin kullandığı bilimsel yöntemleri kullanarak kuramsal alanda bilgiler elde etmeye çalışmaktadır. Bu anlamda eğitim sosyologları, genel anlamda eğitim üzerine yoğunlaşmakta ve eğitimcileri, okulları, öğrencileri ve eğitimle ilgili olan diğer kurumları toplumsal ve kültürel temelleri içerisinde anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu görüş içinde eğitim ile toplum arasındaki ilişkiler geniş anlamda ele alınmıştır.

Eğitim sosyolojisinin alt dalları olarak üç tür yönelimden bahsedilmektedir. Bunlar;

İnsana yönelim: Antropolojiden psikolojiye kadar geniş bir yelpazede tüm toplumsallaşma sürecini ele alır.

Araştırma yönelimi: Bu yönelimde amaç eğitim sektöründe faaliyet gösteren öğretmenleri ve idarecileri sosyolojik bir bakış açısıyla donatmaktır. Sosyolojik bir yaklaşımla eğitimde her tür sorunun çözüleceği ve eğitimcilerin her türden ihtiyacının karşılanacağını savunur.

Toplumsal modeller yönelimi: Eğitim kurumları içi ve eğitim kurumları dışında yer alan gruplar ile toplumsal ilişkileri ele alır. Bireylerin toplum içerisindeki rolleri ve bu rollerin eğitim kurumlarına etkisini araştırır. (Tezcan 1985, s. 12).

Geniş anlamıyla eğitim sosyolojisi; toplumun diğer kurumları ile eğitim arasındaki etkileşimi konu edinmektedir. Toplumsal yapıyı oluşturan diğer kurumlar ise; siyaset, ekonomi, aile, din, vs. dir. Bu anlamda eğitim sosyolojisi disiplinine göre, aşağıdaki karakteristik sorunlar ortaya çıkmaktadır:

- Eğitsel düşünce, kuram ve politikaların toplumsal kökenleri ve uygulanmaları.
- Eğitim kurumları ve eğitim sisteminin toplumsal yapı ile olan ilişkisi.
- Çevrenin enformel eğitsel etkileri (Tezcan 1985, s. 12-13).

Eğitsel Sosyoloji Görüşü

Eğitsel sosyoloji görüşü; okul yöneticileri ve eğitim uzmanları tarafından benimsenmiştir. Bu uzmanlar, sosyolojik kuramın, somut, pratik, çağdaş ve eğitimsel sorunlara doğrudan uygulanması gerekliliği üzerinde durmaktadır (Özdemir 2014, s.3). Sosyoloji; eğitsel kuramın, uygulamalar ve süreçlerin incelenmesiyle eğitimin üzerinde yoğunlaşmaktadır.

1963 yılı itibarı ile Eğitsel Sosyolojik Araştırmalar Derneğinin çıkardığı derginin adı Eğitsel Sosyoloji yerine Eğitim Sosyolojisi olarak değiştirilmiştir. Böylece bu düşünce akımı yeniden yön değiştirmiştir. Bu akımın savunucularının çoğu, sosyoloji eğitimi görmüş ve sosyolojik tabanlı eğitime ilgi gösteren kişiler olmuş ve çalışmalarında istatistiksel veriler ve bilimsel yöntemlere göre hazırlanmış araştırmalara yer vermişlerdir. Derginin 1963 yılından önceki nüshalarında ise daha çok, ahlâk, siyaset ve doğrudan doğruya eğitsel uygulamaya yönelik incelemelere yer verilmiştir (Tezcan, 1985, s. 12-13).

2.2. Çevre Eğitiminin Gelişimi

Çevre eğitimi; bireylerin sosyal, kültürel, fiziksel ve biyolojik çevresiyle ilgili tutum, değer ve kavramları tanıması ve bu kavramlar arasındaki ilişkiyi algılayıp ayırt etme yeterliliği kazanması şeklinde tanımlanabilir. Bu eğitimin amacı; çevresini bilen tanıyan, çevresel risklerden haberdar olan, çevresel sorunların farkına varmış ve bu

sorunların nasıl çözüleceğine dair tutum ve davranışlar geliştiren bireyler yetiştirmektir. Çevre eğitiminin esaslarını; bilgilendirme, haberdar olma ve ilgilenme oluşturmaktadır (Yurt 2015, s. 16).

Çevre eğitimi olgusu ilk kez 1970 yılı “Dünya Gününde” planlanma kapsamına alınmıştır. 1972 senesinde İsveç’in başkenti Stockholm’de yapılmış olan Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Çevresi isimli toplantı sonucunda II. Dünya Savaşı’nın ardından iyice yükselişe geçen çevresel problemlere karşı tüm ülkelerin işbirliği içinde çözümler geliştirmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu konferans sonunda BM Çevre Programı’nın kurulmasına karar verilmiş, buna ek olarak da 1975 senesinde Uluslararası Çevre Eğitim Programı (IEEP) başlatılmıştır (Karakoçan 2016, s. 40).

1977 yılında Tiflis’te yapılan Çevre Eğitimi Konferansında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) (UNESCO) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)’ in girişimlerinin tüm uluslararası toplumu kapsayacak şekilde genişletilmesine karar verilmiş ve çevre eğitiminin temel amaçları belirlenmiştir. Bu konferans çevre eğitimi konusunda yapılan ilk toplantıdır. 1987’de hazırlanan Ortak Geleceğimiz raporunda, sürdürülebilir kalkınma için uluslararası iş birliğinin gereği bir kez daha vurgulanmıştır (Berkes 1990, s. 39).

Rio’da 1992 tarihinde düzenlenen BM Çevre Konferansında, tüm dünya ülkelerinin ekonomik kalkınmasının çevreye uyumlu bir yapıya kavuşturulması ve bu konuda gerekli eğitimler verilerek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması hususunda mutabık kalınmıştır. Eğitim; sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan çevre ve ahlâk bilinçlenmesini, çeşitli değerleri, beceri ve davranışları kişiye kazandırmaktadır. Bunun için çevre eğitimi fiziksel ve biyolojik çevrenin açıklanması ile sınırlandırılmamalı, sosyo-ekonomik çevre ve insanca kalkınma konuları da çevre eğitimine dâhil edilmelidir. Sürdürülebilir kalkınma eğitimini gerçekleştirebilmek için ülkeler; her yaştan insana çevre ve kalkınma eğitimi vermeli; temel konuların sebeplerinin analiziyle birlikte nüfus da dahil çevre ve kalkınma kavramlarına çevre eğitimi planlarında yer vermeli; karar vericilerin eğitimine özel çaba göstermeli; tüm okul öğrencilerine güvenle tüketilebilecek su, bireysel ve çevresel temizlik, gıda sağlığı gibi çevre sağlığını kapsayan tüm konularda bilgiler vermeli, ayrıca sorumsuzca kaynak kullanımının ekonomik ve çevresel sorunlara yol açacağı

belirtilerek yerel ve bölgesel bazda çalışmalar yapmalıdırlar (Ünal ve Dımışkı 1999, s. 144).

1997 Seul Deklarasyonunda önemle üzerinde durulan konu çevreye karşı duyarlı tutum ve becerilerin oluşturulması amacı ile çevre eğitiminin erken yaşlarda verilmesi olmuştur. Ülkemizde ise 1994 yılında T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı tarafından hazırlanan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporunda çevre eğitimi genel hatları ile ele alınmıştır (Kaya, vd. 2011, s. 408).

2.2.1. Tiflis Bildirgesi

Tiflis Bildirgesi; 1977 yılında Birleşmiş Milletler öncülüğünde Tiflis'te toplanan ve çevre eğitimini küresel düzeyde ele alan evrensel bir bildirgedir. Tiflis bildirgesi eğitim sektöründe faaliyet gösteren aktörleri çevre eğitimi hususunda anlayış, tutum ve davranış geliştiren bir yapıya kavuşturmayı amaçlamaktadır. Üye ülkelerin bu hususta müşterek hareket etmesini, kararların ortak alınmasını ve işbirliği içerisinde olunmasını isteyen bir bildirge niteliğindedir (Koruoğlu 2013, s. 36). Bildirgeye göre; “Çevre eğitiminin hedeflerine ulaşabilmesi için, tüm gayretlere rağmen eğitim sistemlerinde halen var olan bazı boşlukların doldurulması” gerekmektedir.

Tiflis Bildirgesinde; çevre eğitimi ile ilgili amaç ve hedefler ayrı ayrı başlıklar halinde düzenlenmiştir. Aşağıda bu amaç ve hedeflere değinilmiştir.

2.2.1.1. Çevre Eğitiminin Amaç ve Hedefleri

Tiflis Bildirgesi' ne göre çevre eğitimi:

- Hayat boyu devam eden bir eğitimidir.
- Bütünseldir ve disiplinler arasıdır.
- Tamamı ile bir eğitim yaklaşımıdır.
- Çevreye bütünsel olarak politik, sosyal, ahlaki, ekonomik, teknolojik, manevi ve estetik açılardan bakmaktadır.
- Fiili bir yükümlülüğü vurgulamaktadır.

- Çevre ile ilgili öğrenme deneyimlerine aktif şekilde katılımı teşvik etmektedir.
- Doğal kaynakların sınırlılıklarının farkındadır.
- Çevre etiği konusunun toplumda yerleşmesi ile ilgilenmektedir.
- İnsanların çevreye karşı olumlu tutum geliştirmesini amaçlamaktadır.
- Öğrenme-öğretme yöntem ve tekniklerini, uygulamalı eğitim aktivitelerini ve kuramsal olmayan deneyimleri geniş olarak kullanmaktadır (Çepel 2008, s. 98).

Çevre eğitimi sayesinde eğitim kurumlarında çevreci bir bakış açısının gelişmesini, çevre duyarlılığı yüksek, farkındalığı azami düzeyde bireylerin yetişmesi beklenmektedir. Bu kapsamda gerçek deneyimlerle ve ilk elden, çocukların;

- Çevre içinde ve çevreden (kaynak olarak)
- Çevre hakkında (bilgi)
- Çevresel anlamda (değer ve davranışlar)
- Çevre konularında, çalışmayı destekleyen beceriler öğrenebilmeleri hedeflenmektedir (Hayta, 2006, s. 361).

Çevre eğitiminin bilişsel ve duyuşsal olmak üzere 2 amacı vardır. Çevre eğitiminin bilişsel amacının ana gayesi bireyleri çevre okur yazarı yapabilmektir. Duyuşsal amacına ana gayesi ise, bireylerin çevre ve çevre sorunlarına karşı kalıcı tutum ve davranışlar geliştirmesini sağlamaktır. (Karakoçan 2016, s. 27). Tiflis bildirgesinde belirtilen amaçlar şu şekilde ifade edilmektedir:

Çevreci Bilinç: Bireylere ve toplumlara tüm çevre ve sorunları hakkında bilinç ve duyarlılık kazandırarak; çevre problemlerini algılama, belirleme ve tepki verme algılarının gelişmesini mümkün kılmak,

Çevreci Bilgi: Toplumun bütünü ve toplum içerisinde yaşayan tekil bireylerin çevre ve çevre sorunları hakkında gerekli bilgi ve birikime sahip olmasını sağlamak,

Çevreci Tutum: Toplumun bütünü ve toplum içerisinde yaşayan tekil bireylerin çevre ve çevre sorunlarına karşı değer yargılar oluşturması, farkındalıkları ve duyarlılıklarını artırmaları, çevreyi koruma ve çevresel tedbirleri azami ölçüde

hayata geçirebilmek adına gönüllülük esasına dayalı aktif katılım ruhunun kazandırılması ve bireylerin bu doğrultuda gelişiminin sağlanmasıdır.

Çevreci Beceri: Toplumun bütünü ve toplum içerisinde yaşayan tekil bireylerin çevresel sorunları tanımlayarak, sorunların çözümünü araştırmak, katılmak ve tanımlamak için gerekli yeterliliği elde etmelerini sağlamak,

Çevreci Katılım: Toplumun bütünü ve toplum içerisinde yaşayan tekil bireylerin çevre ve çevre sorunlarına çözüm getirme çabalarına her seviyeden aktif katılma imkânı sağlamaktır (Ayvaz 1998, s. 16).

Tiflis Bildirgesinde Çevre eğitimiyle alakalı alınan kararlar şu şekildedir;

- Çevre bütünsel olarak düşünülerek, fiziksel ve biyolojik dönüşümlerin, sosyal, ekonomik, tarihsel, politik, kültürel, teknolojik ve estetik hayatı nasıl etkileyeceği incelenmelidir.
- Fizik ve beşeri bilimler disiplinleri yardımı ile toplumun ihtiyaç duyduğu bilgi bütünlüğü sağlanmalıdır.
- Çevresel problemler ile ilgili çalışmalara ağırlık verilmelidir.
- Çevre problemleri ile ilgili olarak daha geniş kitlelere ulaşılmalı ve duyarlılıkları artırılmalıdır.
- Çevre problemleri; uluslararası, yöresel ve bölgesel, olarak tüm boyutları ile sık sık gündeme getirilmelidir (Ayvaz 1998, s. 17).

Çevre eğitimi almış bireylerin çevre eğitimi almayan bireylere göre doğal, sosyal, değer ve eylem içeriği başlıkları altında aşağıda belirtilen davranışlara sahip olmaları beklenmektedir:

- **Doğal içerik:** Çevre eğitimi almış kişiler, çevresel konuların ve bunların doğal şekliyle arasındaki ilişkilerin altını çizen bilimsel kavram ve gerçekleri anlar.
- **Sosyal içerik:** Çevre eğitimi almış kişiler, insan topluluklarının çevreye olan etkilerini ve bu konu ve durumları bir sonuca götürebilecekleri yolları nasıl bulacaklarını ekonomik, yasal ve politik mekanizmalar kadar bilir.

- **Değer içeriği:** Kendisinin çevre konularıyla ilgili değerlerini açıklar; doğayı ve sosyal içeriği anladığından kişilerin değerlerini nasıl koruyacağına ya da değiştireceğine karar vermesini sağlar.
- **Eylem içeriği:** Yaşamı boyunca çevresel kalitenin ve doğal kaynakların düzenlenmesi, geliştirilmesi, yeniden canlandırılması gibi aktivitelerle ilgilenir (Çimen 2013, s. 90).

Çevre eğitimi Tiflis Bildirgesinde üç yaklaşımla ele alınmaktadır.

Bunlar;

- **Çevrenin yönetim ve kontrolünü sağlamak için eğitim yaklaşımı:**

Bu yaklaşımda çevre eğitimi, fiziksel ve insani sistemlerin karşılıklı şekilde etkileşiminin algılanması ve öğrenilmesini teşvik etmektedir.

- **Çevresel bilinç ve çevresel yorum için eğitim yaklaşımı:**

Bu eğitim yaklaşımına göre, çevre yolu ile eğitim, öğrencilerin çevre ile ilgili olarak çeşitli yetenek ve becerileri kazanmasını sağlar. Çevre gezileri vasıtası ile öğrenmeye yönelik olan bir kaynak olan eğitimin kullanılabilirdiği uğraşları teşvik etmesi beklenir.

- **Sürdürülebilir bir dünya için eğitim yaklaşımı:**

Çevre konusundaki eğitimler, bu yaklaşıma göre bireyleri etik bir şekilde kendi eylemlerinden sorumlu olmaya teşvik eden, bu konudaki ahlakı ve medeni cesareti ona aşıl原因an, bilgiye dayanan hususları içinde yer alan daha önce bahsedilen iki yaklaşımın üstüne kurulmuştur (Ayvaz 1998, s. 20).

2.2.1.2. Tiflis Bildirgesi Çerçevesinde Çevre Eğitiminin Özel Hedefleri

1992 dünya zirvesinde Tiflis Bildirgesinin tüm üye ülkelerce kabul edilen çevre eğitimi genel amaçları sürdürülebilir kalkınma ekseninde dört seviyelik yerel amaçlara indirgenmiştir.

- I. Seviye; Eğitim kurumlarında öğrenim gören bireylerin çevre duyarlılığını artırabilmek amacıyla ekoloji alanında daha bilgili hale getirmeyi hedeflemektedir.
- II. Seviye; Davranışsal olarak bireyde çevre ve çevre sorunlarına duyarlı tutum ve bilinç kazandırmak hedeflenmektedir.

- III. Seviye; Bireylerde üst düzey zihinsel süreçler (analiz,sentez) kullanılarak çevre ve çevre sorunlarıyla alakalı çıkarımlarda bulunma ve araştırma inceleme becerisi kazandırmayı amaçlamaktadır.
- IV. Seviye; Çevre ve çevre sorunlarının çözümüyle alakalı bireylerde gönüllü olarak katılım sağlama isteğini artırmayı amaç edinmektedir. (Kocalar 2012, s. 66).

Çevre çalışmalarında özellikle hedefler ve bu hedeflerin işlevleri kabul gören yaklaşıma göre farklılık arz etmektedir. Bu çerçevede çevre eğitimiyle alakalı kabul gören yaklaşımların, “çevresel eğitim”, “ekoloji pedagojisi”, “ekolojik öğrenme” ve “doğa deneyimi” ve “sürdürülebilir gelişme amaçlı eğitim” şeklinde disipline edildiği Çevre sorunlarının çözümünde ve iyi bir şekilde anlaşılmasında bilinçli bireylerin istekli iradelerinin gönüllülük esasına dayalı olarak ortaya konulması ve daha kapsamlı ve uygulanabilir bir eğitim sisteminin hayata geçirilmesi gerekmektedir. “Çevre için eğitim” yaklaşımı, bu doğrultuda sürekli canlı tutulmaktadır (Çelikbaş 2016, s. 34).

90’lı yıllardan itibaren, uluslar için çok önemli olan ekonomik kalkınma konusunda “sürdürülebilir gelişme modelinin” ortaya çıkmasından sonra, çevre eğitiminin anlamı da genişleyerek “Sürdürülebilir Gelişme Amaçlı Eğitime” evrilmeye başlamıştır. Bu durum o zamana kadar hayata geçirilen çevre eğitimi süreçlerinin, bazı eğitsel hedeflere ulaşma açısından yetersizliğini ortaya koymuştur (Aydın ve Ersoy 2013, s. 121). Bu anlamda; mevcut çevre eğitiminin yetersiz kaldığı noktalar şunlardır;

- Doğru davranışa güdülemek.
- Komplekslerin üstesinden gelebilmek.
- Değerler eğitimi.
- Karar sürecinde karmaşık durumları çözüme kavuşturmak.
- Olumlu amaçlar oluşturmak.
- Bilgi derinliği ve becerisini oluşturmaya odaklanmak (Berkes 1990, s. 119).

Çevre eğitiminin ekoloji boyutunda, ekosferin yapısı, işleyişi ve korunması, yani “ekosistem bilgisi” konu edilmektedir. Çevre eğitiminin ekonomik boyutunda ise; kaynakların sürdürülebilir kullanımına dayalı istikrarlı ekonomik gelişme argümanı yer almaktadır. Bu anlamda çevre eğitiminin ekonomi boyutu;

Aşırı tüketimin azaltılmasını, gösteriştan uzak ihtiyaçlar doğrultusunda sarfiyatın sağlanması, tükenebilir kaynakların değil yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasını, öz kaynaklara ve öz sermayeye dayalı üretim ve tüketim stratejilerinin geliştirilmesini ve bu anlayışların kazandırılması amacıyla eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesinin gerekliliğini savunmaktadır. (Ünal ve Dımışkı 1999, s. 150).

Sosyal boyutu ise yeryüzünde yaşam olanaklarının ulus içi, uluslararası ve kuşaklararası olmak üzere adil şekilde dağılımına yönelik uyanışın sağlanması ve bu yönde baskı gruplarının oluşturulmasını öngörmektedir. Bu, çeşitli ulusal ve uluslararası belgelerle güvence altına alınmış sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşama hakkının yaşama geçirilmesinin yanında, yeryüzü kaynaklarının herkesin temel gereksinimlerini karşılayabilecek şekilde değerlendirilmesi gerektiği farkındalığının sağlanmasını kapsamaktadır (Akınoğlu ve Sarı 2009, s. 7).

2.2.1.3. Çevre Eğitiminde Benimsenecek İlkeler

Çevre eğitiminde benimsenmesi gereken ilkeler ve detayları şu şekildedir:

- **Disiplinlerarasılık:** Çevresel sorunlar, birbiri ile ilişkili olan sosyo-ekonomik ve ekolojik etmenlerden kaynaklandığından bu konular ile ilgilenen tüm bilimsel disiplinleri ilgilendirmektedir. Dolayısıyla çevre eğitiminde “disiplinlerarası” bir biliş, bilinçlenme ve öğrenme süreci kurgulanmalıdır (Aydoğdu ve Gezer 2009, s. 37).
- **Bütünsellik (Entegrasyon):** Ekosistem; çok fazla sayı ve çeşitliliğe sahip, canlı ve cansız organizmaları kapsayan ve bunların arasındaki ilişki ve etkileşimleri konu alan bir kavramdır. Ekosistemin çok yönlü ve karmaşık bir sistem olması, çevre eğitimi ile ilgili süreçlerinde sistemli ve bütünleşik bir bakışa dayanan yaklaşımlarla yön verilmesini gerekli kılar. Bu nedenle çevre eğitimi; çevre problemlerinin ekolojik, ve sosyo-ekonomik etkenlerinin tüm sonuçlarının bütünleştirilmesini, bu sayede de etkili çözümlerin geliştirilmesini sağlamalıdır (Bilgi 2008, s. 45).

- **Süreklilik:** Çevre eğitiminin belirli bir dönem ile sınırlı kalmaması gerektiğini ifade eder. Bu anlamda, okul öncesi dönemden başlayarak, örgün ve yaygın eğitimde de çevre eğitimlerinin sürekli olması, bireylerin çevreye duyarlı ve saygılı davranışlar geliştirmesi için elzemdir (Aydoğdu ve Gezer 2009, s. 38).
- **Yaşantısallık:** Çevre sorunlarının doğrudan gündelik hayata olan etkileri çevre sorunlarının geniş bir katılımı ve yerinde öğrenilmesini gerektirmektedir. Bu anlamda çevre eğitimi; deneyimleme yolu ile, işbirliği yaparak, pratik çözümlerin hayata geçirilmesine olanaklar verebilen eğitim süreci ve yöntemlerini kaçınılmaz bir hale getirmektedir (Bilgi 2008, S. 46).
- **Sorgulayıcılık:** Çevre eğitimi; yalnızca çevresel biliş, bilinçlenme ve uyanış süreci değildir. Bu aynı zamanda, sürdürülebilir yaşam ve gelişim koşullarının da yaratılmasına dönük olarak tüm toplumsal yapı ve kurumların biçimlendirilmesi sürecini kapsamalıdır. Bu anlamda çevre eğitimi; bir taraftan bireysel ve etik bir yönelim iken diğer taraftan da top yekûn bir toplumsal proje olarak algılanmalıdır. (Önder 2001, s. 189).
- **Esneklik:** Bu ilkeye göre, çevre eğitimi programlarının çerçevesi kesin olarak belirlenmemelidir. Çeşitli durumlara göre esneyebilecek bir program oluşturulmalıdır. (Karakoçan 2016, s. 66).
- **Kapsayıcılık:** Eğitimin etkililiğinin artırılabilmesi için, çevre eğitimi süreci bireylerin etkileşime girdiği her türden çevreye uyarlanmalıdır (Yılmaz 2016, s. 116).
- **Küresellik-Yerellik:** Çevre eğitimleri; liberal politikaların da bir argümanı olarak, genel düşün, yerel davran parolasından hareketle yerel düzeyden genel düzeye doğru bir gelişme göstermelidir. Bu şekilde, global düzeydeki daha önce üretilmiş olan bilgilerin yol göstericiliği sayesinde, yerel çevresel sorunların çözülebilmesi için gereken davranışlar geliştirilebilecektir (Bilgi 2008, s. 47).
- **Katılımcılık:** Bu argüman, çevre eğitiminin, çevresel yurttaşlık kavramının gerekli gördüğü çevresel hakların kullanılarak herkesin önünde bulunan çevresel sorumlulukları yerine getirebilmesine dönük ve aynı zamanda da bir

demokratik eğitim niteliğini taşıması gerekliliğini de ortaya koymaktadır (Akınoğlu ve Sarı 2009, s. 8).

- **Yapılandırıcı Öğrenme:** Bu öğrenme yöntemi, çevre eğitiminin etkili bir şekilde yapılabilmesinin en önemli ilkelerinden biridir. Bu ilkeye göre öğrencilerin; geçmiş deneyimlerinden yola çıkarak, şu an ki ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda edindikleri yeni bilgileri etkin bir öğrenme ortamında işleyip yapılandırmaları ve bu bilgileri geliştirerek çevresel konulardaki eğitimlerine aktarmaları mümkün olmalıdır (Akınoğlu ve Sarı 2009, s. 8).
- **Yenilikçi Öğrenme:** Çevre eğitimleri öğrencilerin, çeşitli davranış, biliş ve duyuş şekilleri ile edindikleri deneyimleri yapılandırarak eğitimlerine yardımcı olabilecek buluş ve keşif gibi yenilikçi öğrenme süreçlerini de içermelidir. (Bilgi 2008, s. 47).

2.3. Çevre Eğitimi İçin Çevre Bilinci

Kavram olarak çevre bilinci; Toplumun bütününün ve toplum içerisinde yaşayan tekil bireylerin kültürünü, tarihini ve tabii çevresini tanıyarak algısı açık bir şekilde tutum ve davranış geliştirmesi, çevresel sorunların çözümüyle alakalı bireyin gönüllü STK çalışmalarına katılması, haklarını müdafaa etmek ve tepkisini göstermek için faaliyetlerde bulunmasıdır (Ünal vd., 1998, s. 10).

Çevre bilincinin oluşturulması sürecinde bireyin;

- Çevreyi zarar vermeden kullanması gerektiğini kavraması,
- Doğal yaşam ve kaynakların, insanların ve diğer canlıların hayatı için önemini kavraması,
- Doğal, tarihsel ve toplumsal çevre içinde gerçekleşen olaylar ile ilgilenmesi,
- Tüketim yaparken tasarrufu ön planda tutmayı öğrenmesi amaçlanmalıdır (Kısa 2008, s. 33).

Çevre bilinci; Duygusal, düşünsel ve davranışsal boyutları olan, çevre ile ilgili kararları, ilkeleri, yorumları içeren düşüncelerden, bu düşüncelerin yaşama aktarılmasının yolu olan davranışlardan ve bütün bunlarla ilgili olarak çeşitli duygulardan oluşmaktadır. Bu bilinç süreci içerisinde psikolojik, fiziksel ve sosyolojik

etkenlerin karşılıklı etkileşimine dayalı olarak çevre bilinci duyarlılığı yüksek kişilik yapısının gelişmesini sağlamaktadır(Kocalar 2012, s. 38).

Bireyler çevresel sorumluluk bilinciyle hareket ederek çevresel ilişkilerini kurmak zorundadır. Bu durum çevreye karşı sorumluluğun yanında topluma karşı da üstlenilen bir sorumluluğu ifade etmektedir(Önder 2003, s. 88). Bireylerde var olan çevresel bilincin beş farklı derinleşme düzeyi bulunmaktadır.

Bunlar:

- Birinci Düzey; Birey çevre sorunlarının kaynağının insan olduğu bilincine sahiptir. Fakat bu düzeyde birey ne kendi davranışlarını değiştirir ne de başka bireylerin davranışlarının farklılaşmasını talep etmez.
- İkinci Düzey; Birey kendi davranışlarının yanlışlığının farkında olmakla beraber, herhangi bir değişime gitmemektedir. Buna karşın diğer bireylerin davranışlarını değiştirmesini beklemektedir.
- Üçüncü Düzey; Birey çevresel sorumluluk bilinciyle hareket eder ve çevresel ilişkilerini bu sorumluluk dâhilinde kurar.
- Dördüncü Düzey; Birey çevresel sorumluluk bilinciyle hareket etmesinin yanı sıra diğer bireylerinde bu bilince sahip olmasını talep eder. Bu doğrultuda kamu kurumları ve özel kuruluşlara uyarılarda bulunarak bu yapılarla birlikte gönüllü faaliyetlerde bulunur.
- Beşinci Düzey; Birey çevre ve çevre sorunlarının çözüme kavuşturulması sürecine maddi ve manevi katkı sağlar (Şimşekli 2004, s. 84-85).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇEVRE EĞİTİMİ VE TOPLUM

3.1. Türkiye'de Çevre Eğitimi

Bilindiği gibi ülkemizde eğitim faaliyetleri örgün ve yaygın eğitim adı altında iki farklı modelle yürütülmektedir. Bu anlamda çevre eğitimi de diğer eğitim alanları gibi bu iki modelle ayrı ayrı ele alınmaktadır. Aşağıda; örgün ve yaygın eğitim programlarında yer alan çevre eğitimine ilişkin bilgiler verilmiştir.

3.1.1. Örgün Eğitimde Çevre Eğitimi

Örgün eğitimde çevre eğitimini; okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim döneminde çevre eğitimi olmak üzere dört başlık altında incelemek mümkündür.

3.1.1.1. Okul Öncesi Dönemde Çevre Eğitimi

Okul öncesi dönemde bir çocuk kendisini dünyanın merkezinde görür. Her şey onun için yaratılmış ve canlı cansız tüm varlıklar onun hizmetine sunulmuştur algısına sahiptir. Bu çağdaki bir çocuğun çevre algısı, içinde bulunduğu ortamın tümünü yani görebildiği her şeyi kapsar. Çocuk aitlik ve sahiplik duygusu geliştirerek çevresini benimser ve o çevrenin bir parçası olduğunu düşünür. Duyuşsal olarak bilinçdışı çevre duyarlılığı oluşan çocuğa bu dönemde çevresine karşı sorumluluk duygusu aşılırsa o çocuk çevre dostu bir kişilik yapısı geliştirecektir (Bilgi 2008, s. 75).

Çevre eğitimi okul öncesi dönemde daha çok oyun ve etkinliklere dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Drama, tiyatro, boyama, saha ziyaretleri, örnek davranış kazandırma teknikleri, çizgi filmler ve eğitici materyaller kullanılarak çevre eğitimi yapılmaktadır. Çocuklarda çevreye yönelik zihinsel duyarlılığın 9-10 yaşlarında gelişme gösterdiği son zamanlarda yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur. Okul öncesi çocuğunun; doğal çevreye karşı hassas olma, özen gösterme, ilgilenme ve sevme gibi duygular kazanması gereklidir. Bu kavramlar soyuttur ve çocuklar tarafından anlaşılması güç olarak tanımlanmaktadır. Ancak çocuklar bu kavramları, doğal çevreye karşı olumlu davranan yetişkinlerden kolaylıkla öğrenebilmektedirler. Çünkü çocuklar, öğrenmelerini genellikle yetişkinleri gözleyerek gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, çocukların çevresinde model olabilecek öğretmen

ve yetişkinlerin bulunmasına ihtiyaç vardır. Öğretmen doğayı sevdiğini ve doğaya dost olduğunu tutum ve davranışlarıyla çocuğa fark ettirmelidir.(Karakoçan 2016, s. 55).

Çocukların eğitim ve gelişiminde erken yaşlarda verilen eğitimin kalıcılığı herkes tarafından bilinmektedir. Diğer alışkanlık kazandırma eğitimlerinde olduğu gibi çevre ile ilgili çocuğa alışkanlık kazandırma eğitimleri de erken yaşlarda başlatılabilirse çocukların çevresel konulardaki tutum ve davranışlarında farklılık yaratılabilir. Aile de verilecek olan çevresel eğitim ile beraber eğitim kurumlarında okul öncesi ve okul dönemlerinde kazandırılan ilgi ve tutumlar gelecekte bu çocukların hayatında istedik davranışların temelini de oluşturabilmektedir. Çocuklara erken yaşlarda kazandırılan bu ilgi ve bakış açıları, çevresel değer yargıları ve çevresel tutumlar, doğa ile olan ilişkilerde empatinin geliştirilmesi ve buradan da doğaya karşı bir sevginin oluşturulmasında oldukça önemlidir. İstenilen çevresel karakterin çocuklara erken yaşlarda kazandırılması için çocukların gelişim dönemleri göz önüne alınarak, geleceğin bireyleri olan çocuklarda çevreye yönelik ve bilinçli davranışların geliştirilmesine faydalı olacak şekilde, duyuşsal alandaki eğitimler faydalı olacaktır. Bu yaşlardaki çocuklara; doğayı sevdirecek oyunlar oynatılmasının yanında, doğada yaşamayı özendirecek etkinliklerin yapılması hedeflenmelidir. Bu oyun ve aktiviteler ile çocuklar, olumlu duygular edinerek çevre dostu olmayı öğreneceklerdir (Koruoğlu 2013, s. 37).

Doğal çevre, bir model olması bakımından okul öncesi eğitim programlarında temel bir saha oluşturmaktadır. Çocukların okuldaki başarısı ve becerilerini geliştirmelerini sağlayan gözlem, sınıflandırma ve iletişim kurma gibi davranışları doğayla meşguliyetleri sırasında gelişmektedir. Okul öncesi yaş dönemindeki çocuk çevre kavramını kendi çevresi olarak algıladığı için çevre eğitimi de çocuğun bilişsel seviyesi göz önüne alınarak çevresini algılamaya ve çevre duyarlılığını geliştirmeye yönelik olarak planlanmalıdır. Eğitimin temeli çocukların kendi deneyimlerini ön plana çıkaracak, gezi ve gözlem ağırlıklı somut etkinliklere dayanmalıdır. Ayrıca çocuğun çevresindeki çeşitliliğe, değişkenliğe, işlevselliğe dikkatini çekecek içerikte etkinlikler planlanmalıdır (Şimşekli 2004, s. 86).

Okul öncesi eğitim programında belirtilen amaçlar ve kazanımlar incelendiğinde okul öncesi çevre eğitimine eğitim programlarında yer verildiği görülmektedir. Bu kapsamdaki eğitimi öğretmenler genel olarak “Fen ve Doğa

Çalışmaları” başlığında toplamasına rağmen sanat, Türkçe dil, serbest zaman, okuma yazmaya hazırlık, müzik ve oyun etkinlikleri içinde çevre etkinliklerinin bulunduğu görülmektedir. Özellikle sanat etkinlikleri kapsamında artık materyallerle çalışma yapılması çocukların geri dönüşüme yönelmelerini sağlamaktadır. Okul öncesi eğitim programındaki yıllık plân örneği incelendiğinde çevrenin korunması ve çevreye yönelik tutum ve davranışların geliştirilmesine eğitim kurumlarının ve öğretmenlerin oldukça önem verdikleri görülebilmektedir (Tanrıverdi 2010, s. 95).

3.1.1.2. İlköğretimde Çevre Eğitimi

Ülkemizde çevre eğitiminin uzun bir geçmişi olmamakla birlikte özellikle son on yıldır okul müfredatlarında büyük bir hızla yer almaya başlamıştır. Okullarda müfredat geliştirme noktasında yapılan yeni araştırmalar ve çalışmalar sonucunda müfredatlarda değişiklikler yapılmış ve çeşitlilik kazandırılmıştır. Müfredatlardaki çeşitliliğin artırılması çevre eğitiminin de müfredatlarda kendine yer edinmesini olumlu yönde etkilemiştir (Atasoy 2006, s. 27). Çevre eğitimi, günümüz müfredatlarında önceki dönemlere nazaran daha geniş yer tutmaktadır.

İlköğretim, eğitim süreçleri içinde büyük öneme sahiptir. Ülkenin geleceğinin emanet edileceği bireylerin, temel karakter ve kişilik özelliklerinin oluşmaya başladığı bu dönemde, öğrencilerin eğitim yaşantılarının düzenli ve geliştirmeye açık olmasının büyük bir önemi vardır. Bu sebeple; diğer konularda olduğu gibi çevre eğitimi konusunda da ilköğretim kademesine yüklenen görev ve sorumluluklar diğer eğitim kademelerine göre daha çok önem taşımaktadır. Ömür boyu devam etmesi gereken çevre eğitimleri, bilişsel, karakter ve değerler eğitimleri ile senkronize olarak duyuşsal boyutu da göz önüne alınarak şekillendirilmelidir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi çevre eğitimleri ile ilgili argümanların eğitim müfredatlarına yeni yeni girmesi sebebi ile ülkemizde ilköğretimdeki çevre eğitiminin arzu edilen düzeyde olmadığını yapılan araştırmalar göstermektedir (Erol 2016, s. 33).

İlköğretim öğrencileri okul öncesi dönemdeki öğrencilere oranla olaylarda daha aktiftir. Bu nedenle ilköğretim dönemi, çocuğun bütün hayatı boyunca yaşam biçimini oluşturacak üç genel hedefe yönelik olmalıdır. Bunlar 3T kuralı olarak tüketimi azaltma, tekrar kullanma ve tekrar kazanma şeklinde ifade edilebilir. Yeni ilköğretim programları ezbercilikten uzak, eğlenceli ve günlük hayatta daha kullanılabilir (Atasoy 2006, s. 27). Yeni ilköğretim müfredatlarının bu özelliği

çevre eğitimine yönelik yaklaşımları da kapsmalıdır. 3T kuralını temel alan eğitim yaklaşımlarının günlük hayatta kullanılması çevre eğitimini ezbercilikten uzak uygulama ve tecrübeye dayalı bir hale getirmektedir. Bu yönüyle çevre eğitimi eğitim programlarının yeni anlayışı ile örtüşmektedir.

Programlarda eğitim ve öğretim süreçleri konusunda yapılan değişiklikler daha etkin bir çevresel eğitimin oluşmasını da beraberinde getirmektedir. Birbiri ile bağlantılı olan, öğrenciyi merkezine alan, çok sayıda etkinlik ile işlenen konular öğrenciler tarafından daha kolay bir şekilde davranışlara dönüştürülebilmektedir. Fakat öğretim programlarının başarılı olmasında öğretim süreci boyunca karşılaşılan birçok faktör etkili olmaktadır. Eğitim programlarının başarısı adına tüm bu faktörlere yönelik tedbirler alınmalıdır (Erol 2016, s. 33).

İlköğretimin amaçları arasında; öğrencinin yapıcı, yaratıcı, bilimsel düşünen, sorumluluk duygusuna sahip bireyler olarak yetiştirilmesinin yanında;

- Çevresini temiz tutmayı öğrenen, temiz olmayan bir çevrede yaşamaktan ve bulunmaktan rahatsız olan,
- Temizliğin ve temiz bir çevrenin, sağlıklı bir şekilde büyüme ve yaşamının en temel şartı olduğuna inanan,
- Tabiatı, çevresindeki hayvan ve bitkileri korumayı, yetiştirmeyi bilen,
- Tarihi eserleri seven ve koruyan,
- Çevresini güzelleştirmeye gayret eden,
- Çevresinin ve yurdun doğal ve toplumsal her türlü zenginlik kaynaklarının korunması gerektiğine inanan,
- Yaşadığı çevreyi daha iyi yaşanabilir bir hale getirmeye çaba gösteren fertler olarak yetiştirilmeleri amaçlanmıştır (Çelikbaş 2016, s. 58).

Yeni ilköğretim müfredatında yer alan çevre ile ilgili ünite ve konular sınıflara göre aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. İlköğretim Müfredatında Çevre İle İlgili Konular (Çelikbaş 2016, s. 58)

SINIF	ÜNİTE	KONU
I	Okul Heyecanım Eşsiz Yuvam Dün, Bugün, Yarın	Ben bir çevreciyim Doğal afetlerden korunma Doğa olayları ve zararları Doğal ve yapay çevre
II	Okul Heyecanım Dün, Bugün, Yarın	Çevremi seviyorum, İnsan çevreyi değiştirir Doğa olayları ve İnsanlar
III	Okul Heyecanım Eşsiz Yuvam Dün, Bugün, Yarın	Doğal afetler ve korunma Doğa olaylarından etkileniyoruz Temiz çevre başlığı
IV	Yaşadığımız Yer Canlılar Dünyasını Gezelim, Tanıyalım Gezegenimiz Dünya	Teknoloji ve hayatımız Yaşadığımız Çevre Dünyamızın Yapısını Tanıyalım Ses Kirliliği
V	Bölgemizi Tanıyalım Adım Adım Türkiye Hepimizin Dünyası Canlılar Dünyasını Gezelim, Tanıyalım	Doğa ve İnsan Doğal Afetler Kültürel Varlıklarımız İnsanlığın Ortak Mirası İnsanın Çevreye Etkisi Yaşam Alanları
VI	Yeryüzünde Yaşam Ülkemiz ve Dünya Ülkemizin Kaynakları Yer Kabuğu Nelerden Oluşur?	Toprak Çeşitleri ve Erozyon, Yer Kabuğunun Doğal Anıtları
VII	Ülkelerarası Köprü İnsan ve Çevre	Ülkemizdeki ve Dünyadaki Çevre Sorunları ve Etkileri
VIII	Doğal Süreçler	Levha hareketlerinin yer kabuğuna etkileri, Sıcaklık farkından kaynaklanan hava olayları yaşamımızı etkiler

3.1.1.3. Ortaöğretimde Çevre Eğitimi

Öğrenciler bu dönemde öğrenmeye istekli, geçmiş öğrenmelerini davranışlarına yansıtabilen, motivasyon düzeyi yüksek ve çevre eğitiminin temellerini kazanmış bir yapıya sahiptir. Ortaöğretimde verilen çevre eğitiminin amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Çevre bilgisinin bir sentez olduğu, çevre eğitiminin de kişinin tüm yaşamı boyunca uygulaması gereken bir süreç olduğu, temel amacının, öğrencilerin çevreye yönelik bilincinin geliştirilmesi, çevreye ve çevresel konulara duyarlı

ve olumlu davranış biçimleri kazandırılması, öğrencilerin doğal ve estetik değerleri korumasının ve bu uygulamalara aktif katılımın sağlanması.

- Çevrenin sadece doğa değil aynı zamanda; biyolojik, fiziki, sosyolojik öğelerin bir bütünü olarak ele alınması, çevresel argümanların daimî bir etkileşim içinde olduğunun öğretilmesi.
- Canlıların; dağılım ve çokluğunu belirleyen etkileşimleri konu edinen bir bilim olarak ekoloji biliminin içerdiği kavramların tanımlanması.
- Çevreyi kirletici eylemlerden sakınma ve bu davranışları engelleme yeterliliğinin geliştirilmesi.
- Çevrenin sağlık ile ilişkisinin önemini kavranması, sağlıklı bir çevre oluşturma, koruma ve geliştirmenin bir sorumluluk olduğunun anlatılması.
- İçme ve kullanma suyu, konut, evsel ve sanayi atıkları, radyasyon, hava kirliliği, aydınlatma, gürültü, havalandırma, gıda sağlığı, çalışma koşulları, kazaların önlenmesi, nüfus sorunu vb. konuların, çevre ve sağlık sorunları olarak bir bütün halinde ele alınmasının öğretilmesi.
- Çevre ile ilgili haber ve değerlendirmelere karşı çok yönlü bir bakış açısının geliştirilmesi.
- Çevre koruma ile birlikte; çevre sorunlarını düzeltmeye yönelik adımlar atma ve bu çabaları destekleme bilincinin kazandırılması.
- Çevre koruma için, plan ve projeler üretme becerisinin geliştirilmesi.
- Yakın çevresinden başlayarak, çevre sorunlarını kavramasını anlatabilecek temel bilgilerin verilmesi.
- Olumsuz çevresel koşullarını düzeltmenin mümkün olduğu, bunun, kişinin gelecek nesillere karşı bir sorumluluğu olduğu bilincinin kazandırılması.
- Doğal ve yapay afetlere karşı hazır olan, bu durumlarda sorunların çözümüne katılabilecek yeterliliğe sahip, can ve mal kaybını en aza indirecek uygulama ve davranışlara katılma sorumluluğunun kazandırılması (Erdoğan 2016, s. 60-61).

Bu ilkelere göre;

9. Sınıf Biyoloji Dersinde; Bilinçli Birey, Yaşanabilir Çevre ünitesinde çevre kirliliği (su kirliliği, hava, toprak ve ses kirliliği, radyasyon) ve çevrenin korunması (erozyon ve önlenmesi, doğal kaynakların dengeli ve geri kazanımlı kullanma yolları, biyolojik korumayı esas alan yaptırımlar) konuları ile;

10. Sınıf Biyoloji Dersi; “Ekoloji” ünitesi,

12. Sınıf Biyoloji Dersi; “Çevrenin Korunması ve Rehabilitasyonu” ünitesinde çevrenin rehabilitasyonu ve çevre duyarlılığının oluşturulması konuları ile;

9. Sınıfta Coğrafya Dersi; ünitelerinden bir tanesi “Çevre ve Toplum”dur.

10.Sınıfta Coğrafya Dersi; aynı ünite mevcuttur.

11. Sınıf Coğrafya Dersi; “Çevre ve Toplum” ünitesinde doğal kaynak kullanımının çevreye olumsuz etkileri ve etkin kullanımında çevre planlamasının önemi, çevre sorunlarının farklı kriterlere göre sınıflandırılması, çevre sorunlarının önlenmesine yönelik stratejiler geliştirme konuları ele alınmıştır (Erdoğan 2016, s. 61).

3.1.1.4. Yükseköğretimde Çevre Eğitimi

Toplumsal bir çevre eğitiminin başarıya ulaşabilmesindeki en önemli etken öğretmendir. Öğretmenlerde verdiği dersleri çevre ve çevre sorunlara yönelik olarak hazırlayabilme bilgi ve becerisi bulunmazsa çevre okur-yazarı öğrencilerin yetişmesi mümkün olmayacaktır. Yapılan araştırmalara göre; yalnızca bilgiye dayalı olan bir çevre eğitiminin alınması halinde, bu eğitimi alan bireylerin çevre sorunlarının çözümüne yönelik eylemlerde aktif bir şekilde rol almaktan kaçtıkları görülmektedir. UNESCO-UNEP tarafından yayınlanmış bildirilerde, çevre eğitim programlarına katılan öğretmen adaylarının eğitim programları sonucunda kazanmaları beklenen temel yeterlilikler; mesleki eğitim konusundaki yeterlilikler ve çevre eğitimi kapsamındaki yeterlilikler şeklinde belirlenmiştir (Yılmaz 2016, s. 47).

Türkiye’de üniversite ve enstitülerde bulunan çeşitli eğitim programlarında çevreye ilişkin konularda üniversite öğrencilerine çevre konusunda arzu edilen tutum ve davranışları kazandırmaya yönelik okutulan dersler aşağıdadır:

- Ekoloji.
- Türkiye’nin Çevre Sorunları.

- Çevre Bilimi.
- Genel Biyoloji.
- Çevre Hukuku.
- Çevre Felsefesi.
- Ekosistemler.
- Çevre ve İnsan.
- Çevre Biyolojisi.

Bu derslerde genel olarak ekosistemin işleyişi, ekolojik çeşitlilik, insanların ekonomik faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunlar ve bunların çözüm önerileri okutulmaktadır. Ziraat ve orman fakülteleri, mimarlık, biyoloji, çevre mühendisliği, fen bilgisi öğretmenliği ve sınıf öğretmenliği gibi programlarda kayıtlı olan öğrenciler yukarıdaki dersleri bölümlerine uygun şekilde almaktadırlar. Burada sayılmayan programlara kayıtlı öğrencilerden ise isteyenlere bu dersler seçmeli olarak verilmektedir (Yangın ve İşçen 2013, s. 135).

Yukarıda görüldüğü gibi Türkiye’de ki üniversitelerimizde, belli bölümlerde çevre dersleri verilmektedir. Çevre eğitimi ve bilimlerine yönelik olan bu derslerin ağırlık ve içerikleri de birbirinden farklıdır. Bu durumu aşmak için gerekli olan öğretim elemanı yetiştirme noktasında “Çevre Eğitimi” derslerini okutabilecek eğitimciler yetiştirebilmek için bölüm ve programlar ise henüz açılmamıştır. Diğer taraftan yapılan araştırmalar; üniversite öğrencilerinin çevre ile ilgili bilgilerinin yeterli olmadığını ve bu eksikliği gidermek adına çok fazla çaba göstermediğini kanıtlamaktadır. Bu anlamda; eğitim fakültelerinde öğrenim gören eğitim adaylarının çevre ve çevre sorunlarının nedenlerini bilmeleri, çevre eğitimi hususunda gerekli donanıma sahip olarak yetiştirilmeleri önem arz etmektedir (Yılmaz 2016, s. 48).

3.1.2. Yaygın Eğitimde Çevre Eğitimi

Yaygın eğitim; örgün eğitimde eğitim görmemiş bireylerin ihtiyaç duyduklarını bilgi ve davranış kazandırmak anlamında örgün eğitim ile birlikte onların talepleri doğrultusunda verilen eğitimidir” (Oğuz, vd. 2011, s. 36).

Yaygın eğitim kapsamında hedef gruplar olan çiftçiler, işçiler, esnaf ve sanatkârlar işverenler, kadınlar, din adamları, öğretmenler, bürokratlar ve yerel yöneticilerin çevre duyarlılığının artırılabilmesi için çeşitli etkinliklerin düzenlenmesi gerekmektedir. Çevre bilinçlendirilmesine yönelik olan yaygın eğitimlerin amacı; doğal çevrenin insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sunduğu kaynakların rasyonel ve efektif şekilde kullanılabilmesi için insanlarda olumlu davranış değişikliklerinin meydana getirilmesini sağlamaktır. Doğal çevrenin sunduğu kaynakların gelişmiş güzel kullanılması durumunda kirlilik ve tükenme sorunları ile karşı karşıya kalınacağına bilinerek bu durumun önlenmesi ve çevrenin kendi kendini yenileme yeteneğinin korunabilmesi de çevre bilinçlendirilmesine yönelik olan yaygın eğitimin öncelik verdiği konulardır. (Altın 2001, s. 17-18).

Çevre eğitimlerini sürdürülebilir kalkınma ile birlikte düşünüp ele alınmalı ve müfredat programları içinde çeşitli yönlerine vurgu yapılarak, formel eğitim kurumları dışında da sürdürülmelidir. Formel eğitim kurumları dışında yürütülecek çevre eğitimleri işbaşı eğitim kursları kapsamına alınmalıdır. Ayrıca iş çevrelerini ve basın gibi çeşitli grupları da içine alacak şekilde kapsamı daha da genişletilmelidir. Bu çerçevede çevre eğitimi Ar-Ge merkezlerinin açılması gerekirken aynı zamanda yaygın eğitimde çevre eğitim müfredatları hazırlayabilecek bunları, yürütebilecek, denetleyebilecek sürekli bir örgütlenmeye gidilmelidir. Yaygın eğitimi, hedeflenen gruplara ulaşabilecek şekilde, uygulanabilir faydalı sonuçları üzerine yoğunlaşarak, teşvik edici ve caydırıcı önlemlerle destekleyerek yapmak gereklidir (Oğuz vd. 2011, s. 36).

Bireylerin çevre duyarlılığı kazanmalarında sadece okulda aldıkları bilgi ve deneyimler değil, okul dışındaki aile ve arkadaşlık ilişkileri de etkili olmaktadır. Dolayısıyla duyarlılık düzeyinin beklenen seviyeye yükseltilmesi, bu yönde bir değişikliğe gidilmesi bir zihniyet dönüşümünü gündeme getirmektedir. Bu da sadece örgün sınırlar içerisinde kalan eğitim içerisinde değil, yaygın eğitim alanında da gerçekleşmelidir. Bu nedenle yaygın eğitim süreci içerisinde yapılacak değişikliklerin

çevre duyarlılığına yönelik algı ve düşüncelerde de gerçekleşecek bir değişimle desteklenmesi daha da anlamlı olacaktır (Mumyalmaz, Güngör, Koçancı, Sancaktar, Dinçer 2019, s. 184).

3.1.3. Çevre Eğitimi İle İlgili Resmî Kurumlar

- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT)
- Hazine Müsteşarlığı
- Denizcilik Müsteşarlığı
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)
- Dışişleri Bakanlığı
- İçişleri Bakanlığı
- İller Bankası Genel Müdürlüğü
- Sağlık Bakanlığı
- Ulaştırma Bakanlığı
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB)
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB)
- Su ve Orman Bakanlığı
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı-Elektrik Üretim A.Ş Genel Müdürlüğü
- Kültür ve Turizm Bakanlığı
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
- Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı
- Türk Standartları Enstitüsü (TSE)
- Yerel Yönetimler

- Sektör Birlikleri
- Araştırma Grupları;

Çevre eğitimi ile ilgili resmi kurumlardır.

3.2. Türkiye’de Çevre Toplum İlişkisi

Ülkemizde çevre ve toplum ilişkisine yakından bakıldığı zaman, toplumsal ve yönetsel düzeylerde yüksek çevresel hassasiyetten söz etmenin mümkün olmadığı görülmektedir. Bu durumun başlıca sebebi, ülkemizin son yıllarda büyük atılım göstermiş olmasına rağmen henüz ekonomik açıdan tam olarak gelişmemiş olmasıdır. Ülkemizde toplum; çevresel duyarlılık ile toplumsal refah ve ekonomik kalkınma beklentileri arasında bir tercih yapma zorunluluğu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu durumda ise maalesef ekonomik kalkınma ve buna bağlı olarak refah beklentileri çevresel duyarlılıkların önüne geçmektedir.

Türkiye’de 1990’lı yılların başında Çevre Sosyolojisi alanıyla ilgili çalışmaların hız kazanmasıyla birlikte, çevre ve toplum arasındaki ilişki derinlemesine ele alınmaya başlamıştır. Bununla birlikte, yasal ve yönetsel yapı da toplum beklentisine uygun olarak çevre ile ilgili düzenlemelerde ekonomik kalkınma ve refah beklentisini birinci etken koşul olarak ele almakta ve buna uygun yasal düzenleme ya da uygulamalar yapabilmektedir.

Ülkemizde, çevresel olgulara toplumsal bir boyuttan yaklaşan ve çevresel değişimlerin toplumsal hayattaki boyutlarını irdeleyen çevre sosyolojisi, birçok üniversitenin ilgili alanlarında okutulmaktadır ve akademik çalışmalar yapılmaktadır.

Türkiye’de çevre toplum ilişkileri genel olarak değerlendirildiğinde; toplumun çevre konusunda, çevre ile ekonomik kalkınma arasında bir ikilem ile karşı karşıya kaldığına daha önce değinilmiştir. Bu ikilemin olası çözüm yolu ise ekonomik kalkınma, büyüme ve toplumsal refah beklentilerini göz ardı etmeden çevresel faktörleri de dikkate alarak, toplum bazında çevresel duyarlılıkları arttırmaktır.

Ekolojik modernleşme denilen bir modernleşme yaklaşımı ile; doğal kaynakların olabildiğince tutumlu ve çevreye zarar vermeyecek şekilde kullanılması, kirlетici endüstriyel üretim teknikleri yerine, doğaya daha az zarar veren ya da hiç zarar vermeyen endüstriyel üretim tekniklerinin kurulup kullanılması mümkündür. Bu

çerçevede fosil yakıt kullanımını minimum düzeye indirecek teknolojik yeniliklerle temiz ve geri dönüştürülebilir enerji kaynaklarının kullanılması özendirilmektedir. Ekolojik modernleşmenin toplumsal düzeydeki en önemli katkısı; bir çevresel duyarlılığın geliştirilmesi ile bireylerin yaşam biçimlerinin olabildiğince doğaya saygılı ve uyumlu bir düzeye yükseltilmesidir. Böylece ekolojik bir yaşam biçimi kurmak mümkün olacaktır.

3.3. Türkiye’de Ekonomik Sektörün Çevre Algısı

Türkiye’de yüksek oranda üretim yapan sektörler ağırlıklı olarak; Petrokimya, demir çelik, otomotiv, tekstil ve çimento gibi genellikle teknoloji ağırlıklı olmayan, doğal kaynak kullanımını yüksek ve doğayı kirletme riski olan sektörlerdir. Dolayısıyla bu sektör temsilcilerinin çevre konularında çok daha fazla duyarlı olmaları gereklidir. Bu konunun bir diğer ayağı olan kamuoyu baskısı ise daha önce değinildiği gibi ekonomik kalkınma ve refah beklentisi nedeni ile istenen seviyelerin gerisinde kalmaktadır. Aynı zamanda yasal anlamda da çevre algısının düşük olduğu açık olup beklenen kanun ve yönetmeliklerin güncellenmesi geciktirilmektedir.

Ülkemizde genel olarak ekonomik sektörlerin, özellikle de madencilik sektörünün üzerinde, çevre konularına daha duyarlı olmalarını sağlayabilecek etkin bir denetleme sistemi halihazırda bulunmamaktadır. Gerek yeterli düzeyde kamuoyu baskısının oluşmaması ve gerekse de çevre koruma ile ilgili yönetsel baskının bunun yanında da etkin bir yönlendirici ve düzenleyici sistemin olmaması nedeni ile bu sektörler kendi kendilerine çevresel konularda duyarlı olma gerekliliğini hissetmemektedirler.

Endüstriyel üretim yapılırken çevreye duyarlı bir şekilde üretim faaliyetlerini düzenlemek işletmeler için fazladan ve gereksiz bir yatırım olarak görülmektedir. Burada da konu küresel rekabet noktasında tıkanmaktadır. Çevre ülkelerde, aynı ürünü üretirken çevre konularında daha az duyarlılık gösteren başka firmalar bulunduğundan, aynı ürünü çok daha düşük maliyetle üretebilmektedir. Bu durum ise çevresel yatırımlar yapan firmaların rekabet şansını azaltmaktadır.

Sonuç olarak ülkemizdeki imalat sektörleri de küresel düzeyde rekabet şartlarını sağlayabilmek için çevre faktörünü göz ardı edebilmektedir. Bu durum sadece ülkemiz için geçerli değildir. Bakıldığında çevresel duyarsızlığın küresel olarak

büyük bir hızla yayıldığını belirtmek mümkündür. Bununla birlikte ülkemizde özellikle madencilik ve enerji üretim alanlarında çevreye duyarlı olmayan üretim anlayışı yüksek oranda çevresel riskler barındırmaktadır.

Endüstriyel sektörlerinin çevre konularında daha duyarlı hale gelmeleri, üretim sistemlerini bu konuya duyarlı hale getirmeleri büyük ölçüde, bu sektörler üzerinde oluşturulacak olan kamuoyu baskısına ve yönetsel düzeyde oluşturulacak yaptırımlara bağlı görünmektedir. Bunun yanında, artık üretim sürecinde daha doğal ve çevreye duyarlı ürünlerin üretim ve tüketimi talep görmeye başlamıştır. Bu durum bütün üretim sektörü temsilcilerinin çevre duyarlılığı olan ürünleri üretmeye sevk etmektedir. Kısa vadede bu durum rekabetçi olamamakla birlikte, orta ve uzun vadelerde daha esnek ve rekabet edebilen bir üretim şekli geliştirilebileceği ön görülebilir.

3.4. Türkiye’de Toplumsal Çevre Eğitiminin Gerekliliği

Çevre eğitimlerinin en temel amacı; insanların tüm çevreyi bir bütün olarak kavramasına yardım ederek, çevre ile etkileşimlerinde eleştirel bakış açısı geliştirebilmeleri, çevre ile ilgili konularda bilinçli, duyarlı ve girişken bir yapıya sahip vatandaşlar olarak yetiştirilmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda bütün eğitim sistemi içindeki çevre eğitimi çalışmaları, geniş oranda çevresel bilince sahip duyarlı ve içinde yaşadığı ortamları koruyabilen, ona sahip çıkabilen insanlar olarak yetişmesine büyük katkı yapacaktır.

Çevre eğitiminin amaçlarından bir diğeri de bireylerin doğal yaşamı ve doğal ortamı algılayabilmelerini sağlamak, çevreye bakış açılarını ve buna bağlı olarak geliştirdikleri davranışları olumlu yönde etkileyip, doğal alanları kullanırken onu koruma yöntemleri ile ilgili olarak kendisinden beklenen duyarlılıkları geliştirmektir. Bu noktadan bakıldığında çevre eğitimi; kişilerin çevre bilincini, ahlâkını, bilgisini, çevreye yönelik davranışlarını ve tutumlarını olumlu şekilde değiştirmeyi amaç edinen bir eğitim türü olarak planlamak gereklidir. Bu sebeple çevresel bilgi ve tutumların değişmesi çevre eğitiminin öncelikli olan amaçları içinde yer almak durumundadır. Bireyler aldığı bu eğitim ile içinde yaşadığı çevreyi ve çevresel faktörleri çok iyi tanıyan kişiler olarak yetiştirilecektir. Bunun olması için çevre eğitiminin merkezinde insanın olması gerekmektedir. Sonuç itibarıyla, çevre eğitimi, bireyler çevreyi tanıdıkları ve anladıkları zaman başarıya ulaşmış olacaktır.

Ekolojik görüşleri temel alan çevre eğitimleri, kişilerin çevre ve çevre bilimleri hakkında merak ettikleri her şeyi öğrenmelerini sağlayabilecek olan en iyi yöntemdir. İyi planlanmış, okul dışında çevresel mekânlarda yapılan alan çalışmaları, öğrencilerin çevrelerini kuşatan doğal dünyayı anlamlandırmalarını kolaylaştıracağı gibi, doğaya karşı da olumlu tutumlar geliştirebilmelerine fayda sağlayacaktır. Çevre eğitimlerinin kısıtlı bir zaman zarfında da olsa kişilerin doğal süreçler hakkında bilgi sahibi olmalarına olanak sağladığı, onların doğal çevreye olan aşinalıklarını arttırdığı, onları bilinçli ve duyarlı yaptığı, eylemlerinde daha yaratıcı, bağımsız ve eleştirel düşünebilen bireyler haline gelmelerine katkıda sağladığı vurgulanmaktadır.

Ülkemizde dünya konjonktürüne bağlı olarak çevre eğitimi son on yılda gelişim göstermiştir. İlköğretimden başlayarak yükseköğrenim ve yaygın eğitimde çevre bilincinin gelişmesine yönelik olarak müfredat çalışmaları yapılmakta, sanayi kuruluşları ve kamu kurumlarının iş birliği ile çevreye yönelik sosyal projeler gerçekleştirilmektedir. Diğer taraftan sınırlı sayıdaki çevreci STK ise özellikle çocukların çevre bilincine erişmesine katkıda bulunmak için performans sergilemektedir. Fakat her konuda olduğu gibi çevreye yönelik eğitiminde toplumsal kökleri bulunması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle Türkiye’de çevre ve toplum ilişkisinin anlaşılması, sonrasında ise çevre eğitiminin bireylerde istenildiği gibi çevre bilinci oluşturabilmesi için özellikle ailelerin çevre eğitimi sürecine katılımının gerekliliği ortaya koyulmalıdır.

SONUÇ

Toplumlar üretim biçimleri bakımından binlerce yıl boyunca çok fazla değişmeyerek, 1700'lü yılların sonuna kadar büyük oranda tarımsal üretime bağımlı kalmıştır. Bu durumun insanın toplumsal gelişmesini kötü yönde etkilediği düşünülse de çevre açısından bakıldığında tarımsal üretim biçiminin endüstriyel üretime göre çevresel zararlarının daha az olduğu açıktır. Endüstriyel üretime geçişle birlikte insanlığın çevreye verdiği zarar artış göstermiştir.

İnsanın doğadaki ilk çabalarından biri, el becerisi ile şekillendirdiği ilkel kullanım araçları yapımı olmuştur. İnsan, doğal olanı değiştirerek ihtiyaç duyduğu ilkel araçları tasarlamıştır. Böylece doğada yeni ve etkin bir güç ortaya çıkarmıştır. İnsanlığın bugün sahip olduğu nesnelere birçoğu doğa gözlemine ve taklidine dayandırılarak elde edilmiştir. İnsanlık tarihiyle birlikte var olan sanatın başlangıcı, estetik kaygılarla ilişkisi olmadan, insanın doğal çevresiyle mücadele koşullarında ortaya çıkarmış olduğu yaşam gücü olmuştur. Tüm bu çabaların asıl sebebiyse insan ihtiyaçlarının çeşitlenmesinden kaynaklanmaktadır. Doğayı keşfetme çabasında olan insanın gün geçtikçe ihtiyaçları artmış ve bu ihtiyaç artışı doğal tahribatı hızlandırmıştır.

İnsan eylemleri diğer canlıların aksine birçok farklılık göstermiştir. Günümüzde insan müdahalesine uğramamış ve insan eylemleri kapsamına girmemiş doğadan bahsetmek oldukça zordur. Klimatik ve jeomorfolojik yapısından dolayı insan müdahalesine kapalı yerler dışında, diğer tüm yerler insanlar tarafından kullanılmaktadır. İnsan eylemlerinin tabiata verdiği tahribat, tabiatın kendisini yenileyebilme kapasitesinin çok üzerine çıkmış; çevrenin bozulmasına sebep olmuştur. Doğada her şey birbiriyle iletişim ve etkileşim halinde olduğundan bu durum, doğanın dengesinin bozulması, çevre ilişkilerinin ve ekolojik döngülerin bozulmasına da yol açmıştır.

Çevre kirliliği, küresel ısınma, sera etkisi ve buna benzer olguların gündelik hayatı daha fazla etkiler hale gelmesi insanlığın hızlı bir şekilde tedbirler almasını gerektirmektedir. Yapılacak lokal müdahaleler ancak geçici çözümler yaratacağından çevreye duyarlı bireyler yetiştirmenin uzun vadede sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir gelişim açısından önemi büyüktür.

İnsanın varoluşundan beri doğa ile kurduğu ilişki onun dünyada yaşayan bir varlık olarak türünü devam ettirmesi için en öncelikli ilişkidir. İnsanın kabul etse de etmese de doğaya bağımlıdır. İnsan doğada hayat bulan, tüm aktivitelerini doğanın sağladığı hammadde ve şartlarda şekillendiren ve bu nedenle de bu ilişkiyi korumak zorunda olan bir canlıdır. Her şey bir yana insanın temel yaşam gereksinimleri içerisinde yer alan hava ve su doğadadır. Sırf bu açıdan değerlendirildiğinde dahi insanın doğaya bağımlılığı yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer taraftan insanın dışında doğa da canlı ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu da karşılıklı bir birliktelik yaratmaktadır. Bu birliktelik veya zorunlu ilişki, maalesef sürekli olarak insanın ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda şekillenmekte ve doğanın gereksinimlerini düşünmeden bireysel bir yaklaşımla kendi konumunu merkezileştirmeye çalışmaktadır.

İnsanın insan ile ve insanın doğa ile yarattığı ilişkileri inceleyen sosyoloji biliminin ilgi alanlarından biri de 1970'li yıllardan itibaren çevre sosyolojisi olmuştur. Çevre sosyolojisinin bir disiplin olarak sosyoloji bilimi içinde yer almasının gecikmesinin nedenlerinden biri klasik sosyologların doğa ile fiziksel çevrenin sosyoloji konularına girmediğini savunmalarıdır. Buna rağmen klasik sosyolojideki teori ve kavramlar insan-çevre ilişkisinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Klasik Sosyolojinin kurucuları Durkheim, Weber ve Marx sosyal bilim teorilerine temel oluşturmaktadır. Hiçbiri doğrudan çevre üzerine çalışmasa da Çevre Sosyolojisi'ne etki etmiştir. Örneğin, Marx ve Durkheim'in çalışmalarında Darwin'in evrim anlayışı etkisini göstermektedir. Benzer biçimde Marx'ın tarihsel maddecilik şeması ve Durkheim'in mekanik toplumdaki organik topluma geçiş açıklaması (kıt kaynaklar, nüfus ve uzmanlaşma) bu duruma örnektir. Weber ise Darwin'in evrimci bakışını reddetmektedir, toplumsal değişimin çok yönlü ve toplumsal olduğunu savunmaktadır. Diğer yandan Weber, Durkheim'in aksine, çevresel etkenlerin sınıf, statü ve din gibi toplumsal değişkenlerle ilişkisini kabul etmektedir.

Modern sosyologların çevre sosyolojisine katkılarını da derin ekoloji yaklaşımı ve toplumsal ekoloji yaklaşımı kapsamında incelemek mümkündür. Derin Ekolojik yaklaşıma göre; Modernleşme ile birlikte insanoğlu maddi ihtiyaçlarının gereğinden fazlasını karşılamak amacıyla ekolojik çevreyi yok etmektedir. Aynı zamanda diğer bireylerin de ve doğada yaşayan diğer canlılarında hayatlarını kontrol altında

tutabilmektedirler. Bu saptamaya göre derin ekolojide merkez vahşi doğadır. Doğa ve mistik-metafizik bir “birlik” olma yolunu seçer. Bu bütünleşme yollarından bazıları doğu felsefesinin düşünce ve odaklanma yöntemlerinden olan aynı zamanda din olarak da kabul gören felsefeler olan Budizm, Taoizm ve Hinduizm’dir. Bu doğa anlayışı insanın doğa ile yaşadığı yabancılaşmayı Hristiyan inancındaki tanrı ile insanın yaşadığı yabancılaşmanın paradoksal ifadesi olan “ilk günah” argümanına dayandırır ve buna lanet eder. Buna karşılık evrim süreci ve onun yarattığı farklılıkları görmezden gelerek canlı-cansız bütün varlıkları “eş değer” kabul eder. Bu kabulün ise sözü edilen yabancılaşmayı ortadan kaldırılacağını varsayar. Genel bir adlandırma ile, “mistik ekoloji” olarak isimlendirilebilen “derin ekoloji” hareketleri, bakteriler ve virüsler bile dahil olarak tüm yaşam biçimlerini, “içsel değerler” noktasında birbiri ile eşitleyen ve adına “bio merkezilik” denilen ortak bir görüşü paylaşırlar.

Doğanın insani gelişmenin ve tahakkümcü ilişkilerin anlaşılması konusunda toplumsal ekolojide başvurulan temel kavramlardan biri olduğu söylenebilir. Bookchin, ekolojik sorunlarla ilgili yaygın söylemlerden biri olan “doğadan kopmak/koparılmak” konusunda, insanoğlunun hiçbir zaman doğadan koparılmadığını ileri sürerek, onun geçmişte doğada “gömülü olup-olmama” konusunun ana problem olmadığını söyler.

XX. yüzyılda sanayi devrimine bağlı olarak gelişen ve değişen toplumsal yaşam, fiziksel dünyayı yani doğayı da değiştirmiş ve bu durumun sosyolojik kavramlar yolu ile ifade edilmesi gerekemeye başlamıştır. Sosyolog Talcott Parsons gibi modernleşme taraftarı olan bazı sosyologlar, Bookchin’in aksine insanı merkeze alan bir görüşü benimseyerek, toplumların ekonomik kalkınma ve sosyal refaha ulaşabilmesi için bazı zamanlarda doğanın ve çevrenin göz ardı edilebileceğini öne sürmüşlerdir.

1970’li yıllara gelindiğinde çevre sorunlarının fazlaşmasına bağlı olarak çevre sosyolojisine olan ilgi de yükselmiştir. Bu dönemde modernleşme teorisinin bir eleştirisi olan postmodernizm kavramı oluşmaya başlamış bu da daha önceki insan merkezli çevre algısının tartışılmasına yol açmıştır.

Sosyoloji biliminin ana merkezini insan ve doğa ilişkisi oluşturmaktadır. Günümüzde toplumlar ister “postmodern” ister “risk toplumu” isterse “bilgi toplumu” olarak adlandırılınsın, çevresel sorunların hızla arttığı ve küresel bir kriz haline geldiği

toplumun tüm katmanları tarafından hissedilir hale gelmiştir. Bu durum dünya genelinde doğa merkezli görüşlerin daha aktif olarak tartışılmasını sağlarken, eğitim alanında doğal çevre merkezli müfredat ve uygulama programlarının artmasına da yardımcı olmuştur.

Canlı yaşamı, içinde yaşanan doğal çevrenin bir ürünüdür. Bu sebeple doğal çevrede meydana gelebilecek bir değişim, bir etki tüm canlıların hayatını aynı oranda değiştirmekte ve etkilemektedir. Doğada var olan iklim, toprak, bitki, hava vb. unsurlar ile insan sürekli etkileşim halindedir. Bu sebeple tabii unsurlarla beşeri unsurların herhangi birinde meydana gelebilecek bir değişim diğer unsurları da etkisi altına alacaktır. Bilim ve teknolojide meydana gelen hızlı ilerleme insanın doğaya müdahalesini artırarak ciddi çevre sorunlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Artarak devam eden ve çözüm üretilmediği takdirde canlı hayatını tehdit eden çevre sorunlarının acil müdahalelerle etkilerinin azaltılması ve ortadan kaldırılması gerekmektedir. Elbette politik düzenlemeler, yaptırımlar ve caydırıcı yasaklarla çevre sorunlarına yüzeysel çözümler getirilebilmektedir. Ancak bu çözümler, insanlardaki düşünce ve tavırları kökünden değiştirmedikçe, ne yazık ki başarı sağlamayacak ve geçici çözümler olmaktan öteye gidemeyeceklerdir. Buna karşın eğitim enstrümanlarıyla bireylerde kalıcı düşünsel ve davranışsal istendik davranışlar kazandırılabilir. Eğitimlerinin ilk yılında çevre bilinciyle donanmış bireyler ilerleyen yıllarda bu bilinçle hareket edecek ve bu sayede çevre sorunlarına karşı daha kalıcı çözümler üretilebilecektir. Bu konuda öğretmenlerimizin yetişmesinde en büyük katkıyı sunan eğitim fakültelerinin üstleneceği sorumluluk çok büyüktür. Eğitim fakültelerinde özellikle sınıf öğretmenliği programlarında çevre eğitimi başlı başına bir ders olarak okutulmalıdır. Çünkü öğrencilerimizin ilk karşılaştığı öğretmen grubu sınıf öğretmenleridir ve bu öğretmenlerin çevre bilinciyle donanmış bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Çevre eğitimi dersi sadece eğitim fakültelerinde değil aynı zamanda üniversitelerin tüm bölümlerinde seçmeli ders olarak okutulmalıdır.

Çevrenin yeniden özüne dönmesi pek mümkün görünmemekle beraber, çevrenin daha iyi bir duruma gelebilmesi ancak çevre bilincine sahip bireylerin sayısının ve faaliyetlerinin artışıyla sağlanabilir. Bu sayede tüm insanlığın ve ekolojik sistemin ihtiyaç duyduğu değişim gerçekleşebilecektir. Bu noktada toplumda yaşayan tüm bireylerin istisnasız olarak çevre bilincine sahip hale gelmesi ve bunun

gerçekleştirilmesi için çevre eğitiminin bir ulusal seferberlik halinde uygulanması bir gereklilik olarak önümüzde durmaktadır.

Çevreye daha duyarlı bireylerin yetiştirilmesi amacıyla ilköğretimden üniversiteye kadar çevre ile ilgili derslerin artırılması gereklidir. Fakat bu derslerin merkezinde öğrencinin ve doğanın birlikte olması elzemdir. Ayrıca eğitimde çevre şu an olduğu gibi sosyal bilimler ve fen bilgisi derslerinin içinde üniteler olmaktan çıkarılıp, zorunlu ve ayrı birer ders olmalıdır.

Çevre duyarlılığının oluşturulması ve çevremizi korumaya yönelik bilincin gelişmesi adına kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından kamu spotları hazırlanmalı, aile eğitimleri, ödüllü yarışmalar vb. etkinlikler düzenlenmelidir.

Sonuç olarak bu çalışmada toplum çevre ilişkileri tarihsel bir bakış açısıyla ele alınmış olup, değişen toplum içinde çevreye ilişkin değişen paradigmlar incelenmiştir. Endüstri toplumlarında doğayı hiçe sayan insanı merkeze alan ve insanın özgür ve sınırsızca doğayı sömürebileceği anlayışı egemendir. Yine endüstri toplumlarında üretime ve kapitalizme dayalı bireyi ve doğayı geri plana iten paradigmlar ön plana çıkmıştır. Çevresel sorunların artması ve doğal tahribatın hızlanmasına bağlı olarak çevreye karşı alternatif bir kavramsallaştırma olan postmodernizm, yeni toplumsal hareketler, modernleşme teorilerine tepkiler ve yeni ekolojik paradigma ile risk toplumu ortaya çıkmıştır. Bu toplumsal değişme yeni bir paradigmaya gerek olduğunun işaretidir. İnsan ve doğanın uyumunun yeniden sağlandığı, ekolojik bir bütünlük içinde yeni bir paradigma oluşturulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adak, N. (2010). *Geçmişten Bugüne Çevreye Sosyolojik Yaklaşım*. Ege Akademik Bakış, 10(1), 371-382.
- Akinoğlu, O., & Sarı, A. (2009). *İlköğretim Programlarında Çevre Eğitimi*. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, (30), 5-29.
- Akın, G. (2014). *İnsan Sağlığı ve Çevre Etkileşimi*. Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1(54), 105-116.
- Akkol, M.L. (2014). *Türkiye’de Müzik Eğitiminin Sosyolojik Çözümlemesi: Gazi Üniversitesi Müzik Öğretmenliği Bölümünde Sosyolojik Bir Araştırma (Doktora Tezi)*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Akyüz, E. (2015). *Çevre Sorunları ve İnsan Hakları İlişkisi*. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(15), 427-436.
- Altın, M. (2001). *Biyoloji Öğretmeni Adaylarında Çevre Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Atasoy, E. (2006). Atasoy, E. (2006). *Çevre İçin Eğitim: Çocuk-Doğa Etkileşimi*. Ezgi Kitabevi. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Aydın, F. (2012). *Çepni O. İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, (18), 189-207.
- Aydın, G., & Ersoy, A. (2013). *Fen-Teknoloji-Toplum-Çevre Öğrenme Alanının Çevre Bilinci Kazandırmasına İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri*. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, (21), 120-136.
- Aydın, K. (2014). *Yapısal İşlevci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7, 71-89.
- Aydoğdu, M., & Gezer, K. (2009). *Çevre Bilimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ayvaz, Z. (1998). *Çevre Eğitiminde Temel Kavramlar El Kitabı*. İzmir: Çevre Koruma Ve Araştırma Vakfı, Çevre Eğitim Merkezi Yayınları.

- Ayyıldız, M. (2014). *Yükselen Ekonomilerde Tarım ve Çevre Kirliliği Arasındaki Etkileşim ve Çok Yönlü Sürdürülebilirlik Durumu* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Baykal, H., & Baykal, T. (2008). *Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(9), 1-17.
- Berkes, F. (1990). *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bilgi, M. G. (2008). *Ortaöğretim Kurumlarında Coğrafya Dersi Kapsamındaki Çevre Konularının Öğretiminde Aktif Öğretim Yöntemlerinin Rolü* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bookchin, M. (2013b). *Toplumunu Yeniden Kurmak*. İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Bookchin, M. (2014a). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. Yılmaz, A. Çevirisi, Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bookchin, M. (2014b). *Kentsiz Kentleşme Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*. Özyalçın, B. Çevirisi, Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bookchin, M. (2015). *Toplumsal Ekolojinin Felsefesi*. (R. Ögdül G., Çev.), Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bozkurt, Y.ve Bayansar, R. (2016) *Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevreci Hareketler ve Gezi Parkı Olayları*, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 14(2), s.276-293).
- Buttel Frederick H. (2003). *Environmental Sociology and the Explanation of Environmental Reform*. Organization and Environment, 16, 306-344. Konak, N. (2010). *Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelişmeler*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 272-283.
- Çelikbaş, A. (2016). *Sürdürülebilirliği Temel Alan Çevre Eğitiminin Ortaokul Öğrencilerinin Çevresel Davranışlarına ve Sürdürülebilir Çevre Tutumlarına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Çepel, N. (2008). *Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri*. Ankara: TÜBİTAK.

- Çimen, O. (2013). *Dönüşümsel Öğrenme Kuramına Dayalı Çevre Eğitiminin Biyoloji Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Algılarına Etkisi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çorakçı, E. (2008). *Modern ve Postmodern Kimlikler Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, S. (2008), *Eğitimin İşlevleri*. Eğitim Bilimine Giriş Kitap Bölümü.
- Erten, Sinan. (2006). *Çevre Eğitimi ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır?* Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı, 25(65-66), 1-13.
- Eckersley, R. (1992). *Environmentalism And Political Theory: Toward An Ecocentric Approach*,. New York: Albany: State University Press.
- Erdoğan, K. (2016). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çevre Eğitimi Konusundaki Görüşleri ve Yeterlilikleri* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erol, A. (2016). *Proje Yaklaşımına Dayanan Aile Katımlı Çevre Eğitimi Programının 5-6 Yaş Çocuklarının Çevreye Yönelik Farkındalık ve Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Ertekin, K. G., (2011), *Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*, Tıraş, H., H. (2012). *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme*. KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (2), 57-73.
- Ertürk, R. (2017). *İlkokul Öğrencilerinin Çevre Sorunları ve Çevre Eğitimine Yönelik Algıları*. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18 (3), 12-24.
- Ertürk, H. (2009). *Çevre Bilimleri*. İstanbul: Ekin Basım Yayın.
- Ertürk, H., & Sam, N. (2016). *Kent Ekonomisi*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Eryılmaz, Ç. (2017). *Sosyal Bilim Paradigmaları Çerçevesinde Çevre Sosyolojisi'nin Kuramları ve Kavramları*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27(1), 159-174.

- Gökberk, M. (2014). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Görmez, K. (1997). *Çevre Sorunlar ve Türkiye*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Gül, F. (2013). *İnsan-Doğa İlişkisi Bağlamında Çevre Sorunları ve Felsefe*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (14), 17-21.
- Hayta, A. B. (2006). *Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Ailenin Yeri ve Önemi*. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(2), 359-376.
- Işık, G. (2013). *Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketler*, Nobel Yayınları, Ankara.
- İdem, Ş. (2002). *Toplumsal Ekoloji Nedir Ne Değildir*, Toplumsal Ekoloji Dergisi, 1, 7-21.
- İleri, R. (1998). *Çevre eğitimi ve katılımın sağlanması*, Ekoloji Çevre Dergisi, 7, (28), 3-9.
- Kalfa, C. ve Atalay, F. (2008). *Küresel Toplumsal Hareketler*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, 127-149.
- Kama, Ö. (2009). *Küreselleşen Dünyada Çevre ve Mülkiyet İlişkisi*. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 1(1), 13-27.
- Karaboğa, T. (2016). *Çevre Sosyolojisinde Çevre Sorunlarına Yönelik Alternatif Arayışlar*. Akademik Bakış Dergisi, (55), 716-726.
- Karakoçan, E. (2016). *Sınıf Öğretmenlerinin Çevre Eğitimine Yönelik Farkındalıkları* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Kaya, N., Çobanoğlu, M. T., & Artvinli, E. (2011). *Sürdürülebilir Kalkınma İçin Türkiye’de ve Dünyada Çevre Eğitimi Çalışmaları*. 6. İçinde Ulusal Coğrafya Sempozyumu (Ss. 407-417).
- Kaplan, A., (2015). *Çevre Sorunları ve Ekonomi*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,46(1),
- Keleş, R. (2016). *Kentleşme Politikası* (2. Basım). Kızılay, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R., Hamamcı, C., & Çoban, A. (2012). *Çevre Politikası*.
- Kırışık, F. (2013). *Ekolojik Sorunların Çözümünde Derin Ekoloji Yaklaşımı*. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(2-9), 279-301.

- Kısa, A. (2008). *Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Çevre ve Ormancılık Politikalarındaki Yeri* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kışlalıoğlu M.& Berkes F. (1995), *Çevre ve Ekoloji*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kocalar, A. O. (2012). *Coğrafyada Çevre Eğitimi ve Sorunları* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kocataş, A. (2012). *Ekoloji-Çevre Biyolojisi*, Dora Yayınları, Bursa.
- Konak, N. (2010). *Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelişmeler*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 272-283.
- Koruoğlu, N. (2013). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Laçiner, Ö. (1994). *Ekoloji, İnsan ve Toplum*. Birikim Dergisi, (57-58), 13,
- Merchant, C. (1992). *Radical Ecology: The Search For A Livable World*., New York: Routledge : Lse.
- Mumyalmaz, A., Güngör, E., Koçancı, M., Sancaktar, H. & Serdar Dinçer, P. (2019). *Yozgat İli Aydınık İlçesinde Yapılan Kültür Varlıklarını Korumaya Yönelik Toplumsal Bilinç Düzeyi Araştırması*. Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, (9), 171-186.
- Mutlu, A. (2005). *Ekoloji ve Yönetim Düşüncesi. Toplumsal Ekoloji Ve Sürdürülebilir Gelişme Üzerine Bir İnceleme* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Naess, Arne. (1994). *Derin Ekolojinin Temelleri*. (G. Tamkoç, Ed.). İzmir: Ege Yayınları.
- Oğuz, D., Çalıcı, I., & Kavas, S. (2011). *Yüksek Öğretimde Öğrencilerin Çevre Bilinci*. Sdü Orman Fakültesi Dergisi, (12), 34-39.
- Önder, T. (2001). Bir “*Yeni Toplumsal Hareket*” Olarak *Ekoloji Hareketinin Gelişimi ve İdeolojik Yönelimleri* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Önder, T. (2003). *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*. Ankara: Odak Yayınları
- Öztürk, Ö. (2017). *Çevre Kirliliği ve Hukuki Sorumluluk* (Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Özdemir, O. (2007). *Yeni Bir Çevre Eğitimi Perspektifi "Sürdürülebilir Gelişme Amaçlı Eğitim"*. Eğitim ve Bilim Dergisi, (145), 23-39.
- Özerkmen, N. (2002). *İnsan Merkezli Çevre Anlayışından Doğa Merkezli Çevre Anlayışına*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 42,1-2 (2002) 167-185
- Palabıyık, A. (2017). *Kentleşme ve Çevre Sosyoloji Bağlamında Murray Bookchin'in Tezleri ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Üzerine Eleştirel Yaklaşımlar*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(51), 563-575.
- Palmer, J.A., ve Neal, P. (2003). *The handbook of environmental education*. London: Routledge
- Saatçi, M., & Dumrul, Y. (2011). *Çevre Kirliliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisinin Türk Ekonomisi İçin Yapısal Kırılmalı Eş-Bütünleşme Yöntemiyle Tahmini*. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (37), 65-86.
- Şakacı, K. B., (2013). *Değer Kavramı Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımın Çözümlemesi*, Mülkiye Dergisi, 37 (1), 9-29.
- Şimşekli, Y. (2004). *Çevre Bilincinin Geliştirilmesine Yönelik Çevre Eğitimi Etkinliklerine İlköğretim Okullarının Duyarlılığı*. Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(1), 83-92.
- Şimşekli, Y. (2005) *Çevre Bilimi*, Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Tamkoç, G. (1994) *Derin Ekolojinin Temel Çizgileri*, Ege Yayıncılık, İzmir,
- Tanrıverdi, B. (2010). *Sürdürülebilir Çevre Eğitimi Açısından İlköğretim Programlarının Değerlendirilmesi*. Eğitim ve Bilim, 34(151), 89-103.
- Taycı, F. (2009). *İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum, Bilgi, Duyarlılık ve Aktif Katılım Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma* (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ

- Tıraş, H. H. (2012). *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 57-73.
- Tuna, M. (2006). *Türkiye’de Çevrecilik: Türkiye’de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tuna, M. (2015). *Türkiye’de Çevre Toplum İlişkileri ve Çevre Sosyolojisi*. Sosyoloji Konferansları, (52), 291-318.
- Tuna, M. (2012). *Çevre Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, Karaboğa, T. (2016). *Çevre Sosyolojisinde Çevre Sorunlarına Yönelik Alternatif Arayışlar*. Akademik Bakış Dergisi, (55), 716-726.
- Türk, S. M. (2018). *Postyapısalcı Anarşizm ve Ekoloji*. İdeal kent dergisi, 24 (9), 644-661
- Uncu, B. A. (2012). *Yeni Toplumsal Hareketler*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir
- Ünal, F. (2010). *Toplumsal Ekoloji*. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (26), 1-10.
- Ünal, S., & Dımışkı, E. (1999). Unesco. *Unep Himayesinde Çevre Eğitiminin Gelişimi ve Türkiye’de Ortaöğretim Çevre Eğitimi*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16(17), 142-154.
- Ünal, S., & Mançuhan, E., Sayar, A. A. (1998). *Çevre: Bilinci, Bilgisi ve Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Yangın, S., & İşçen, C. F. (2013). *Çevre Eğitimi: Mevcut Durum ve Yaşanan Sorunlar (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Örneği)*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(46), 131-150.
- Yaylacı, G. F. (2012). *Yeni Toplumsal Hareketler*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Yılmaz, O. (2016). *Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi Eğitimi Lisans Programlarının Çevre Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*, Seçkin yayınları, Ankara.
- Yıldırım, Y. (2012). *Yeni Toplumsal Hareketlerin Siyasal Olanı Belirlemedeki Rolü: Avrupa Sosyal Forumu ve Hareketlerin Avrupasını Kurmak* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, C. (2017). *Ekoloji Düşüncesinde İnsan ve Toplum Anlayışı*. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(1), 289-308.
- Yılmaz, İ. (2016). *Türkiye’de İlkokul Programlarında Çevre Eğitimi ve İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Tiflis Konferansı Çevre Eğitimi Amaçlarına Ulaşma Düzeyi* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yurt, T. (2015). *9. Sınıf Öğrencilerinin Çevre Eğitimi Bilişsel Yapılarında Ekolojik Ayak İzi Kavramının Etkisi* (Ankara İl Örneği). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Kırşehir/Çiçekdağı ilçesinde tamamladı. 2003 yılında kazandığı KSÜ Coğrafya bölümünden 2007 yılında mezun oldu. Coğrafya eğitimini, Afyon Kocatepe Üniversitesi Coğrafya Yüksek Lisans, Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Lisans ve Anadolu Üniversitesi Yerel Yönetimler alanında devam ettirdi. Askerlik görevini 2010 yılında Ankara ilinde tamamladı. 2008 yılında Coğrafya Öğretmeni olarak meslek hayatına başlayan Mehmet DURMAZ, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okul ve kurumlarda öğretmen, AR-GE Birimi Projeler Ekip Sorumlusu ve yönetici olarak çalıştı. Görev yaptığı sürede göstermiş olduğu üstün gayret ve başarılarından dolayı mülki amirler tarafından 1 Takdir, 3 Teşekkür, 5 Başarı, 1 Üstün Başarı ve 1 Aylıkla ödül ile taltif edildi. Çeşitli STK çalışmalarında ve birçok yerel, ulusal, uluslararası proje çalışmasında aktif görev aldı. Aday Öğretmen Eğitimleri, Protokol Kuralları, Etkili İletişim, Proje Hazırlama Teknikleri ve Kişisel Gelişim alanlarında birçok seminer ve konferans veren Mehmet DURMAZ evli ve 3 çocuk babasıdır.